

Barcelonines d'origen pakistanès: empoderament i participació contra la feminització de la pobresa

Informe Final

Ajuntament de Barcelona

Abril de 2018

Coordinació: Berta Güell i Ariadna Solé

Equip de treball: Berta Güell, Rosa Martínez, Komal Naz i Ariadna Solé

Ajuntament de
Barcelona

Edita

Departament de Transversalitat de Gènere
Gerència de Recursos

Coordinació

Berta Güell i Ariadna Solé

Equip de treball

Berta Güell, Rosa Martínez, Komal Naz i Ariadna Solé

Correcció

Serveis Lingüístics de l'Ajuntament de Barcelona

Aquest document està sota la llicència [Creative Commons](#)

Barcelona, abril de 2018

Índex

Resum executiu.....	1
1. Introducció.....	9
2. Marc conceptual al voltant de l'empoderament	12
3. Metodologia	17
3.1. Fases de la investigació.....	17
3.2. Tècniques d'investigació i mostreig	20
3.3. Accés al camp i limitacions de l'estudi	23
4. L'estructura social de la societat pakistanesa en clau de gènere.....	25
5. Contextualització de la comunitat pakistanesa a Barcelona	28
5.1. Característiques sociodemogràfiques	29
5.2. Patrons d'incorporació laboral	34
6. Resultats	36
6.1. Projectes d'intervenció per a dones d'origen pakistanès.....	36
6.2. Aproximació quantitativa al fenomen.....	39
6.2.1. Dades sociodemogràfiques	39
6.2.2. Procés migratori.....	44
6.2.3. Experiències i trajectòries laborals.....	47
6.2.4. Recursos econòmics dins la llar	54
6.2.5. Capacitat de decisió sobre la gestió dels recursos familiars	57
6.2.6. Rols de gènere en la distribució de tasques productives i reproductives	59
6.2.7. Altres aspectes lligats a l'empoderament	66
6.2.8. Coneixement de recursos institucionals, relacions socials i associacionisme.....	67
6.3. Discursos i narratives: les veus de les persones expertes i de les dones	73
6.3.1. L'empoderament de les dones d'origen pakistanès des d'una mirada interseccional, intergeneracional i comparada.....	73
6.3.2. Rols de gènere en les tasques productives i reproductives	79
6.3.3. Gestió de recursos dins la llar	83
6.3.4. Estratègies de negociació per a més autonomia	87
6.3.5. Les dones d'origen pakistanès i el mercat laboral	90
7. Recomanacions per a un major empoderament de les dones d'origen pakistanès	108
7.1. Propostes per potenciar l'accés al mercat laboral i l'empoderament econòmic.....	109
7.2. Propostes d'accions per potenciar la formació i l'educació.....	113
7.3. Propostes d'acció de promoció sociocultural i de participació sociopolítica.....	115
7.4. Propostes d'accions d'empoderament subjectiu i emocional	116
8. Referències bibliogràfiques.....	117
9. Índex de figures, mapes, taules i gràfics	120
10. Annexos	122
10.1. Guió entrevistes informants clau	122
10.2. Guió entrevistes estructurades	124
10.3. Guió grup focal amb dones	128
10.4. Guió grup focal amb homes	131

O

Resum executiu

Barcelona no és una ciutat lliure de pobresa; més d'un quart de la població (28%) es troba en risc o en situació d'exclusió. Del total de la població en aquesta situació, el 55% són dones i el 45% homes. L'anàlisi de gènere de la pobresa assenyala que més enllà dels recursos materials disponibles, hi ha altres dimensions, com ara la manca de temps, la sobrecàrrega dels treballs, l'estat de salut, etc., que configuren no només com les dones pateixen de manera diferencial la pobresa, sinó també la precarietat (Ajuntament de Barcelona 2015).

En aquest context neix **l'Estratègia contra la Feminització de la Pobresa i de la Precarietat (EFPP)** de caràcter estructural impulsada per l'Ajuntament de Barcelona, dins de la qual s'emmarca aquest estudi. Quan es parla de reducció de la pobresa i de la precarietat, es refereix a garantir la satisfacció de necessitats i drets bàsics per gaudir d'oportunitats reals per al propi desenvolupament. En aquest sentit, l'EFPP té en compte tres dimensions bàsiques: la redistribució (combatre les desigualtats socioeconòmiques i les desigualtats en l'organització del temps incidint en la bretxa salarial, l'accés de les dones a les prestacions i els permisos laborals, la redistribució del temps, etc.), el reconeixement (valoració del treball de cura) i la representació (participar en la societat en igualtat de condicions) (Ajuntament de Barcelona, 2015).

Aquest estudi integra els dos principis rectors que inclou l'EFPP i que cal tenir en compte en tota investigació centrada en la feminització de la pobresa o la pobresa amb una perspectiva de gènere. Aquests són: la interseccionalitat del gènere amb altres categories de desigualtat i l'enfocament de les capacitats i les oportunitats vinculades al concepte d'empoderament. **L'objecte d'aquesta recerca** se centra, en particular, en l'empoderament econòmic de les dones d'origen pakistanès a Barcelona, un col·lectiu de recent arribada i a dia d'avui encara força invisible.

Així, aquest estudi pretén respondre un seguit de reptes:

- La **invisibilitat de les dones d'origen pakistanès**, la poca presència d'espais d'interacció amb la societat de recepció i les dificultats de l'administració pública per accedir-hi i conèixer les seves problemàtiques i necessitats

- Les **múltiples vulnerabilitats de les dones d'origen pakistanès** a l'hora d'intentar accedir al mercat laboral i aconseguir una autonomia econòmica fruit d'elements interns del propi col·lectiu (p.e. ideologies de gènere, dificultats idiomàtiques i culturals) i externs de la societat de recepció (incloent, entre d'altres, formes de discriminació institucional derivades del sistema de convalidació de títols o expressions islamòfobes i racistes)

Per tal d'adreçar aquests reptes, l'estudi es vertebrava en **tres grans nivells**:

- teòric: conceptes clau al voltant de l'empoderament de les dones, l'empoderament econòmic, la interseccionalitat, ideologies i rols de gènere, el feminisme islàmic
- experimental/diagnòstic: generar coneixement al voltant de les dificultats per a l'autonomia econòmica i l'accés al món laboral, la capacitat de decisió en la distribució dels recursos de la llar, les tensions entre el treball productiu i el reproductiu, i l'autonomia en la gestió de les tasques quotidianes
- recomanacions per a la intervenció: propostes de polítiques i iniciatives per a fomentar un major empoderament econòmic entre les dones d'origen pakistanès

Aquests nivells alhora adrecen tres grans objectius:

- **Conèixer la situació econòmica de les dones d'origen pakistanès de Barcelona** (accés al mercat de treball, existència d'altres activitats generadores d'ingressos, gestió dels recursos dins de l'àmbit familiar, existència de xarxes familiars o comunitàries de suport) i formular indicadors apropiats per mesurar en un futur l'impacte de les accions dirigides a aquest grup dins de l'estratègia municipal.
- **Recollir les demandes i propostes de les dones d'origen pakistanès residents a la ciutat de Barcelona** per poder millorar la seva situació econòmica però també per revertir situacions de desigualtat i desavantatge social i econòmic que els impedeixen exercir plenament els seus drets com a ciutadanes.
- **Proposar accions per reforçar mecanismes d'empoderament econòmic** (individual i col·lectiu) entre les dones d'origen pakistanès residents a la ciutat.

L'estudi arrenca amb l'anàlisi del marc conceptual entorn de l'empoderament, tenint en compte especialment l'ús que en fan les organitzacions no governamentals i el món de la cooperació (secció 2). També inclou una anàlisi del concepte d'empoderament econòmic i dels diferents nivells a partir dels quals es pot estudiar. A continuació, es presenta una explicació detallada de la metodologia utilitzada i del mostreig (secció 3). La secció 4 mostra un relat de l'estructura social de la societat pakistanesa en clau de gènere i, seguidament, es presenta una contextualització de la comunitat pakistanesa a Barcelona (secció 5). La secció 6 presenta els resultats del treball de camp, primer presentant una taula dels projectes d'intervenció per a dones d'origen pakistanès (6.1), seguit de l'aproximació quantitativa al fenomen (6.2) i finalitzant amb l'anàlisi dels discursos i narratives qualitatives (6.3). L'informe conclou amb un apartat amb recomanacions per a un major empoderament de les dones d'origen pakistanès (secció 7).

Pel que fa a l'enfocament metodològic, l'estudi s'ha centrat en la **investigació-acció**, que té com a objectiu transformar la realitat social sobre la base d'un coneixement elaborat pels investigadors amb la participació de persones implicades en aquella realitat. En aquest cas, s'ha inclòs una dona de la comunitat pakistanesa a l'equip investigador. Aquesta ha tingut un paper clau en el disseny dels indicadors de l'empoderament, en la facilitació de contactes, la comunicació amb altres dones d'origen pakistanès i en el procés de recollida de dades

maximitzant les seves competències lingüístiques. Seguint l'estructura de la investigació en quatre fases, les tècniques d'investigació emprades han estat les següents:

- **Documentació i revisió de literatura especialitzada** i estudis previs sobre la qüestió a Catalunya i a altres punts de la diàspora pakistanesa (Fase 1)
- Elaboració dels **indicadors quantitatius i qualitatius** d'empoderament individual i col·lectiu (Fase 1)
- Realització de 9 **entrevistes semiestructurades** a persones expertes i informants clau (Fase 2)
- Realització d'**entrevistes estructurades a 31 dones d'origen pakistanès de diferents perfils** segons tres ítems clau: generació, experiència laboral i participació en alguna associació (Fase 2)
- Realització de **tres grups focals**, dos grups amb dones d'origen pakistanès de diferents generacions i un darrer grup focal amb homes d'origen pakistanès (Fase 3)

A la fase 4, s'ha procedit a l'**anàlisi de dades** quantitatives i qualitatives i la redacció de l'informe, incloent una sèrie de recomanacions **d'accions** i línies d'intervenció per reforçar mecanismes d'empoderament econòmic entre les dones d'origen pakistanès.

A continuació es presenta una síntesi dels principals **resultats quantitatius** derivats de les 31 entrevistes estructurades:

- Més del **80% ha nascut a Pakistan**, de manera que la majoria d'elles han protagonitzat el moviment migratori, on un **77,4% ha entrat via reagrupament**. Això no obstant, hi ha un 25,8% que pertany a la generació 1,5 (havent-se escolaritzat aquí) o a la 2a. El **65% prové de nuclis urbans**, mentre que el 35% té un origen rural.
- Més d'un **22% ha seguit la trajectòria laboral en ambdós territoris** (Pakistan i Barcelona), mentre que un 16,1% ha treballat al país d'origen, però no compta amb cap experiència laboral a la capital catalana. També hi ha un 6,5% que no ha treballat al país d'origen però sí que ho ha fet a Barcelona. A més, un 12,9% de les dones no tenen experiència en cap dels dos contextos territorials, tot i haver viscut en edat de treballar en ambdós llocs. Finalment, el percentatge majoritari correspon al **32,3%** dels casos que compten amb **experiència laboral a Barcelona però no a Pakistan**, ja que o bé no hi van viure o ho van fer quan encara eren molt petites. La resta, el 9,7%, representa les dones que no han treballat mai per motius d'edat.
- El **68,4%** de dones amb experiència laboral a Barcelona, afirma haver treballat únicament a **jornada parcial o en feines esporàdiques**; només un 21% de les dones ha treballat en feines a jornada completa.
- El percentatge més elevat de dones que treballen correspon a aquelles que estan solteres (16,1%), estant menys limitades per les responsabilitats familiars. No obstant això, un 12,2% de la mostra treballa i correspon a dones casades amb fills/es. D'entre les **dones que no estan actives al mercat laboral**, gairebé un terç (**29%**) correspon a **dones casades i amb fills/es** i el 12,9% a les que estan casades sense descendents. Finalment, el 25,8% són dones solteres i que no treballen.
- El **41,9%** de les dones afirma haver tingut alguna **dificultat** a l'hora de **trobar feina** i el 29% considera que és pel fet de ser "**dona i musulmana**", molt sovint lligat a l'ús del *hijab*, situació en la que no es troba l'home musulmà ni la dona no musulmana.

- El **58,1%** afirma poder **fer front a les despeses familiars 'però amb dificultats'**, mentre que el 22,6% considera que pot afrontar-les 'còmodament'. Els casos en què tenen fonts d'ingressos més enllà dels salaris derivats de la feina (principalment dels marits) són una minoria: només un 19,4% obté rendes derivades de propietats, un 12,9% viu amb familiars que cobren pensions i un 12,9% cobra algun tipus d'ajuda social.
- Pel que fa a la **capacitat de decidir en què invertir els ingressos familiars**, el **87,1%** de les dones afirma poder gestionar-los elles mateixes.
- Una majoria significativa és **titular d'un compte corrent (80,6%)**, on el 42% el comparteix amb algun familiar (normalment el marit), mentre que el 19,4% no hi té accés.
- Pel que fa a la distribució de **tasques domèstiques i de cura dins de la llar**, les dones entrevistades o altres dones de la família són les que **s'ocupen de fer la majoria de feines**, sobretot pel que fa a cuinar i netejar. La majoria de dones està d'acord amb aquesta distribució de feines (68%), i a més creu que els homes (marit, pare, sogre o germà) no haurien d'assumir-ne més (58%). Amb tot, l'honor familiar no té perquè veure's afectat pel fet de treballar (83,9%). Al seu parer, ni la cultura pakistanesa ni la religió musulmana prohibeixen que la dona treballi.
- La gran majoria de dones denoten un **grau d'autonomia elevat per lidiar amb la quotidianitat i efectuar gestions** com anar al banc, al CAP, portar fills/es a l'escola, anar a comprar, etc. soles. Una minoria prefereix anar acompanyada, principalment per qüestions lingüístiques o perquè considera està "mal vist" anar sola.
- Els casos de dones que treballen i tenen fills/es en edat escolar solen delegar la **cura dels fills/es** a un altre familiar i només una **ínfima minoria és usuària de serveis municipals** com l'escola bressol. Una majoria significativa de dones no coneix ni ha participat als serveis d'acollida de l'Ajuntament (74,2%) i només un 3,2% els coneix i hi ha participat.

A continuació es presenta una síntesi dels principals **resultats qualitatius** de l'estudi:

- Malgrat la diversitat de perfils que hi ha de dones d'origen pakistanès (en funció d'elements com la generació, la classe social, la casta¹, l'origen urbà o rural, o les creences religioses), la societat receptora tendeix a homogeneïtzar-les tot ignorant la diversitat interna. Aquesta **invisibilització** es reflecteix en una manca d'imaginari col·lectiu que ni tan sols identifica la identitat de la dona pakistanesa en singular, sinó que se l'**etiqueta sota el paraigües de dona musulmana** o directament es confon amb altres col·lectius com les dones marroquines.
- La invisibilització de les dones d'origen pakistanès inclou no només aquells casos en què es queden a casa ocupant-se de les tasques domèstiques, sinó que també **són invisibles les dones empoderades que treballen i porten una vida amb autonomia**.

¹ L'ús del concepte de *casta* és controvertit a Pakistan. Aquest s'ha usat per traduir els conceptes locals de *biradari*, *zat* o *qaum*. No existeix a Pakistan un sistema de castes equiparable a l'hindú basat en arguments religiosos i lligats a la puresa ritual. De fet, l'islam rebutja el sistema de castes. Tot i així, les identitats lligades als *biradari*, *zat* o *qaum*, sovint distingibles a través dels noms de família tenen certa importància a Pakistan, solen ser percebuts jeràrquicament i pertànyer a uns o altres pot ser font d'orgull o vergonya. Per algunes categories, històricament, els grups han estat lligats a ocupacions hereditàries tot i que aquest vincle no és tan obvi en l'actualitat. Aquests grups també tenen implicacions respecte a les aliances matrimonials. Es tracta d'un sistema complex i no hi ha un únic sistema jeràrquic però es poden mencionar algunes distincions entre els *zats* com ara *ashraf* (nobles), *zamindar* (propietaris de terres) i *kammi* (artesans) (Shaw, 2000: 113-114)

- A l'hora de definir com s'articula aquesta diversitat en relació al grau d'empoderament, la **generació i el moment d'arribada** a la ciutat són uns dels factors que marquen una gran diferència. Així, es dibuixen **tres grans perfils**: les dones reagrupades pels seus marits (1a generació); les noies i dones que van ser reagrupades de petites o adolescents (1,5 generació); i les noies i dones que ja han nascut a Barcelona (2a generació).
- Al contrari del que predomina en molts imaginari col·lectius i en l'opinió pública, la **religió no afecta** de manera determinant en l'establiment d'uns certs valors associats a la relegació de la dona en l'àmbit purament domèstic. Com veurem més endavant, l'Islam no prohibeix que la dona s'incorpori al món laboral; en canvi, sí que té més pes l'impacte de les tradicions i el **bagatge cultural** hereu de l'Índia que s'observa sobretot en zones rurals del Punjab.
- Des d'una **visió comparada amb altres contextos de recepció** com el Regne Unit, es mostra clarament com el pas de les generacions va associat a un major accés al món laboral i un major nivell educatiu, havent-hi dones que fins i tot opten per emprendre i obrir un negoci. En aquest sentit, el fet de tenir referents contribueix a què altres dones segueixin els seus passos. Al Regne Unit, al contrari que a Catalunya, les dones treballadores d'origen pakistanès són més una norma que una excepció.
- La incorporació de les dones al mercat laboral està marcada per la divisió de rols de gènere que estipula la societat pakistanesa, a través de **pràctiques culturals** entorn del *pardah* (segregació dels espais de socialització en funció del gènere) i l'*izzat* (honor familiar)², així com de la **divisió sexual del treball**. Mentre que l'home té la responsabilitat de mantenir la família i aportar ingressos (paper de *breadwinner*), la dona té adjudicat el rol reproductiu de cuidar la família i tot el que gira entorn de la gestió de la llar. En aquest sentit, la incorporació de les dones al treball remunerat s'accepta sempre i quan no afecti a la realització de les seves tasques a la llar i amb la cura dels fills/es. A més, també s'activen dispositius de control social, especialment per part d'altres dones de la família (tietes, mares, sogres, cunyades, etc.).
- Pel que fa a les **filles reagrupades**, hi ha indicis que aquests rols de gènere se segueixen reproduint, per exemple en la delimitació dels espais d'oci i la pràctica esportiva, i en la necessitat que les nenes i noies vagin acompanyades dels seus germans tot i que a voltes puguin ser més petits que elles. No obstant això, també es comencen a produir canvis en les **noves generacions** protagonitzats per dones amb estudis que s'han socialitzat aquí, on la distribució de tasques en clau de gènere és més igualitària.
- Un dels àmbits on es manifesta la relació desigual de poder és en la **capacitat de prendre decisions** en qüestions relacionades amb la família, el treball, els estudis, els arranjaments familiars, etc. Cal considerar que aquestes es prenen en clau col·lectiva (i no individual) i que dins de l'estructura familiar, els homes tenen més poder de decisió, i tant en el cas dels homes com el de les dones aquest es distribueix seguint una jerarquia marcada per criteris d'edat: avis, pares, germans grans, etc.

² El concepte d'*izzat* que aquí traduíem per "honor familiar" té a veure amb el correcte compliment de certes normes socials que confereixen a les famílies un cert estatus o respecte i que té com a antítesi el concepte de *sharam* o "vergonya" (per a una discussió sobre les definicions d'*izzat* vegeu: Soni: 2012). No es tracta d'un conjunt de normes escrites sinó d'un concepte fluid que per a les famílies depèn en gran mesura del comportament de les dones, especialment les filles, particularment en relació a les relacions entre gèneres. El comportament que per a les dones es considera respectable està lligat a l'observació del *pardah* (literalment, cortina) i que se sol descriure com el sistema de segregació d'homes i dones que no són parents a partir de la pubertat. Podem afirmar que entre els musulmans pakistanesos la forma més o menys estricta amb què s'observa el *pardah* varia segons la casta, l'estatus de la família i el context. (Shaw, 2000: 163).

- Donat que les dones són les que millor coneixen quines són les necessitats de la llar (p.e. aliments, articles de neteja, productes pels fills/es, electrodomèstics), sovint solen ser les **encarregades de gestionar la distribució dels recursos**.
- Malgrat l'existència de diferents rols de gènere, cal considerar tot un seguit **d'estratègies de negociació liderades** per les mateixes dones que permeten generar espais que promouen la seva autonomia. Dins del respecte a unes regles i normes determinades i sense trencar radicalment amb els rols de gènere estipulats, les dones troben esclatxes per negociar amb els seus marits i respectives famílies certs aspectes que tenen a veure amb el món laboral, l'educació dels fills/es, la gestió de la llar, etc.
- Pel que fa a les trajectòries laborals de les dones de primera generació que han estat reagrupades pels marits, podem identificar dos grans tendències: la **trajectòria continuista**: dones que havien treballat a Pakistan i segueixen treballant a Barcelona i la **trajectòria truncada**: dones que treballaven a Pakistan i que han deixat de treballar a Barcelona, on el procés migratori sol coincidir amb el fet de casar-se i tenir criatures.
- A l'hora d'accedir al mercat laboral són múltiples els **obstacles** als quals s'enfronten les dones d'origen pakistanès. Els de **caràcter intern** giren entorn de les dificultats derivades del procés migratori relatives a l'aprenentatge de la llengua i la distància cultural, la reducció del seu capital social, els rols i les ideologies de gènere i les dificultats per a conciliar les responsabilitats laborals i familiars. També hi ha **aspectes externs** que afecten a la incorporació de les dones d'origen pakistanès al treball que tenen a veure amb **l'estructura d'oportunitats com ara**: dificultats derivades del procés d'homologació de títols, la discriminació per l'**ús del vel** (*hijab*, *dupatta*, o *niqab*)³, i la **manca de referents de dones musulmanes** als espais públics, laborals, acadèmics i mediàtics.
- En el context de **crisi econòmica**, hi ha famílies que s'han vist obligades a buscar estratègies per augmentar els ingressos de la llar i intentar evitar un procés de mobilitat social descendent (o un desclassament respecte la posició a origen). Això ha portat a algunes dones a incorporar-se al mercat laboral com una necessitat o una obligació, la qual cosa difereix molt del perfil de dones que treballen per pròpia voluntat.
- Pel que fa al **tipus d'ocupacions**, hi ha un **imaginari** molt clar respecte quines són les feines més o menys desitjables per a una dona. Aquestes estan marcades clarament per la classe social i la casta de la família extensa al país d'origen, i per la concepció sociocultural d'aquelles ocupacions més feminitzades que tenen a veure sobretot amb la cura, com per exemple, mestres, professores, metgesses, infermeres, etc. Tanmateix, el tipus d'ocupacions també ve determinat pels **condicionants de la societat de recepció**. Les traves per a l'homologació de títols fa que no puguin accedir a feines qualificades, i la islamofòbia derivada de l'ús del *hijab* també impedeix que certes dones accedeixin a determinats llocs de treball, sobretot al sector privat i aquelles que impliquen atenció al públic.
- **L'economia ètnica formal**, la qual integra el conjunt de negocis regentats per població d'origen pakistanès a la ciutat de Barcelona, ofereix oportunitats laborals. Hi ha algunes dones reagrupades en edats més adultes que donen suport als seus marits a l'hora de gestionar el negoci. També han aparegut franquícies de supermercat i empreses

³ El *dupatta* és un tipus de mocador característic del continent asiàtic que les dones poden utilitzar per cobrir el cos, deixant-lo caure per les espatlles, o el cap, no cobrint necessàriament tots els cabells. Se sol anomenar *hijab* un mocador que cobreix principalment els cabells i una mica les espatlles. El *niqab* és un vestit ample que cobreix tot el cos deixant a la vista només els ulls.

pakistaneses que es dediquen a la venda al major de productes alimentaris i estan donant feina a noies joves que ocupen feines de caixeres, reposadores, o gestionant comandes i factures a les oficines de l'empresa. Amb tot, moltes es queixen de les **condicions laborals precàries**.

- **L'emprenedoria** en el cas de les dones d'origen pakistanès encara és un fet **purament residual**. Existeixen algunes iniciatives que s'inscriuen dins de **l'economia ètnica informal** relacionades amb la costura i la confecció de vestits tradicionals, la cuina i la preparació de plats per emportar, tot tipus d'arranjaments per a la bellesa i l'estètica per a esdeveniments especials (p.e. bodes, celebracions), etc.

Un cop presentats els principals resultats de l'estudi, es proposen algunes línies d'actuació que afavoreixin l'autonomia econòmica de les dones d'origen pakistanès, i que permetin ajudar a revertir situacions de desigualtat social que els dificulta el seu empoderament. El llistat de recomanacions es basa en les demandes realitzades per les pròpies dones participants en l'estudi, ja sigui mitjançant les entrevistes estructurades o els grups focals, així com pels i les informants clau. Les recomanacions n'inclouen una de caràcter transversal i altres d'específiques que es divideixen en aquests quatre àmbits, entenent que tots són interdependents i es retroalimenten entre ells. A continuació recollim una síntesi d'aquestes propostes:

- **Necessitat d'explicar i acostar els serveis municipals a les dones de la comunitat pakistanesa (mesura de caràcter transversal).**
- **Propostes per potenciar l'accés al mercat laboral i l'empoderament econòmic de les dones d'origen pakistanès**
 - a. Millorar l'accessibilitat dels serveis públics amb borses de treball ja existents
 - b. Promocionar la creació de cooperatives per a dones d'origen pakistanès
 - c. Promocionar l'emprenedoria amb l'obertura de negocis protagonitzats per dones:
 - Adaptar el programa d'activació econòmica per persones de col·lectius diversos i/o vulnerables impulsat per l'Ajuntament a les necessitats de les dones d'origen pakistanès que vulguin emprendre.
 - Formalitzar iniciatives econòmiques que ja existeixen al sector informal.
 - d. Facilitar el procés d'homologació de títols, donant a conèixer el Servei d'Acompanyament al Reconeixement Universitari (SARU) i simplificant els tràmits
 - e. Accions de sensibilització i lluita contra la islamofòbia i discriminació als llocs de treball del sector públic i privat
- **Propostes d'accions per potenciar la formació i l'educació**
 - a. Classes de conversa i de llengua
 - b. Cursos i formació laboral
- **Propostes d'accions de promoció sociocultural i de participació sociopolítica**
 - a. Xerrades o projectes formatius per potenciar referents culturals
 - b. Xerrades per fomentar la participació politicosocial

- **Propostes d'accions d'empoderament subjectiu i emocional**
 - a. Tallers d'educació emocional i treball personal

01

1. Introducció

Barcelona no és una ciutat lliure de pobresa; més d'un quart de la població (28%) es troba en risc o en situació d'exclusió. Del total de la població en aquesta situació, el 55% són dones i el 45% homes. L'anàlisi de gènere de la pobresa assenyala que més enllà dels recursos materials disponibles, hi ha altres dimensions, com ara la manca de temps, la sobrecàrrega dels treballs, l'estat de salut, etc., que configuren no només com les dones pateixen de manera diferencial la pobresa, sinó també la precarietat (Ajuntament de Barcelona 2015).

Tot i que la precarietat està estretament lligada a les condicions laborals i a la seva degradació, avui dia engloba també altres aspectes de la vida de les persones que no estan només vinculats amb el mercat de treball formal i la pobresa econòmica. Així, inclou la situació de les persones en tots els treballs, siguin o no remunerats, la carència de temps o la falta d'harmonització, la impossibilitat de portar a terme una vida plena per manca d'oportunitats o per obstacles generats per desigualtats múltiples tot i ser, sovint, persones més formades que generacions anteriors. A més, en moltes ocasions la precarietat en la vida de les dones s'expressa en situacions d'estrès, de submissió, en la detecció d'un minvament de la capacitat de participació i fins i tot en un procés de desempoderament (Ajuntament de Barcelona 2015).

Tot i els avenços de caràcter normatiu (p.e. LO 3/2007 per a la igualtat efectiva de dones i homes a nivell estatal o la Llei 17/2015 a nivell autonòmic), les dones continuen enfrontant múltiples limitacions respecte de la seva capacitat de sortir de la pobresa, especialment les derivades de la seva responsabilitat desproporcionada en la prestació de cures i el treball domèstic no remunerats (Ajuntament de Barcelona, 2015). Els efectes de la crisi i les polítiques d'austeritat no han fet més que agreujar la situació de vulnerabilitat i de pobresa a la qual s'enfronten moltes dones (CCOO 2017), especialment aquelles que es veuen exposades a majors desigualtats pel seu origen ètnic o racial, la seva orientació sexual, la seva edat, religió, etc.

En aquest context neix l'Estratègia contra la Feminització de la Pobresa i de la Precarietat (EFPP) de caràcter estructural impulsada per l'Ajuntament de Barcelona, dins de la qual s'emmarca aquest estudi. Quan es parla de reducció de la pobresa i de la precarietat, es refereix

a garantir la satisfacció de necessitats i drets bàsics per gaudir d'oportunitats reals per al propi desenvolupament. En aquest sentit, l'EFPP té en compte tres dimensions bàsiques: la redistribució (combatre les desigualtats socioeconòmiques i les desigualtats en l'organització del temps incidint en la bretxa salarial, l'accés de les dones a les prestacions i els permisos laborals, la redistribució del temps, etc.), el reconeixement (valoració del treball de cura) i la representació (participar en la societat en igualtat de condicions) (Ajuntament de Barcelona, 2015).

Per tant, cal entendre la pobresa com un fenomen multidimensional, determinat no només pels recursos disponibles, sinó sobretot per les capacitats que les persones tenen per poder gestionar aquests recursos. Els líndars que indiquen si una persona és pobre o no, no vénen determinats per una quantitat de diners a disposició, sinó per si aquests recursos i la capacitat d'aconseguir-los o gestionar-los són suficients per assolir una vida digna. I és precisament en aquesta llibertat per assolir certes fites de benestar o l'accés a oportunitats perquè aquest benestar sigui realitzable on trobem més desigualtat des de la perspectiva de gènere. Cal fer èmfasi, doncs, en les relacions de poder i en com es distribueix la propietat i el control dels recursos, sense assumir que aquests es reparteixen de manera equitativa dins de la llar, com han tendit a fer molts estudis sobre la pobresa (CCOO, 2017). A més, des del punt de vista de l'economia feminista, es reclama una major atenció als processos, capacitats i recursos que resulten o s'obtenen fora de l'economia de mercat, incloent aquells proporcionats per l'Estat i la pròpia llar.

Aquest estudi integra els dos principis rector que inclou l'EFPP i que cal tenir en compte en tota investigació centrada en la feminització de la pobresa o la pobresa amb una perspectiva de gènere. Aquests són: la interseccionalitat del gènere amb altres categories de desigualtat i l'enfocament de les capacitats i les oportunitats vinculades al concepte d'empoderament. L'objecte d'aquesta recerca se centra, en particular, en l'empoderament econòmic de les dones d'origen pakistanès a Barcelona, un col·lectiu de recent arribada i a dia d'avui encara força invisible.

L'estudi és un encàrrec de la Regidoria de Feminismes i LGTBI de l'Ajuntament de Barcelona en col·laboració amb el programa Barcelona Interculturalitat i obeeix a l'interès per tenir en compte situacions específiques de grups de dones migrades en relació a la feminització de la pobresa.⁴

La interseccionalitat en aquest col·lectiu cobra especial importància a l'hora de delimitar diferències internes en termes d'edat, nivell d'estudis, classe social, casta, creences religioses i/o origen rural/urbà. Lluny de voler homogeneïtzar les dones d'origen pakistanès sota una mateixa etiqueta, cal reconèixer com aquestes categories socials s'entrecreuen i donen lloc a identitats múltiples i complexes que interaccionen en un context d'alterització que planteja una sèrie de reptes a l'hora de garantir la seva autonomia individual i col·lectiva. És per això que aquí ens referim a les dones d'origen pakistanès, en plural.

En les últimes dècades, Barcelona ha esdevingut un nòdul central de la diàspora pakistanesa. Si bé se situa en el tercer lloc pel que fa a nombre de col·lectius estrangers residents a la ciutat amb 19.285 habitants, la proporció de dones encara segueix sent força baixa (un 27%, amb 5.201 habitants) (Ajuntament de Barcelona 2017). La seva presència a l'espai públic és limitada

⁴ Entre altres accions, l'EFPP contempla la generació de creuaments i nous estudis específics que evidencin els elements de feminització de la pobresa al llarg del cicle de vida (Apartat 1, Objectiu 1, Actuació 3). Igualment, dins l'aparat 3 de l'estratègia, *Ciutat de drets* en relació a les condicions socials bàsiques, empoderament i participació es volen desplegar accions amb grups de dones migrades.

i experimenten fortes dificultats per accedir al món laboral, sobretot pel que fa a la primera generació que respon majoritàriament al patró de dones reagrupades pels seus marits. A tal efecte, aquest estudi pretén respondre un seguit de reptes:

- La invisibilitat de les dones d'origen pakistanès, la poca presència d'espais d'interacció amb la societat de recepció i les dificultats de l'administració pública per accedir-hi i conèixer les seves problemàtiques i necessitats
- Les múltiples vulnerabilitats de les dones d'origen pakistanès a l'hora d'intentar accedir al mercat laboral i aconseguir una autonomia econòmica fruit d'elements interns del propi col·lectiu (p.e. ideologies de gènere, dificultats idiomàtiques i culturals) i externs de la societat de recepció (incloent, entre d'altres, formes de discriminació institucional derivades del sistema de convalidació de títols o expressions islamòfobes i racistes)

Per tal d'adreçar aquests reptes, l'estudi es vertebrava en tres grans nivells:

- teòric: conceptes clau al voltant de l'empoderament de la dona, l'empoderament econòmic, la interseccionalitat, ideologies i rols de gènere, el feminisme islàmic
- experimental/diagnòstic: generar coneixement al voltant de les dificultats per a l'autonomia econòmica i l'accés al món laboral, la capacitat de decisió en la distribució dels recursos de la llar, les tensions entre el treball productiu i el reproductiu, i l'autonomia en la gestió de les tasques quotidianes
- recomanacions per a la intervenció: propostes de polítiques i iniciatives per a fomentar un major empoderament econòmic entre les dones d'origen pakistanès

Aquests nivells alhora adrecen tres grans objectius:

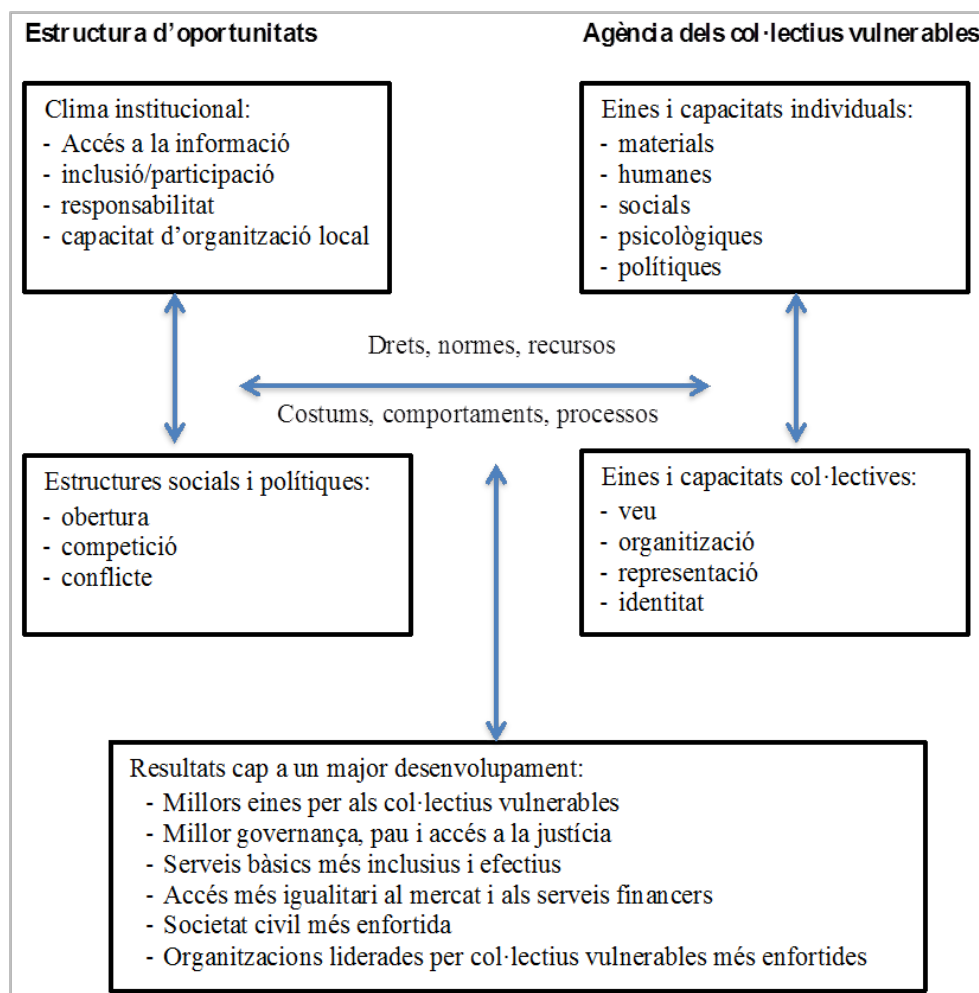
- Conèixer la situació econòmica de les dones d'origen pakistanès de Barcelona (accés al mercat de treball, existència d'altres activitats generadores d'ingressos, gestió dels recursos dins de l'àmbit familiar, existència de xarxes familiars o comunitàries de suport) i formular indicadors apropiats per mesurar en un futur l'impacte de les accions dirigides a aquest grup dins de l'estratègia municipal.
- Recollir les demandes i propostes de les dones d'origen pakistanès residents a la ciutat de Barcelona per poder millorar la seva situació econòmica però també per revertir situacions de desigualtat i desavantatge social i econòmic que els impedeixen exercir plenament els seus drets com a ciutadanes.
- Proposar accions per reforçar mecanismes d'empoderament econòmic (individual i col·lectiu) entre les dones d'origen pakistanès residents a la ciutat.

02

2. Marc conceptual al voltant de l'empoderament

Com s'ha mencionat a la introducció, una de les estratègies contra la feminització de la pobresa tracta d'empoderar les dones i contribuir a què siguin més autònomes. L'empoderament, en línies generals, es refereix a l'expansió de la llibertat d'acció i tria en la configuració de la vida d'una persona, la qual cosa implica un major accés i control sobre els recursos i les decisions (Narayan 2005). Donat que la manca de control està incrustada en una cultura de relacions institucionals desiguals, aquesta autora defensa la necessitat d'adoptar una definició institucional de l'empoderament. Així, aquest es defineix com "l'expansió de les capacitats i eines de la gent pobra per participar, negociar, influenciar, controlar i sostenir institucions responsables que afecten les seves vides" (Narayan 2005: 5). En aquest sentit, es tenen en compte les relacions desiguals que es desenvolupen en el si d'institucions com l'Estat, el mercat, la societat civil i les llars. A continuació, es pot observar un esquema que resumeix els principals elements del marc conceptual d'aquest estudi.

Figura 1. Marc conceptual de l'empoderament

Font: Adaptació de Narayan (2005)

Com es desprèn d'aquesta figura (adaptació de Narayan 2005: 7), hi ha una sèrie de factors clau que faciliten o limiten els esforços de la gent pobra (o de forma més general dels col·lectius vulnerables⁵) a millorar el seu benestar i a augmentar el desenvolupament de la societat. Aquests són el clima institucional i les estructures socials i polítiques, que s'engloben dins de l'estructura d'oportunitats, i les eines i capacitats individuals i col·lectives, que determinen l'agència dels grups vulnerables. En la interacció d'aquests factors, hi ha drets, normes i recursos del clima social, polític i institucional que tenen un efecte en l'agència dels individus, i alhora aquests compten amb una sèrie de costums, comportaments i processos que modifiquen l'estructura d'oportunitats. D'aquesta interacció en resulten una sèrie de canvis socials i polítics que contribueixen a un major desenvolupament i cohesió social en termes de: una societat civil més enfortida, un accés més equitatiu a les institucions, serveis més inclusius, etc. Des d'aquest paradigma, l'empoderament dels col·lectius vulnerables a gran escala implica canvis tant des de dalt (*top-down*) impulsats per les institucions i els processos organitzatius, com des de baix (*bottom-up*) promoguts per organitzacions de base, xarxes i individus.

En particular, els canvis en l'estructura d'oportunitats impliquen l'eliminació de les barreres institucionals, tant formals com informals, que no permeten a les persones prendre acció per

⁵ L'autora es refereix a l'agència de la gent pobra; en aquest estudi s'ha ampliat el concepte a col·lectius vulnerables, si bé en aquest cas seria d'aplicació al col·lectiu de dones pakistaneses.

millorar el seu benestar (individual i col·lectiu) i limiten la seva capacitat de decisió, així com canvis en les estructures socials i polítiques que perpetuen relacions de poder desiguals. Tal com afirma Tilly (1999), quan les estructures socials i els clivatges socials són profunds i sistèmics, les oportunitats i l'accés als serveis estan menys determinats per les característiques individuals que per una cultura de desigualtat que discrimina i exclou grups socials. És de vital importància, doncs, pensar en mesures d'empoderament que no només es fixin en els individus o les comunitats, sinó que també influeixin, a llarg termini, en canvis de caire estructural i sistèmic.

D'altra banda, dins de l'agència, es contempen les capacitats i eines individuals (materials, humanes, socials, psicològiques i polítiques) i les col·lectives (en termes de veu, organització, representació i identitat). Les eines (*assets*) individuals es refereixen a la disposició d'objectes materials (físics i financers), com per exemple terres, propietats, béns associats a la ramaderia, estalvis o joies, que permeten enfrontar-se a les dificultats econòmiques i ampliar el ventall d'opcions. Les capacitats són inherents als individus i permeten utilitzar les eines de diferents maneres per incrementar el seu benestar. Les capacitats humanes inclouen un bon estat de salut, educació i altres habilitats productives. Les capacitats socials es refereixen a un sentiment de pertinença, lideratge, relacions de confiança i un sentit d'identitat i valors que donen sentit a la vida, així com la capacitat d'organització. Les capacitats psicològiques tenen a veure amb l'autoestima i la confiança en un/a mateix/a, mentre que les de caire polític inclouen la capacitat de representar-se a un/a mateix/a o a altres persones, l'accés a la informació, la formació d'associacions i la participació en la vida política d'una comunitat o un país.

Això no obstant, sortir de la marginalització i l'exclusió també depèn de les capacitats col·lectives per organitzar-se i mobilitzar-se per tal d'ésser reconegut i representat com a grup. El capital social (tant el *bonding social capital* que es basa en les relacions amb altres persones de la comunitat, com el *bridging social capital* que contempla aquelles amb membres de fora de la comunitat), les normes i les xarxes són els elements que conformen l'acció col·lectiva i permeten incrementar l'accés als recursos i a les oportunitats econòmiques.

Des de moviments de dones i feministes, la noció d'empoderament posa èmfasi en l'enfortiment de l'autoestima, la confiança i la capacitat d'escollir les orientacions en la vida d'una persona, així com en el poder col·lectiu de canvi en les relacions de gènere en les esferes econòmica, política, jurídica i sociocultural. En aquest sentit, l'empoderament s'entén com un procés que contempla una construcció d'identitat dinàmica amb una doble dimensió: individual i col·lectiva. Des d'organitzacions no governamentals i el món de la cooperació (Comisión Mujeres y Desarrollo 2007), s'ha utilitzat molt el concepte d'empoderament, arribant a distingir quatre nivells de poder:

- el "poder sobre": basat en les relacions de dominació o subordinació, en aquest cas, dels homes sobre les dones;
- el "poder de": té en compte la capacitat de prendre decisions, tenir autoritat, solucionar problemes i desenvolupar una certa creativitat; fa referència, doncs, a les capacitats intel·lectuals i als mitjans econòmics (accés i control dels mitjans de producció i els beneficis);
- el "poder amb": el poder social i polític posa èmfasi en la noció de solidaritat, la capacitat d'organitzar-se per negociar i defensar un objectiu comú; i
- el "poder interior": es refereix a la imatge d'un mateix, a l'autoestima, la identitat i la força psicològica per impulsar canvis vitals i proposar canvis.

Per a algunes autores com Murguialday i Vázquez (2005), l'empoderament és un procés a llarg termini que cal que s'iniciï en l'àmbit subjectiu, propiciant canvis en les concepcions i creences sobre el que implica "ser dona". Això també contempla transformacions en la valoració de les imatges i els símbols femenins, i el foment d'actituds i comportaments alternatius de gènere. Aquests canvis han d'incidir en les negociacions amb la família i la parella, però també en l'àmbit públic, per modificar els referents simbòlics de la feminitat (empoderament subjectiu i cultural). Això passa per l'adquisició de l'autonomia sobre els seus propis cossos i el control de la seva sexualitat i la reproducció, així com per un major accés i control sobre els recursos econòmics (empoderament físic i econòmic). Alhora, tal com ja s'ha dit anteriorment, els processos individuals de canvi han d'anar acompanyats de mesures que fomentin l'acció col·lectiva de les dones, construint estructures organitzatives per liderar canvis socials i polítics (empoderament organitzatiu i social), i canviar la seva posició en les relacions de gènere i en altres relacions i estructures de poder (empoderament polític).

Els quatre nivells de poder (sobre, de, amb i interior) alhora es relacionen amb quatre aspectes d'empoderament diferents (Comisión de Mujeres y Desarrollo 2007):

- Tenir: fa referència al poder econòmic en termes de beneficis materials (possessió de recursos i riqueses), així com una salut millor, més temps, accés a certs serveis com el crèdit, la informació, la formació, els centres de salut, etc.
- Saber i saber fer: el saber fa referència als coneixements o competències pràctiques i intel·lectuals que permeten gaudir de manera òptima de les oportunitats que se li presenten a l'individu o a la comunitat. Es tracta de la gestió de persones (lideratge), tècniques o procediments, de les formacions i del desenvolupament de les capacitats d'anàlisi crítica del pensament i el raonament. El saber fer es refereix a l'aplicació dels coneixements i traduir-ho en accions o recursos concrets.
- Voler: es tracta del poder intern, la força psicològica o el poder espiritual.
- Poder: tenir la possibilitat de prendre decisions per un mateix i per als altres, assumir responsabilitats, ser lliure en els seus actes i utilitzar recursos propis.

Aquest estudi se centra sobretot en el "poder de" i en el "tenir", ja que són els que interpel·len més directament a l'empoderament econòmic i material, si bé aquests s'interrelacionen inevitablement amb altres esferes i nivells del poder des d'una dimensió individual i col·lectiva.

Empoderament econòmic

L'empoderament econòmic fa referència a la capacitat, en aquest cas de les dones, per tenir una independència i una autonomia econòmica, material i financera. Això passa per factors com guanyar una renda independent, trobar una feina remunerada fora de l'àmbit domèstic i tenir drets de propietat. Tanmateix, aquests drets estan estretament lligats al dret a l'educació i a la capacitat de les dones de saber llegir i escriure per tal de poder participar en la presa de decisions dins i fora de la llar. Són aquestes capacitats les que potencialment les doten d'una major veu i agència (Sen 1999).

En la majoria de les societats actuals, tenir ingressos propis és clau per gaudir d'un reconeixement social. Aquest fet té a veure amb la poca valoració social i econòmica del treball domèstic al qual es veuen abocades moltes dones i amb els rols de gènere de moltes societats post-industrials i en vies de desenvolupament que adjudiquen la responsabilitat de mantenir a la família en l'home.

Des d'una perspectiva del sud global, es posa èmfasi en la necessitat de facilitar l'accés de les dones no només al mercat laboral i a tenir uns ingressos propis, sinó també a la propietat dels

recursos productius, ja que aquests sovint determinen una font d'ingressos alternatius que els permet ampliar les seves opcions i estratègies (Deere i León 2002). En aquest sentit, la propietat de terres proveeix una base més sòlida per a la participació social i política, i com a resultat, per a impugnar la desigualtat de gènere a varis nivells (Agarwal 1994).

D'entre els indicadors d'empoderament econòmic de caràcter quantitatiu, s'inclouen els canvis en les taxes d'ocupació i atur de les dones, la disminució de la bretxa salarial entre dones i homes, l'augment del percentatge de terres, habitatges i altres propietats en mans de dones, o l'augment del percentatge de crèdits i serveis de suport financer i tècnics per a dones. Altres indicadors de caràcter més qualitatiu contemplen la percepció de les dones que el seu treball reproductiu constitueix una aportació econòmica al benestar de la família; un major reconeixement de la importància econòmica de les tasques en l'àmbit reproductiu dins de la família i la comunitat; una major percepció d'autonomia financera; major capacitat de control i autoritat en la presa de decisions; o poder realitzar compres independentment del marit (Murguialday i Vázquez 2005).

Alhora, la dimensió econòmica de l'empoderament es pot mesurar a diferents nivells:

- el control dels ingressos dins la llar;
- l'accés al treball, al mercat i a propietats comunes, i la participació en associacions comercials a nivell de barri i comunitari; i
- la representació de les dones al mercat laboral, i la inclusió dels interessos de les dones en els pressupostos i marcs legals que garanteixin la igualtat salarial a nivell nacional (Narayan 2005).

Aquest estudi ha recollit alguns d'aquests indicadors i els ha ampliat, aprofundint més en aspectes relacionats amb els rols de gènere i la divisió de tasques productives i reproductives, i els ha adaptat al col·lectiu específic de les dones d'origen pakistanès.

03

3. Metodologia

Aquest estudi adopta un enfocament metodològic centrat en la **investigació-acció**, és a dir, una aproximació que té com a objectiu transformar la realitat social sobre la base d'un coneixement elaborat pels/les investigadors/es amb la participació de persones implicades en aquella realitat que es vol transformar. Aquesta aproximació entén que les persones implicades, en aquest cas les dones d'origen pakistanès a Barcelona, no són objectes d'investigació, sinó més aviat coinvestigadores i subjectes de coneixement amb els mateixos drets que les investigadores professionals. Aquestes pertanyen a un col·lectiu que gaudeix de poques oportunitats per fer sentir la seva veu i expressar les seves necessitats i interessos per la qual cosa la seva participació és essencial.

Per poder parlar d'una recerca realment participativa, les persones afectades per l'acció han de tenir un control real de la recerca, almenys al mateix nivell que els i les investigadores. Si bé no es pot parlar estrictament de dur a terme una investigació-acció participativa, ja que no totes les dones que han participat a la recerca ho han fet al mateix nivell que les investigadores, s'han pres mesures per facilitar aquest control almenys incorporant una dona de la comunitat a l'equip investigador. El paper d'aquesta ha sigut clau en el disseny dels indicadors d'empoderament, en la facilitació de contactes, en la comunicació amb altres dones d'origen pakistanès i en el procés de recollida de dades maximitzant les seves competències lingüístiques i culturals. En aquest sentit, en la línia del que exposen Callejo i Biedma (2010), aquest estudi se situaria entre la investigació-acció centrada en una lògica d'intervenció i la investigació-acció participativa, la qual té com a objectiu últim la transformació i l'empoderament de les coinvestigadores (Kemmis i McTaggart, 2000).

3.1. Fases de la investigació

El treball s'ha iniciat amb una **primera fase de documentació, recull i lectura de literatura especialitzada** i d'estudis previs sobre la qüestió ja sigui a Catalunya o a altres punts de la diàspora pakistanesa. En aquesta primera fase (juliol – setembre 2017), s'han elaborat també uns indicadors quantitatius i qualitius d'empoderament individual i col·lectiu

que s'han inclòs als instruments de recollida de dades, i que igualment poden servir per a estudis posteriors centrats a mesurar l'empoderament econòmic de les dones de col·lectius diversos. A continuació, es detalla un llistat d'indicadors agrupats en dimensions.

Taula 1. Relació de dimensions i indicadors al voltant de l'empoderament (econòmic) de les dones d'origen pakistanès

Dimensions	Indicadors
Autonomia de les dones d'origen pakistanès des d'una mirada interseccional i comparada	<ul style="list-style-type: none"> • Valoració de l'autonomia de les dones des d'una mirada interseccional (edat i generació; situació familiar; classe social; casta; origen rural/urbà; creences religioses) • Àmbits en què es manifesta l'autonomia de les dones (dins la llar, mercat laboral, trajectòries educatives i accés a l'educació, reconeixement públic, participació sociopolítica, autoestima i presa de decisions individuals i col·lectives) • Diferències entre les dones a Pakistan i a Barcelona (dimensions detallades a la taula)
Accés al món laboral	<ul style="list-style-type: none"> • Experiència laboral al país d'origen i al de recepció • Dificultats a l'hora de buscar o trobar feina (internes de la pròpia comunitat i externes de la societat de recepció) • Dificultats a l'hora de buscar feina per ser dona / musulmana / dona musulmana / dona musulmana i estrangera (mirada interseccional) • Avantatges i desavantatges de treballar • Elements que juguen un paper en la decisió de voler treballar (nivell educatiu, edat, classe social, experiència laboral a origen, referents, pressió econòmica, pressió de la comunitat/família) • Opinió sobre la proporció de dones d'origen pakistanès que treballen
Tipus de feines a les quals accedeixen i condicions laborals	<ul style="list-style-type: none"> • Treball per compte propi/aliè; sector formal/informal; jornada completa/parcial • Valoració de feines més accessibles i més desitjables • Participació de les dones d'origen pakistanès en els negocis familiars o d'altres pakistanesos • Valoració al voltant de l'emprenedoria (dificultats, avantatges,...) • Valoració de les dificultats en la conciliació familiar
Recursos econòmics dins la llar	<ul style="list-style-type: none"> • Entrada d'ingressos i percentatges respecte el total d'ingressos de la llar per partides: <ul style="list-style-type: none"> ◦ Ingressos per feina o negoci propi ◦ Ingressos per feina o negoci marit ◦ Feina remunerada altres familiars ◦ Lloguers o rendes derivades de propietats ◦ Pensions ◦ Ajudes socials • Comoditat amb la qual els ingressos permeten fer front a les despeses familiars • Necessitat de postergar pagaments de l'habitatge (lloguer/hipoteca) • Capacitat d'assumir despeses imprevistes
Capacitat de decisió en la gestió dels recursos familiars	<ul style="list-style-type: none"> • Capacitat de decisió en la gestió dels recursos de la llar (general i ítems específics: aliments, roba, material escolar, habitatge, electrodomèstics, festes, <i>lena-dena</i>⁶) • Titularitat d'un compte corrent propi • Titularitat d'un compte corrent compartit • Disposició de diners propis i capacitat de decisió en què gastar-los • Capacitat de decisió en l'enviament de remeses • Participació en algun <i>kameti</i>⁷ • Desig de tenir més autonomia econòmica
Rols de gènere en les feines productives i	<ul style="list-style-type: none"> • Distribució de les tasques reproductives dins la llar (cuinar, netejar, cura dels fills/es i altres persones a càrrec, compres...) • Valoració pròpia de la distribució de les tasques reproductives

⁶ El *lena-dena* és un ritual que consisteix a fer i a rebre regals o obsequis, tot alimentant les relacions de reciprocitat dins el col·lectiu.

⁷ Els *kameti*s son associacions de crèdit rotatiu i sovint s'utilitzen per estalviar o reunir diners fàcilment sense haver d'acudir a les institucions bancàries.

reproductives	<ul style="list-style-type: none"> • Valoració de les tasques reproductives per part de la família i la comunitat • Referents d'altres dones que treballin fora de casa • Valoració de les feines productives d'acord amb les ensenyances de l'Islam, la casta i qüestions culturals (honor familiar) • Valoració de les feines productives per part del marit i altres membres de la família i la comunitat • Persona que cuida els fills/es mentre la dona (potencialment) treballa
Altres aspectes lligats a l'empoderament	<ul style="list-style-type: none"> • Capacitat de dur a terme gestions quotidianes sola o acompanyada • Raons per les quals necessiten anar acompanyades • Domini dels idiomes del context de recepció • Participació als serveis d'acollida de l'Ajuntament • Relació amb altres dones d'origen no pakistanès • Activitats en el temps lliure • Membre / participació en alguna associació i valoració al voltant de la satisfacció de les necessitats pròpies • Membre / participació a l'AMPA • Desig de més autonomia individual (en general) • Valoració de desigs i canvis per a una major autonomia

Font: Elaboració pròpia

La **segona fase** ha estat marcada pel **disseny i la implementació del treball de camp**, amb la realització d'entrevistes semiestructurades a informants clau i entrevistes estructurades a dones d'origen pakistanès. Els guions de les entrevistes s'han construït en base a les dimensions i els indicadors identificats a la primera fase. La recollida de dades s'ha efectuat entre els mesos de setembre i novembre del 2017, tret d'alguna entrevista que s'ha realitzat el desembre. En aquesta mateixa fase s'han transcrit les entrevistes semiestructurades i les respostes obertes de les entrevistes estructurades per tal de poder-ne analitzar els resultats de forma qualitativa.

La **tercera fase** ha constatat de la realització de tres grups focals que s'han efectuat entre novembre i desembre del 2017. Si bé les dades d'aquests grups també s'han fet servir com a treball de camp, un dels objectius d'aquesta tècnica ha estat **recollir propostes** per millorar la situació econòmica de les dones d'origen pakistanès residents a la ciutat i revertir situacions de desigualtat i desavantatge social i econòmic. S'han realitzat dos grups amb dones de diferents generacions amb l'objectiu d'observar l'impacte del moment d'arribada i de les trajectòries educatives en l'empoderament econòmic, i un darrer grup focal amb homes d'origen pakistanès. Tenint en compte que les desigualtats de gènere són sempre relacionals és important conèixer quines són les opinions dels homes del col·lectiu respecte l'empoderament econòmic femení i cercar estratègies per tal que aquestes accions puguin ser millor acceptades pels homes.

La **quarta fase** (gener – abril 2018) ha estat dedicada a l'**anàlisi de dades** quantitatives amb l'explotació estadística de les entrevistes estructurades amb gràfics i taules de freqüència, i de dades qualitatives amb la codificació dels grups focals i les entrevistes amb informants clau. Això s'ha fet seguint la relació de dimensions i indicadors extrets de la revisió de la literatura i incorporant-ne de nous de manera inductiva a partir del software d'anàlisi qualitatiu Atlas TI. Posteriorment, s'ha prosseguit a la redacció de l'informe i a l'elaboració de **propostes d'accions** per reforçar mecanismes d'empoderament econòmic (individual i col·lectiu) entre les dones d'origen pakistanès.

L'anàlisi de dades s'ha efectuat emprant una sèrie de **codis** relatius als i les participants del treball de camp tal com mostren les taules del següent apartat:

- Entrevistes amb informants clau (E-IC) seguit del número de l'entrevista, com per exemple: E-IC4
- Entrevistes estructurades (EE) seguit del número de l'entrevista, com per exemple: EE3
- Grups focals (FG) seguit del número del grup focal (1, 2 o 3) i el número del o la participant (P), com per exemple: FG1-P4

Aquelles cites incorporades a la presentació dels resultats que s'han traduït de l'urdú (o en algun cas de l'anglès), utilitzen el mateix codi incorporant una "T" al final, com per exemple: EE5T o FG2-3T per diferenciar-les d'aquelles que respecten l'idioma original.

3.2. Tècniques d'investigació i mostreig

En primer lloc, s'han realitzat 9 **entrevistes semiestructurades a persones expertes i informants claus** que s'han seleccionat de manera intencional pel seu coneixement i experiència amb la comunitat pakistanesa. Tal com mostra la taula 2, aquests inclouen representants associatius i religiosos, representants d'entitats que duen a terme projectes relacionats amb la qüestió, i tècnics i responsables de l'administració pública, a més a més d'un investigador expert en qüestions sobre Islam i comunitat pakistanesa.

Taula 2. Entrevistes a informants clau

Codi	Institució / Organització
E-IC1	Casal del Besòs – projecte Ma'isha
E-IC2	Diàlegs de Dona
E-IC3	Casal de Trinitat Vella i SAFI
E-IC4	Investigador adscrit al SAFI (Universitat de Barcelona)
E-IC5	Ajuntament de Barcelona –Immigració, Interculturalitat i Diversitat
E-IC6	Centre d'Estudis Africans
E-IC7	Districte de Sant Martí – projecte Annisa i Minhaj-ul-Quran
E-IC8	Associació Estudiants Catalans d'Origen Pakistanès (ECOP)
E-IC9	Ajuntament de Barcelona – projecte XEIX

Font: Elaboració pròpia

A més, s'han realitzat entrevistes estructurades a 31 dones d'origen pakistanès de diferents perfils segons tres ítems clau (sense establir una quota específica per a cada un d'ells): generació, experiència laboral i participació en alguna associació⁸. A continuació es pot

⁸ En aquest estudi ens referirem en general a les dones participants com a barcelonines d'origen pakistanès, tant si es tracta de l'origen geogràfic o de l'origen familiar i cultural en el cas de les noies nascudes a Catalunya (si bé aquest és el cas d'una única dona integrant de la mostra). La 1a generació apel·la als casos de dones nascudes a Pakistan i que han protagonitzat un procés migratori, i la 2a, a les dones arribades amb 12 anys o menys (el que a vegades s'anomena la generació 1,5) i les nascudes a Catalunya. Som conscients de les crítiques que des de les ciències socials s'han elaborat entorn del concepte de 2a generació en la mesura que implica un reduccionisme culturalista en funció de l'origen i mantenir un estigma lligat a la immigració i la condició d'estranger a persones que mai s'han desplaçat (vegeu: García Borrego,

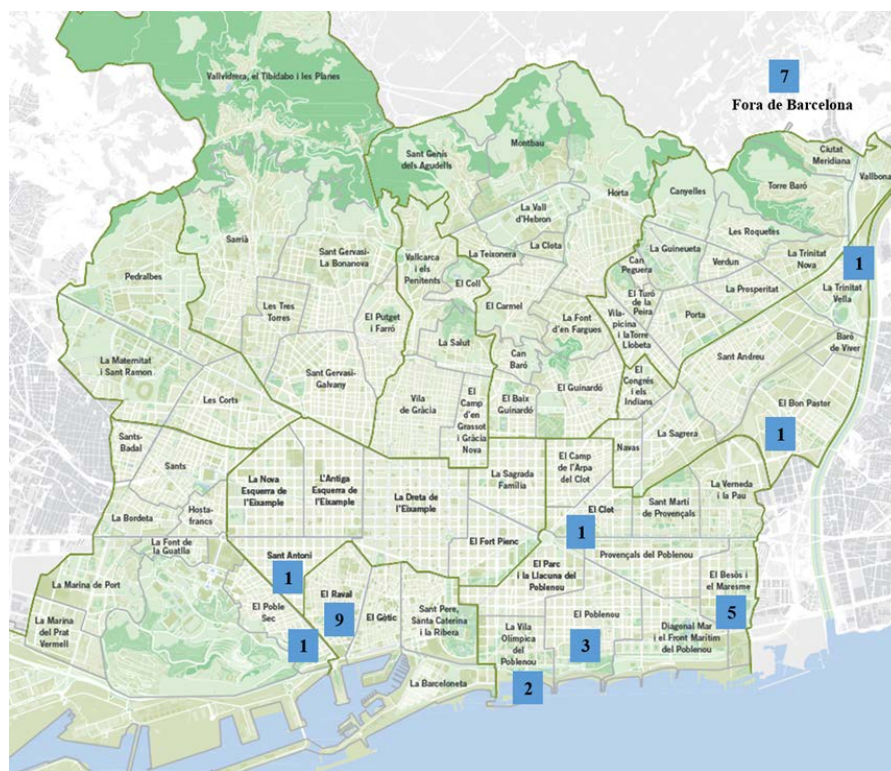
observar el caseller tipològic que s'ha tingut en compte per al mostreig, de caire no probabilístic i intencional⁹. El nombre de dones de segona generació és menor d'acord amb el que succeeix dins la comunitat en termes sociodemogràfics. Pel que fa a l'experiència laboral, la majoria han treballat o treballen actualment. Aquí cal fer algunes consideracions: a) l'accés a dones que no treballen o no han treballat mai és més difícil, ja que són les que normalment romanen a casa i interactuen poc amb la societat de recepció; b) el fet de tenir una majoria de dones que compten amb algun tipus d'experiència ja és un resultat en sí mateix. Per últim, s'ha buscat un equilibri pel que fa a la participació en associacions tenint en compte que pot ser un reflex de diferents graus d'empoderament.

Taula 3. Caseller tipològic per a les entrevistes estructurades

Generació		Experiència laboral		Associades	
1a generació	2a generació ¹⁰	Experiència laboral	Sense experiència laboral ¹¹	Sí	No
19	12	27	4	13	18

Font: Elaboració pròpia

Mapa 1. Barris de residència de les dones entrevistades

Font: Elaboració pròpia a partir de les entrevistes realitzades amb la plataforma Kobotoolbox

2003). Mantenim, però, aquesta terminologia i parlem de "generacions" per raons operatives i en benefici de la intel·ligibilitat del text, amb el benentès que totes aquestes dones són considerades com a veïnes de Barcelona.

⁹ Les dades sociodemogràfiques de les persones que han participat a les entrevistes estructurades està inclosa a la part quantitativa dels resultats.

¹⁰ S'han inclòs les persones arribades amb 12 anys o menys (el que a vegades s'anomena la generació 1,5) i les nascudes a Catalunya.

¹¹ Aquestes es refereixen a les que no han treballat mai a la vida, però si incloem les que només han treballat a Pakistan (5) i les que han treballat anteriorment a Barcelona, però que actualment no treballen (9) aquestes sumen un total de 18.

Pel que fa a la realització dels grups focals, els criteris de selecció han estat força similars als de les entrevistes estructurades: diferents perfils segons la generació, l'experiència laboral i la participació en alguna associació. Això no obstant, els criteris per marcar la divisió entre el primer i el segon grup focal han estat l'edat i la generació, que en aquest cas solen anar bastant units. Al grup de dones joves, la majoria té un nivell d'estudis elevat, on totes tenen batxillerat i estan estudiant o han finalitzat un grau; compten amb poca experiència laboral, i totes excepte una porten més de 10 anys vivint a Barcelona. Al grup de dones grans, hi ha més diversitat de perfils quant a nivell d'estudis, experiències laborals i situació laboral, si bé no n'hi ha cap que superi els 6 anys de residència a la ciutat.

Taula 4. Participants al grup focal amb dones joves

Codi	Edat	Lloc origen Pakistan	Temps residència BCN	Situació laboral actual	Experiència laboral	Nivell estudis	Membre associació
FG1-P1	31	Punjab	2 anys	No treballa	Cirurgia dental (Pakistan)	Grau en cirurgia dental (Pakistan)	Sí
FG1-P2	25	Pares Azad Kashmir	25 anys (nascuda a BCN)	Becària	Becària a la universitat, col·laboració en festivals i monitorea campaments en anglès	Grau en Humanitats i Comunicació Audiovisual	Sí
FG1-P3	19	Pares Azad Kashmir	17 anys (nascuda a un altre país europeu)	Mediació i traducció, i professora català	Mediació i traducció a l'IES Jacint Verdaguer, Casa Àsia projecte Aprenem	Batxillerat (actualment estudiant grau en dret)	Sí
FG1-P4	22	Punjab	10 anys	Tutora classes alumnes batxillerat	Enquestadora d'estudis i producció de vídeos	Batxillerat (actualment estudiant medicina)	Sí

Font: Elaboració pròpia

Taula 5. Participants al grup focal amb dones grans

Codi	Edat	Lloc origen Pakistan	Temps residència BCN	Situació laboral actual	Experiència laboral	Nivell estudis	Membre associació
FG2-P1	43	Punjab	6 anys	No treballa	Serigrafia	Graduada a Pakistan	No
FG2-P2	41	Punjab	6 anys	Costura a casa (informal)	No en té	ESO a Pakistan	No
FG2-P3	37	Punjab	3 anys	Professora d'urdú i cuidadora nens petits	Professora anglès a Pakistan	Màster (Pakistan)	Sí

FG2-P4	41	Punjab	5 anys	No treballa	No en té	Primària	No
FG2-P5	35	Punjab	2 anys	Professora particular i assessora	Psicòloga a Pakistan	Doctorat (Alemanya)	No

Font: Elaboració pròpia

A més, també s'ha realitzat un tercer grup focal amb homes d'origen pakistanès, establint un espai diferenciat del de les dones, a fi d'assegurar un clima de més llibertat i comoditat per expressar-se. Els tres participants són homes joves, si bé un d'ells porta un temps de residència a Espanya relativament curt en comparació amb els altres dos i va arribar als 22 anys després d'haver-se educat a Pakistan i al Regne Unit.

Taula 6. Participants al grup focal amb homes

Codi	Edat	Lloc origen Pakistan	Temps residència BCN	Situació laboral actual	Experiència laboral	Nivell estudis	Membre associació
FG3-P1	32	Punjab	25 anys	Treballador companyia aèria	12 anys en aviació	Batxillerat	Sí
FG3-P2	31	Punjab	21 anys	Aturat	Educador i enginyer	Grau (a BCN)	Sí
FG3-P3	28	Punjab	6 anys	Propietari negocis mòbils	Negocis familiars	MBA (a GB)	Sí

Font: Elaboració pròpia

3.3. Accés al camp i limitacions de l'estudi

La inclusió d'una dona d'origen pakistanès dins l'equip investigador ha estat clau per accedir al camp i realitzar les entrevistes estructurades, i seleccionar els i les participants dels grups focals. La comunitat pakistanesa està regida per lògiques força endogàmiques i les dificultats idiomàtiques amb l'ús del castellà i el català limita les possibilitats d'interacció amb persones autòctones. Aquestes limitacions encara s'accentuen més en el cas de les dones. En primer lloc, perquè numèricament n'hi ha bastantes menys que homes i en segon lloc, perquè no són tan visibles ni identificables a l'espai públic o a través d'entitats o institucions. Els homes estan més presents als carrers, sobretot fruit de la seva gran activitat comercial, l'afluència als oratoris i la seva participació social i política a través d'associacions. Com es posa de manifest als resultats, hi ha una gran part de dones que no treballa i no participa de la vida social als espais públics, i sol ser més protagonista als espais privats, on l'accés és més difícil si no es coneixen les xarxes de la comunitat prèviament. És per això, que s'han utilitzat en gran mesura els contactes de la membre investigadora d'origen pakistanès. Cal dir que això suposa un biaix en la investigació, ja que si bé té accés a dones d'origens diferents pel que fa a aspectes com l'estatus socioeconòmic, el capital cultural o la generació, els contactes estan més limitats a les seves xarxes personals. Amb tot, també s'han utilitzat contactes d'altres professionals que treballen amb la comunitat pakistanesa i que s'han entrevistat a la primera fase de treball de camp com a informants clau.

Una altra limitació de l'estudi ha estat l'abast de la recerca pel que fa a temps i recursos disponibles. És una investigació curta, inicialment de sis mesos (tot i que posteriorment s'ha allargat l'última fase d'anàlisi), i el treball de camp s'ha hagut d'ajustar a aquests paràmetres. Això ha afectat sobretot a la mostra d'entrevistes estructurades amb una "n" de 31 subjectes i a la seva posterior explotació estadística. És per això, que cal anar en compte en com s'interpreten i utilitzen els percentatges dels resultats quantitatius. Amb tot, no és una mostra poc representativa, considerant les dificultats per accedir a dones que volguessin participar i que no es tracta d'un mer qüestionari, sinó que han estat entrevistes amb una duració d'entre 40 i 60 minuts.

Pel que fa als idiomes de les entrevistes amb dones d'origen pakistanès, han estat el castellà, l'urdú i l'anglès, a vegades mesclant varis idiomes en la mateixa entrevista. Les dones que han tingut més dificultats per expressar-se en castellà, sovint de la primera generació i de més edat, han tendit a realitzar l'entrevista en urdú o anglès, mentre que les més joves i escolaritzades aquí, ho han fet majoritàriament en castellà. Gràcies a les competències lingüístiques de la investigadora d'origen pakistanès, s'ha pogut maximitzar l'extracció d'informació en aquells idiomes amb els quals els subjectes investigats se sentien més còmodes. Les transcripcions d'aquelles entrevistes que s'han realitzat en urdú o en anglès, s'han traduït al català o al castellà, així com la del grup focal amb dones joves el qual es va dur a terme principalment en anglès, i el de dones grans que es va efectuar quasi íntegrament en urdú i amb traducció consecutiva al castellà.

Pel que fa a les entrevistes amb informants clau, no han presentat gaires dificultats, si bé amb alguna persona d'origen pakistanès també ha estat difícil, i ha calgut el suport institucional de l'Ajuntament per accedir-hi. També cal tenir en compte que no hi ha gaires persones amb expertesa sobre el col·lectiu de dones d'origen pakistanès, així com projectes o iniciatives que se centrin en aquest grup, donat el seu relativament curt període d'assentament a la ciutat i el caràcter generalista de les polítiques d'integració a nivell local.

D'altra banda, l'accés a homes per participar al grup focal també va resultar més difícil que el de les dones. Tot i que l'incentiu econòmic va ser-hi en els tres grups (i sense el qual hauria estat molt difícil de reunir a tots els i les participants), les dones van mostrar més interès. Una possible explicació seria la situació de desigualtat entre homes i dones quant a les mancances materials, on els homes tenen un retorn econòmic fruit de la seva incorporació laboral en una major proporció que les dones. Tot i això, també van intervenir més factors relatius a casuístiques personals que van impossibilitar la participació de més homes el dia concret en el qual es va realitzar el grup focal.

04

4. L'estructura social de la societat pakistanesa en clau de gènere

Per tal d'entendre millor els patrons d'assentament de la immigració pakistanesa a Barcelona, cal indagar primer en l'estructura social de la societat pakistanesa i en les dinàmiques d'exclusió social basades en el gènere. A Pakistan, les dones continuen estant desproporcionadament afectades per la pobresa i guanyen aproximadament un terç menys que els homes (Hooper 2009). Aquestes desigualtats se sostenen en una societat profundament patriarcal amb unes polítiques de gènere que estableixen una divisió de rols on els homes es mouen en l'esfera productiva i gaudeixen d'un major accés als espais de poder, mentre que les dones queden relegades als espais domèstics i reproductius (Butt i Shahid 2012). Aquesta estructura patriarcal alhora està amalgamada amb el feudalisme i l'herència del sistema de castes hindú, donat el passat històric comú entre Índia i Pakistan, el qual influeix en l'autoritat, el respecte i el reconeixement social de l'individu (Butt i Shahid 2012; Arrasate 2017). Les desigualtats socials i les relacions jeràrquiques també es reflecteixen en el si de la família extensa, la qual s'erigeix com la principal institució articulada al voltant del *biraderi* (grup d'homes descendents d'un avantpassat comú) i de caràcter patrilíneal.

Si bé la naturalesa de les relacions de gènere i el grau d'autonomia de les dones és resultat de la intersecció de molts factors, com ara la procedència sociodemogràfica, rural-urbana, el nivell d'estudis etc., la pressió del patriarcat a Pakistan fa que es pugui parlar d'una situació de subordinació sistemàtica que transcendeix totes les esferes (Mumtaz i Shaheed 1987; Pal i Bari 2000; Dean 2007; Malik i Courtney 2011). L'estatus de les dones, per tant, cal avaluar-lo en clau interseccional i alhora està subjecte a l'impacte de les formacions socials tribals, feudals i capitalistes de les diferents regions del país (Pal 2000). Els valors patriarcals, els quals estan incrustats en les tradicions i cultura pakistanesa, predeterminen el valor social del gènere, i institucionalitzen la divisió artificial entre l'esfera productiva i la reproductiva sustentada per la

ideologia de la divisió sexual del treball. Això implica un baix nivell d'inversió pública i privada en recursos per a les dones (Pal 2000).

La demarcació entre allò públic i privat es manté a través de la noció de l'*izzat* (honor) i el *pardah* (traduït per "cortina"), el qual es refereix al fet físic de cobrir-se amb un vel, a la segregació espacial de sexes, i a la noció del *chardevari* (literalment "quatre parets"), vinculada al confinament de les dones, a la determinació del seu rol a la societat i a la seva modèstia (Mumtaz i Shaheed 1987; Rai, Shah i Ayaz 2007 a Critelli 2010). D'altra banda, l'honor està vinculat al comportament sexual de la dona, la qual està subjecte a una sèrie de restriccions i control social que poden incórrer en situacions de violència. La violència contra les dones és el mecanisme més potent utilitzat per la família, la societat i l'Estat per silenciar les veus de la resistència a l'ordre social en clau de gènere (Pal 2000).

El sistema patriarcal, alhora, es perpetua a través del procés de socialització dels fills i filles, on les dones juguen un paper clau en la transmissió de les ideologies de gènere i els seus valors (Shaw 2001). I en una societat tan col·lectiva com la pakistanesa, les accions individuals tenen conseqüències per a tota la família, de manera que els potencials "errors" en el comportament de les dones poden desembocar en una pèrdua d'honor en clau familiar (Critelli 2010). Així, la institució del *pardah*, el concepte d'honor vinculat a la sexualitat de la dona, les restriccions per a la mobilitat de la dona, i la internalització del patriarcat per elles mateixes estableixen una base per a la discriminació de gènere i les desigualtats socials (Pal 2000).

Pel que fa a la incorporació al mercat laboral, la proporció de dones d'origen pakistanès és molt més baixa que la dels homes. Això es deu en gran part a la baixa taxa d'alfabetització de les dones i als baixos nivells educatius. Les dones sobretot d'àmbit rural acostumen a no participar en activitats econòmiques oficials i les seves contribucions solen estar ubicades dins del sector de l'economia informal (Pal 2000; Butt i Shahid 2012).

El marc legal de Pakistan és complex i pot resultar confús donat que hi ha tres sistemes judicials en paral·lel: una constitució secular, la llei islàmica (*sharia*) per a temes personals, i les lleis tradicionals de les àrees tribals (Asian Development Bank 2002; Stewart 2000 a Critelli 2010). Si bé el país ha ratificat la convenció de la CEDAW¹², comproment-se a eliminar totes les formes de violència cap a les dones en el treball, l'educació i la política, hi ha lleis discriminatòries que no s'han extret dels marcs normatius (Critelli 2010; Butt i Shahid 2012).

Pel que fa a l'escenari polític, la divisió entre l'esfera pública i privada és molt patent; les estructures dels partits polítics segueixen estant dominades pels homes (Pal 2000) i molt poques dones exerceixen el seu dret de vot o s'involucren en activitats polítiques (Butt i Shahid 2012). Si bé la participació de les dones en política ha augmentat en termes de votants, candidates electes i activistes, i tot i ser dels pocs països en vies de desenvolupament que han tingut una presidenta de govern (Benazir Bhutto), el nombre de líders en l'arena formal de la política encara és molt baix (Butt i Shahid 2012). Així, en termes generals, l'autonomia i l'estatus de les dones es troben entre els més baixos del món (Tinker 1998; Amarsi 2003 a Valenzuela 2009:11).

Tot i això, cal fer referència a un conjunt de moviments de dones i corrents feministes, els quals compten amb diferents estratègies i discursos. Mentre que alguns adopten posicionaments més seculars defensant les lleis civils i les convencions de drets humans, altres defensen un feminisme dins del marc islàmic (Critelli 2010). Un dels reptes interns més grans als qual s'han

¹² La CEDAW és la Convenció sobre l'eliminació de totes les formes de discriminació contra la dona aprovada per l'Assemblea General de les Nacions Unides el 18 de desembre de 1979.

enfrontat els moviments feministes és precisament la identitat religiosa. Això es deu a les influències geopolítiques pròpies de la modernitat i la globalització, sobretot en el marc dels programes de guerra contra el terror post 11-S.

Tanmateix, aquests fets han anat acompanyats d'una doble tendència: d'una banda hi ha una resistència als ideals liberals lligats als drets de les dones, i d'altra banda, hi ha qui al·lega la cooptació simultània d'aquests drets amb una nova identitat del feminisme i una nova manera de relacionar-se amb l'Estat impulsat per moviments fonamentalistes islàmics (Shehrbano Zia 2009). Tant l'Estat com alguns moviments de dones han utilitzat l'Islam com a defensa política contra ideologies "estrangeres" (comunisme i feminisme occidental, respectivament). Això ha fomentat l'agència de nous moviments religiosos, els quals s'han constituït com a organitzacions islàmiques amb una agenda sociopolítica proactiva, i a dia d'avui han esdevingut una de les forces que oposen més confrontació política amb l'Estat (Shehrbano Zia 2009).

D'altra banda, els partits religiosos de dretes han sabut articular demandes conservadores a través de representants femenines. L'objectiu és poder legitimar millor el confinament de les dones i la restricció dels seus drets utilitzant veus femenines (Brohi 2006). Segons Shehrbano Zia (2009), així és com les feministes islàmiques modernes també busquen legitimitat, reinterpretant els textos religiosos en un context modern, local i culturalment rellevant, en comptes de fer-ho des d'un discurs feminista "imposat". D'aquesta manera, la religió ha entrat amb més força a l'agenda política després de l'11-S, on les dones busquen l'expressió política dins d'una resistència religiosa eminentment masculina que s'oposa a la islamofòbia occidental. Un exemple d'aquesta expressió es troba en aquelles dones que utilitzaven el *hijab* com un símbol religiós i després l'han transformat com a refugi contra l'assetjament sexual i com una manera de negociar més espai en l'esfera pública. Hi ha líders político-religioses que han guanyat quotes de poder, trobant un compromís amb un Estat militaritzat i dictatorial que ha assumit una retòrica liberal i religiosament moderada.

Tant des de sectors més "progressistes" i seculars com des de sectors més "moderats" i religiosos, es fan ressò del concepte d'empoderament. Tanmateix, segons Shehrbano Zia (2009), l'enfocament sobretot de les darreres està més centrat en la participació política de les dones que no en una transformació de base que sacsegi els valors patriarcals. Així, la violència contra les dones es tracta des de la condemna, però no necessàriament des de la prevenció enfrontant-se a la negociació de pràctiques culturals misògines.

05

5. Contextualització de la comunitat pakistanesa a Barcelona

Pakistan és un heterogeni estat musulmà creat a partir de la fragmentació de l'Índia post-colonial a l'agost de 1947. Des de la seva creació, ha estat tradicionalment un país exportador de mà d'obra. En les últimes dècades, Barcelona ha passat a convertir-se en un dels punts que configuren l'espai de la diàspora pakistanesa, juntament amb altres nuclis urbans de països com el Regne Unit, Estats Units o del Pròxim Orient.

El motiu bàsic que va atreure el moviment migratori pakistanès a Barcelona, malgrat la falta de vinculació històrica i econòmica i la distància geogràfica i cultural, va ser l'expansió econòmica que va experimentar l'Estat espanyol i que va generar noves possibilitats laborals. Aquesta expansió va venir acompanyada d'una sèrie de polítiques migratòries i del mercat de treball que van permetre l'establiment definitiu i el desplegament del col·lectiu a la ciutat (Valenzuela 2010).

Els primers pakistanesos que van arribar a Barcelona als anys '70 eren homes sols, procedents principalment d'altres països europeus (Moreras 2005). A finals dels anys '80 i fins a mitjans dels '90, es va produir una segona fase d'assentament determinada per tres factors: la feminització del col·lectiu, l'aparició de negocis regentats per persones d'origen pakistanès i la concreció d'iniciatives associatives (Moreras 2005). El creixement més espectacular del col·lectiu es va produir a partir del 2001 i fou marcat pels processos extraordinaris de regularització d'immigrants del 2000 i el 2005. Aquest important creixement es va mantenir fins al 2012, moment a partir del qual es va començar a registrar un notable descens de ciutadans pakistanesos empadronats a causa dels efectes de la crisi (Güell 2016).

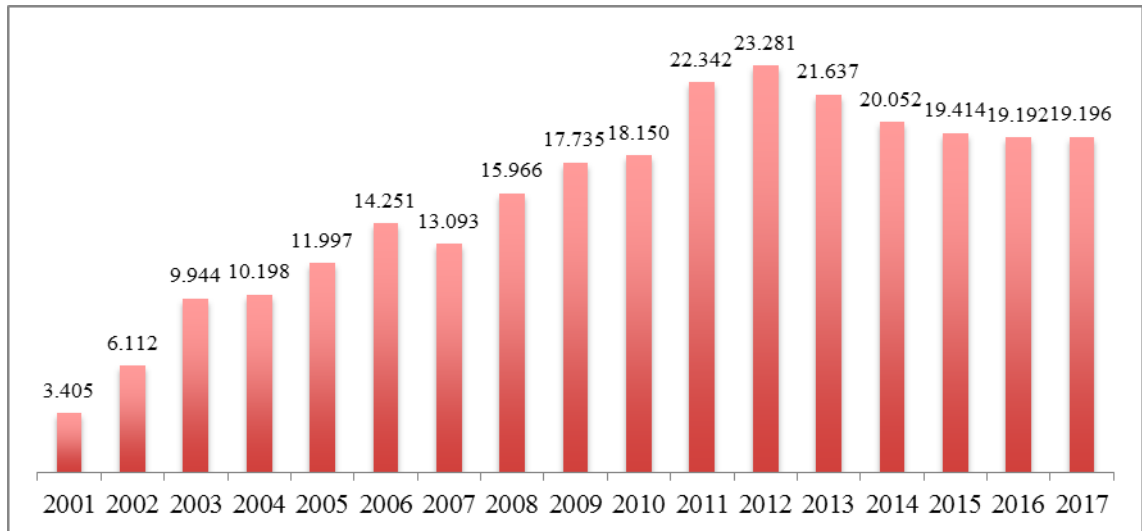
Pel que fa al col·lectiu de dones d'origen pakistanès, és un grup molt recent a la ciutat i la segona generació en concret és encara molt jove, amb una baixa representació al mercat

laboral. La majoria d'aquestes dones han arribat per processos de reagrupament familiar, un cop els seus marits regularitzen la seva situació i aconseguixen els requisits necessaris per dur a terme els tràmits de reagrupament.

5.1. Característiques sociodemogràfiques

L'any 2011 Pakistan es va posicionar com el país d'origen de la majoria d'immigrants residents a Barcelona i, el 2013, va caure a la segona posició després d'Itàlia, on s'ha mantingut fins el 2017, que ha passat a ocupar la tercera posició després d'Itàlia i la Xina.

Gràfic 1. Evolució del pakistanesos empadronats a la província de Barcelona entre l'any 2000 i el 2017

Font: Elaboració pròpia a partir de dades de l'Institut d'Estadística de Catalunya (Idescat)

A la ciutat de Barcelona, del pic de 23.281 empadronats del 2012 es va passar a 21.637 el 2013 i a 20.052 el 2014: una disminució anual del 7% durant dos anys consecutius. Encara que el descens continua, entre 2014 i 2015 la taxa de decreixement va passar a ser del 3,2%, arribant a les 19.414 persones, i des d'aleshores el descens ha continuat tot i que a un ritme menys pronunciat. El 2017 el nombre de persones de nacionalitat pakistanesa empadronades a la ciutat fou de 19.196.

Un dels elements més característics del col·lectiu i que s'ha mantingut des dels primers assentaments és la concentració geogràfica. L'any 1993 Barcelona reunia a més del 40% de tots els pakistanesos residents a l'Estat. L'any 2001, dels 14.322 pakistanesos amb permís de residència al territori espanyol, 10.495 vivien a Catalunya i 6.112 estaven empadronats a la ciutat de Barcelona (Solé i Rodríguez 2005: 410). El 2010, dels 35.252 pakistanesos registrats a Catalunya, quasi el 80% estava empadronat a la comarca del Barcelonès i concretament 18.156 (51,5%) a la ciutat de Barcelona.

El perfil de concentració es manté a la distribució per districtes. Ciutat Vella (i concretament el barri del Raval) són històricament els districtes predilectes del col·lectiu. Així, com es pot observar a la taula 7, Ciutat Vella reunia l'any 2017 el 32,7% dels pakistanesos residents a Barcelona. Per darrere, compten amb importants poblacions d'origen pakistanès els districtes de Sant Martí (17,5%) i Sants-Montjuïc (17,1%), i ja a certa distància Nou Barris (10,4%) o Sant Andreu (7,4%).

Taula 7. Evolució de la població pakistanesa per districtes 2013-2017

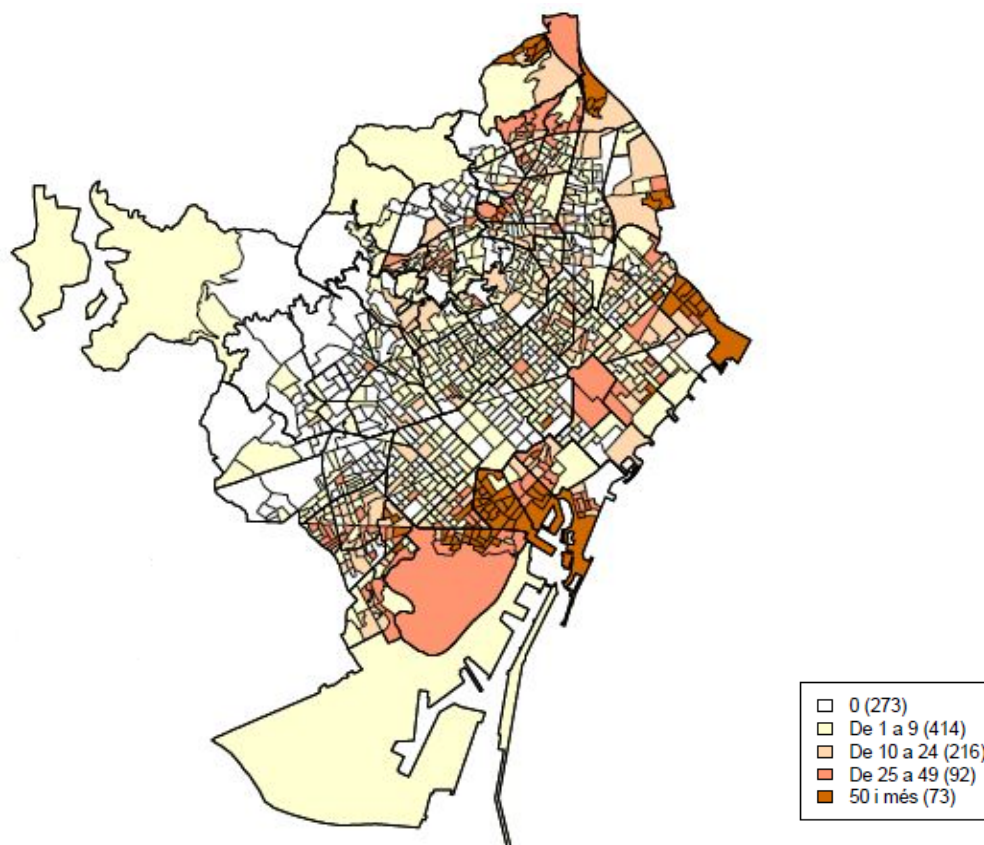
Any de residència	2013		2014		2015		2016		2017	
	Absolut	%	Absolut	%	Absolut	%	Absolut	%	Absolut	%
Ciutat Vella	7.272	33,6	6.692	33,4	6.594	34,0	6.469	33,7	6.311	32,7
Eixample	994	4,6	1.039	5,2	1.030	5,3	1.122	5,8	1.159	6,0
Sants-Montjuïc	3.657	16,9	3.280	16,4	3.270	16,8	3.284	17,1	3.304	17,1
Les Corts	137	0,6	145	0,7	137	0,7	171	0,9	158	0,8
Sarrià-Sant Gervasi	119	0,5	162	0,8	181	0,9	206	1,1	207	1,1
Gràcia	379	1,8	358	1,8	333	1,7	393	2,0	434	2,3
Horta-Guinardó	869	4,0	352	4,2	827	4,3	895	4,7	902	4,7
Nou Barris	1.979	9,1	1.869	9,3	1.859	9,6	1877	9,8	1.999	10,4
Sant Andreu	1.514	7,0	1.387	6,9	1.390	7,2	1.446	7,5	1.436	7,4
Sant Martí	3.618	16,7	3.499	17,4	3.405	17,5	3.329	17,3	3.375	17,5
Sense domicili fix¹³	1.099	5,1	769	3,8	388	2,0	-	-	-	-
Població total	21.637	100	20.052	100	19.414	100	19.192	100	19.285	100

Font: Elaboració pròpia a partir de dades de l'Ajuntament de Barcelona (2017)

Com s'observa al següent mapa, la distribució de la població pakistanesa en funció de les seccions censals mostra de manera molt gràfica la forta concentració residencial, especialment als barris del Raval, Poble Sec, la Barceloneta, Besòs Maresme, Ciutat Meridiana i Trinitat Vella, així com alguna zona de Sants. La resta de zones presenten tonalitats groguenques amb poca densitat de població. Amb tot, en comparació amb anys anteriors, hi ha una lleugera tendència a una distribució més equànime entre barris.

¹³ Pels anys 2016 i 2017 els residents sense domicili fix s'han distribuït als Centres de Serveis Socials de l'Ajuntament –un per cada districte- on estan adscrits.

Mapa 2. Distribució de la població pakistanesa a les seccions censals (2017)

Font: Ajuntament de Barcelona (2017)

La joventut i la masculinització són altres atributs molt característics de la població pakistanesa; la distribució per sexes en termes absoluts i relatius encara és molt desigual, sobretot en comparació amb altres poblacions immigrants (els italians tenen el 45% de dones, i els xinesos el 52%). Tanmateix, el percentatge de dones pakistaneses ha anat augmentant progressivament des de l'any 2003, tant per la seva arribada com per la disminució de la població d'homes, especialment a partir del 2008. Tal com es desprèn de la taula 8, l'any 2017, el pes relatiu de les dones ha arribat al seu valor màxim, passant a representar el 27% de la població pakistanesa empadronada a Barcelona. Alhora, del total de les sol·licituds de reagrupament familiar rebudes el 2016, el 20,2% corresponien al col·lectiu pakistanès (Arrasate 2017).

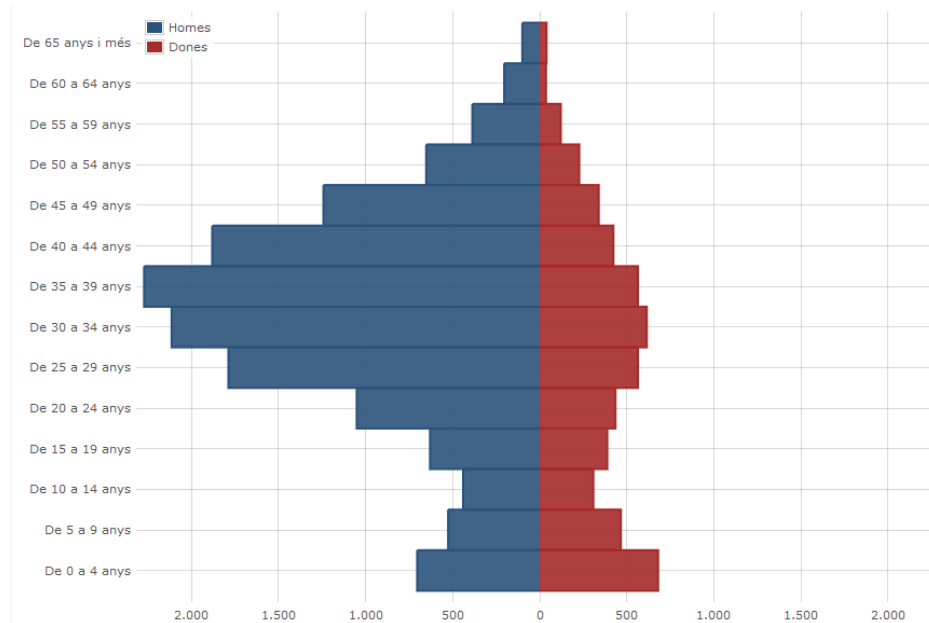
Taula 8. Proporció relativa d'homes i dones entre els anys 2008-2017

Any	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Homes	88,0%	87,6%	86,7%	83,0%	80,7%	78,4%	76,3%	75,5%	75,1%	73%
Dones	12,0%	12,4%	13,3%	17,0%	19,3%	21,6%	23,7%	24,5%	24,9%	27%

Font: Elaboració pròpia a partir de dades de l'Ajuntament de Barcelona

La piràmide poblacional també mostra la distribució desigual de sexes en l'actualitat. A més, es veu com les franges d'edat més nombroses són les que pertanyen als 35-39 anys, mentre que la població major de 60 anys és força escassa. En canvi, també s'observa un augment de nens i nenes catalans d'origen pakistanès nascuts aquí, sobretot en les franges de 0 a 9 anys.

Gràfic 2. Població pakistanesa per sexe i edat quinquennal (2017)

Font: Padró municipal d'habitants (IDESCAT, 2017)

Així, en les últimes dècades Barcelona ha passat a convertir-se en un dels punts que configuren l'espai transnacional construït per la diàspora pakistanesa. A més a més, en termes generals, no existeix en el col·lectiu pakistanès una voluntat de retorn al seu país, fonamentalment per l'estat d'inseguretat que existeix a Pakistan i la millora en el nivell de protecció social que els ofereix Barcelona (Solé i Rodríguez 2005).

Cal destacar la presència de xarxes familiars i d'amistat que exerceixen un paper fonamental de suport per a la incorporació dels nous arribats al context local. Aquestes xarxes de solidaritat i reciprocitat familiar i interfamiliar s'han anat institucionalitzant progressivament i representen l'eix vertebrador de l'organització comunitària local i transnacional del col·lectiu (Tolsanas 2007). El fet que la majoria de pakistanesos residents a Barcelona siguin originaris de les mateixes zones del Punjab (concretament dels districtes de Gujrat, i les comarques de Gujrat y Kharian, i Mandi Bahauddin), facilita els mecanismes d'ajuda mútua, ja que comparteixen llengua, cultura i costums, cosa que, donada l'heterogeneïtat cultural i lingüística del país, no succeeix entre pakistanesos de diferents regions (Arrasate 2017). Segons Solé i Rodríguez (2005), la llengua materna d'una àmplia majoria dels pakistanesos del Raval és el punjabi, però coneixen perfectament l'urdú (idioma oficial de Pakistan, molt similar a l'hindi però escrit amb caràcters aràbics). D'altra banda, els districtes dels que majoritàriament procedeix aquesta població són d'àmbit rural, estan densament poblats i compten amb nivells socio-educatius molt baixos.¹⁴

¹⁴ Les dades més estimatives pel que fa al nivell educatiu a Pakistan tenen com a referència l'informe CEDAW de l'ONU del 2005. Segons aquest, l'índex d'alfabetitzats entre els majors de 15 anys és de 51,6%, mentre que en zones rurals l'índex d'analfabetisme supera el d'alfabetitzats (58,4%) (Goicoechea 2011).

Mapa 3. Mapa polític de Pakistan

Font: Nations online project

Pakistan és oficialment una república islàmica i la gran majoria dels seus habitants són musulmans sunnites al costat d'un 5% aproximadament de musulmans xiïtes (Ilyas, 2009). Les escoles de reformisme islàmic dels segles XIX i XX de l'Àsia Meridional són els referents per classificar i descriure els musulmans de l'Àsia Meridional. Així doncs, entre els sunnites més nombrosos trobem els barelvís –moviment autòcton de recuperació de les pràctiques tradicionals dels musulmans sud-asiàtics– seguidors d'Ahmed Raza Khan de Bareilly. Els seguirien els deobandís, grup sorgit a la ciutat de Deoband amb el caràcter de rebuig de la modernitat i els valors que representaven els britànics. D'altra banda, Aligarh concentrà els seguidors de Sayid Ahmad Khan. A més, existeixen diversos moviments de predicació i proselitisme, com la Tablighi Yama'at, dels quals poden participar qualsevol dels grups anteriors, o les diverses confraries sufís, que no fan distinció entre les diferents variants dels sunnites o xiïtes (Ballesteros, 2009). Aquets diferents moviments religiosos són presents a la ciutat de Barcelona i la identitat religiosa estructura en gran part l'organització comunitària. Els oratoris són centres d'articulació social on conflueixen religió i identitat comunitària i, juntament amb les funcions religioses, s'hi ensenya, entre altres coses, a llegir i escriure en àrab, urdú, castellà i català (Beltrán i Sáiz 2007: 416).

La proliferació de negocis ètnics, l'obertura de centres islàmics o els episodis d'expressió comunitària (celebració de festivitats musulmanes i dates destacades del calendari en espais públics), així com les visites de personatges importants a la vida política pakistanesa són elements que evidencien la creació d'un espai diaspòric en el qual estan tenint lloc processos de reconstrucció identitària els quals s'expressen, es confronten i es complementen identitats autòctones i identitats migrants (Morera 2005).

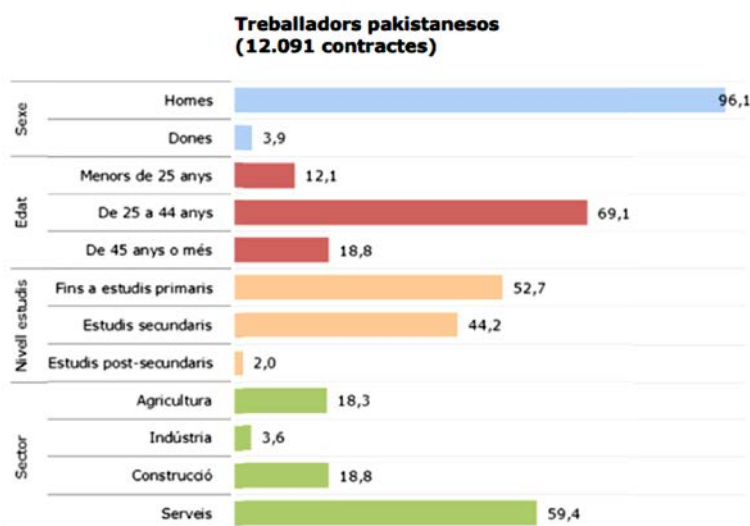
5.2. Patrons d'incorporació laboral

En un estudi recent coordinat per Berta Güell s'han analitzat els patrons d'incorporació laboral del col·lectiu.¹⁵ D'aquest estudi es desprèn que actualment el món laboral en el col·lectiu pakistanès està força diversificat. Moltes persones d'aquest origen accedeixen a feines assalariades sense qualificar al mercat laboral general (especialment al sector serveis i a la construcció) i també destaquen per l'obertura de negocis en qualitat d'autònoms. A més a més, en els últims anys s'ha incrementat de manera notable la seva presència en la conducció de taxis i des de l'any 2012, representen la comunitat estrangera més nombrosa del sector (Güell 2017b). D'altra banda, tot i no comptar amb estadístiques oficials, molts pakistanesos en situació irregular es dediquen a la venda ambulat de diversos productes. El fet que en 10 anys el percentatge d'autònoms en alta laboral a la Seguretat Social a Espanya es tripliqués (passant dels 7,2% el 2003 a 21,4% el 2013) fa palesa l'important activitat emprenedora del col·lectiu. De fet, l'any 2013, el percentatge d'auto-ocupació dels pakistanesos superava en 7 punts la mitjana del grups estrangers (Güell 2016).

No obstant això, el percentatge de permisos de treball concedits a pakistanesos per compte propi no ha variat de manera consistent amb aquest augment i s'ha mantingut sempre relativament baix (per sota del 6%) seguint un patró molt semblant al d'altres grups estrangers. Segons Güell (2012), això es degut a què la majoria d'immigrants que emprenen un negoci porten uns anys vivint al país i normalment ja són residents permanents o tenen la nacionalitat espanyola.

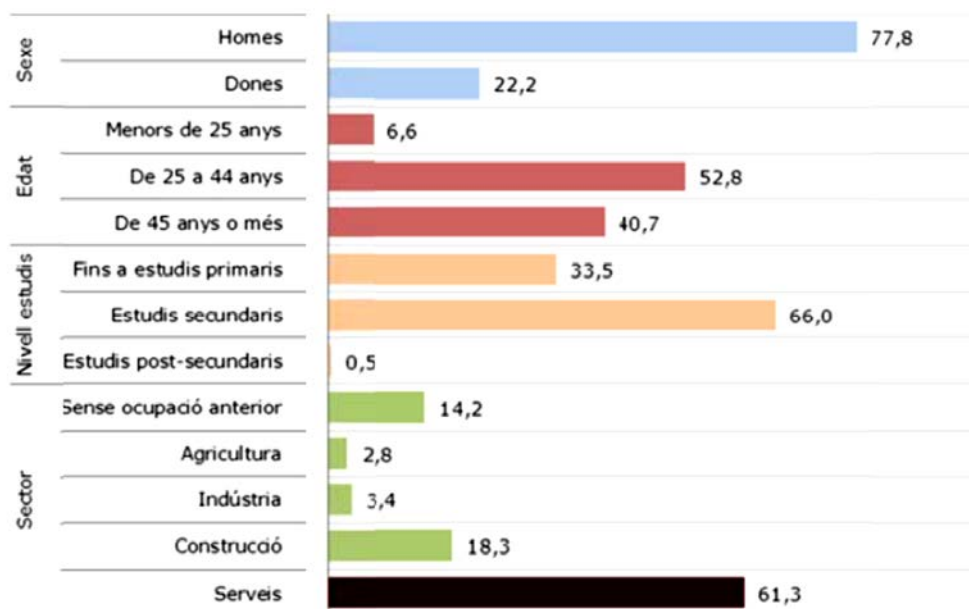
Si analitzem el perfil dels pakistanesos contractats a Catalunya el primer semestre de 2015 (12.091 contractes) a partir dels gràfics a baix, trobem un seguit d'elements a destacar: el percentatge de dones contractades no arriba al 4%, gairebé el 70% dels treballadors pakistanesos tenen entre 25 i 44 anys, el 60% treballa al sector serveis i el 98% dels contractats tenen estudis secundaris o inferiors. Pel que fa a les persones aturades (2.771), s'observa que tot i ser més petit, l'atur afecta proporcionalment molt més a les dones; també afecta especialment els majors de 45 anys i és més acusat entre les persones amb estudis secundaris que en les que tenen estudis primaris o inferiors.

Gràfic 3. Població pakistanesa contractada i registrada a les oficines del SOC, 2015

¹⁵ Estudi: "Diagnosi del comerç pakistanès al barri del Raval" coordinat per Berta Güell el 2017 i disponible online a <https://media-edg.barcelona.cat/wp-content/uploads/2017/07/27151852/Resum-comerc%CC%A7-pakistane%CC%80s-FINAL.pdf>

Aturats pakistanesos (2.771)

Font: Direcció per a la Immigració. La immigració en xifres. Situació laboral de la població estrangera (I part). Catalunya, Juny 2015.

Per entendre els patrons d'incorporació laboral de les dones d'origen pakistanès a Barcelona, és important tenir presents els seus processos d'arribada a la ciutat. S'ha de tenir en compte que la majoria d'aquestes dones arriben a la ciutat per processos de reagrupament familiar quan els seus marits fa un temps que estan establerts i han pogut regularitzar la seva situació i aconseguir els requisits necessaris per dur a terme els tràmits de reagrupament. Atès que les dones que arriben de manera independent són una minoria, s'observen, *grosso modo*, dos patrons d'incorporació a la societat d'acollida: les dones que han estat reagrupades pels seus marits i les nenes o noies joves que es reagrupen amb els seus pares. El fet d'arribar a una edat que permeti accedir al sistema educatiu condiona notablement les característiques d'incorporació al món laboral.

De manera semblant al que ha passat en altres països amb una tradició més llarga de migració pakistanesa, en el cas de les dones que han estat reagrupades pel marit, el desconeixement de la llengua, els baixos nivells educatius i la divisió tradicional de rols han suposat barreres importants per accedir al món laboral (Modood i Berthoud 1997). A més a més, segons l'esmentat estudi (Güell 2017a), la manca d'un teixit familiar i de recursos econòmics suficients fan que la conciliació familiar esdevingui especialment problemàtica per a les dones amb descendència. Aquest fet es tradueix, combinat amb els factors prèviament esmentats, en nivells de participació al mercat laboral molt baixos. Segons el mateix estudi, que dedica un breu apartat a la dimensió de gènere, s'afirma que per a la majoria de les dones entrevistades l'economia ètnica de la mateixa comunitat ha suposat una important oportunitat d'inserció laboral¹⁶. Així, davant de les dificultats d'accés al mercat laboral general, els negocis pakistanesos han permès a una sèrie de dones, i sobretot a noies joves, la possibilitat de començar a treballar.

¹⁶ Les economies ètniques són aquelles constituïdes pels autoocupats, els empleats i els treballadors que comparteixen la mateixa etnicitat i que funcionen de manera paral·lela al mercat laboral general. En una línia similar, la noció d'empresariet ètnic fa referència al conjunt d'activitats empresarials, econòmiques i comercials realitzades per persones que pertanyen a grups ètnics, d'origen migrant o no, amb unes especificitats diferenciades dels patrons que desenvolupa la població majoritària (Beltran et al 2007), com per exemple un ús significatiu dels recursos ètnics (Zhou 2004).

06

6. Resultats

6.1. Projectes d'intervenció per a dones d'origen pakistanès

Nom projecte i entitat	Descripció projecte	Perfil a qui va adreçat	Valoració i rellevància
Projecte des del Casal del Besòs (projecte Ma'isha)	<p>Projecte que des de 2012, pretén donar cobertura al col·lectiu de noies d'origen pakistanès del barri de Besòs-Maresme. Va començar amb classes d'aprenentatge de la llengua i de reforç escolar. Després d'identificar les necessitats de les noies, es va impulsar la inclusió d'un espai amb dinàmiques de grup per treballar el dol migratori, les emocions i les problemàtiques quotidianes que poguessin tenir. Així, les classes de conversa de català també es van passar a concebre com espais de trobada.</p> <p>Un dels resultats principals d'aquest espai de trobada ha estat la creació d'un equip de cricket femení.</p> <p>També s'organitzen sortides culturals i fomenten la participació de les noies al barri a partir de la col·laboració amb el Pla comunitari i la celebració de festes, com ara Sant Jordi.</p>	Noies d'origen pakistanès d'entre 12 i 18 anys veïnes del barri Besòs-Maresme . Amb el pas del temps s'han anat incorporant noies d'altres col·lectius.	<p>El projecte ha anat creixent a partir de la identificació de les necessitats i les demandes de les pròpies noies, un col·lectiu força invisibilitzat al barri.</p> <p>El fet que sigui un projecte exclusiu de noies respon a què en un projecte similar mixt no atreïa a moltes noies, sinó que només assistien principalment nois. Per tant, van idear una prova amb un projecte exclusivament femení que va aconseguir atraure a moltes noies.</p> <p>Moltes noies han superat la seva tímidesa i algunes han començat la universitat, malgrat que al principi no sabien què fer. També unes 9 noies han passat a participar en un projecte de barri anomenat "Impuls Jove", en el que es forma a nois i noies com a monitors i monitores de lleure.</p> <p>En posar l'enfocament en noies joves, treballen per la "segona generació" i per una major convivència futura, ja que podran ser futures mares i probablement moltes seguiran vivint al barri. A més, posen l'èmfasi en el treball emocional i psicològic,</p>

			entès com un àmbit que beneficia als altres, com l'educatiu i el laboral.
Projectes des del Centre d'Estudis Africans i Interculturals	<p>El CEAI organitza i coordina el projecte anomenat "Dones d'origen pakistanès: visibles i amb drets". Aquest consisteix en l'organització de clASSES DE CASTELLÀ I DE CATALÀ utilitzant l'espai de l'oratori de Minhaj al Quran i de Faizane e Medina. Aquestes classes, però, també funcionen com a espai de trobada i socialització de les dones. El projecte de les classes funciona des de fa uns 10 anys.</p> <p>Hi ha un projecte en col·laboració amb la FEEB (Federació per l'Educació i l'Esport a Barcelona), en el que es treballa el cricket amb un grup de noies del Raval. Aquest equip serà una oportunitat perquè puguin competir amb l'equip del Besòs.</p>	<p>Dones d'origen pakistanès de les entitats Faizane i Medina (Poble Sec) i de Minhaj ul Quran (Raval).</p> <p>Les dones tenen des de 16 anys fins a 48 anys, la majoria de les quals han emigrat en una edat avançada.</p>	<p>Les classes es duen a terme als oratoris per tal de poder facilitar que les dones assisteixin. Tot i que al principi hi havia reticències per part de l'administració local per finançar un projecte dut a terme a oratoris, després es va comprovar la seva efectivitat. És un projecte consolidat de fa ja uns 10 anys.</p> <p>Moltes dones, sobretot les més grans, no es troben còmodes en espais mixtes. Per tant, aquest projecte es caracteritza per oferir un espai segur i còmode, on les dones poden compartir les seves inquietuds i experiències. També els permet conèixer més els recursos i entitats que s'ofereixen als barris de Poble Sec i del Raval.</p> <p>Arrel d'aquest projecte ha sorgit la iniciativa de buscar col·laboracions amb altres entitats del barri per a què les dones puguin fer exercici físic regularment i donar resposta als problemes d'obesitat i sedentarisme que identifiquen les dones.</p>
Projectes des de Diàlegs de Dones (p.e. Impulsem)	<p>L'Associació Intercultural Diàlegs de Dones funciona des de 2013. El projecte principal, des del qual es desprenen altres projectes són Aules d'Acollida i de Socialització per a dones immigrades. S'ofereix un espai càlid i de respecte per poder aportar eines per a què les dones es puguin acostumar a viure en una societat diferent. D'aquest projecte es desprenen altres amb objectius més específics com l'anomenat "Dona que la maternitat no t'aturi", en el que es treballa com compatibilitzar la maternitat amb la socialització externa i el vincle mare-fill/a.</p> <p>A partir de l'aprenentatge de la llengua també donen a conèixer altres aspectes de la societat d'acollida, com el funcionament del sistema educatiu i del sistema sanitari català. També s'organitzen sortides per conèixer l'entorn territorial i participen en festivitats i tradicions, com ara el Carnaval i la Festa de Sant Jordi.</p>	Dones immigrades i veïnes del Raval. La majoria de les dones estan casades.	<p>És un projecte molt conegut pels diferents col·lectius d'immigrants i les dones arriben sense fer cap tipus de publicitat, sinó a partir del 'boca-orella'.</p> <p>Un grup de bengalis van comentar "Nosotros sabemos que aquí respetáis mucho nuestra cultura. Yo quiero apuntarla aquí"</p>
Projecte Annisa (Besòs-Maresme i Poble Sec)	Programa per afavorir la participació de la comunitat pakistanesa , especialment les dones, però també d'altres orígens, en la dinamització activa del barri del Besòs-Maresme (i el Poble Sec) i fomentar el seu rol en els espais de presa de decisions. Funciona com a grup de trobada i d'aprenentatge del castellà , on l'objectiu principal és poder oferir un	Dones, majoritàriament, de Pakistan, Índia i Bangladesh. Principalment són veïnes del barri de Poble Sec.	Són espais d'acollida sociolingüística organitzats a partir de la identificació de demandes i necessitats de les veïnes del barri.

	primer contacte amb la llengua castellana i, a la vegada, crear un vincle de confiança amb membres de la societat de recepció.		
Projectes des d'associacions pakistaneses (p.e. ECOP, ACESOP...)	<p>ACESOP organitza una gran varietat de cursos al llarg de l'any, com ara classes de català, d'informàtica, tallers de henna i de maquillatge infantil amb una trajectòria de 12 anys.</p> <p>La seu d'ACESOP també compta amb un taller de costura on les dones d'origen pakistanès poden confeccionar diferents tipus de vestits i teixits. A més, també organitzen mostres de cuina pakistanesa.</p> <p>Destaca el projecte sobre el fracàs escolar, que consisteix en fer sessions a diferents escoles on s'ofereix un assessorament i un treball més personal amb els adolescents. També s'emfasitza la idea que altres persones d'origen pakistanès es puguin convertir en referents.</p> <p>L'ECOP és l'associació d'estudiants catalans d'origen pakistanès, posa l'èmfasi en la millora de l'educació del col·lectiu com a pas fonamental per a la seva integració.</p>	<p>Les destinatàries principals són dones d'origen pakistanès, tot i que les activitats d'ACESOP estan obertes a tota la ciutadania per tal d'integrar les dones amb altres col·lectius.</p> <p>El projecte de fracàs escolar està destinat a alumnes sobretot adolescents de les escoles on fan el projecte.</p>	<p>L'Associació ACESOP funciona des del 2005 amb una gran varietat d'activitats. Les activitats i els tallers són impartits per les pròpies dones d'origen pakistanès.</p> <p>Totes les activitats estan obertes a totes les dones, per poder integrar les dones d'origen pakistanès amb altres col·lectius i fomentar una societat intercultural.</p> <p>Adapten el projecte del fracàs escolar a la disponibilitat de cada escola.</p>
Projectes des de l'Ajuntament de Barcelona (p.e. Xeix)	<p>El projecte Xeix de Sant Antoni va començar l'any 2014, després d'adaptar un projecte semblant que es duia a terme a Fort Pienc des del 2012 amb la comunitat xinesa.</p> <p>Consisteix principalment en el suport al desenvolupament econòmic i la participació dels comerços amb associacions. Per exemple, es facilita que les associacions participin en activitats com la "Fira Antoni" o la "Tapa Antoni". També ha tingut com a resultat la participació de la comunitat pakistanesa en altres activitats del barri com la campanya de recollida d'aliments que 'De veí a veí' organitza al Nadal i el "Dia internacional de la Dansa".</p>	A Sant Antoni el projecte està destinat a la comunitat pakistanesa específicament, tot i que no hi ha dones que hi hagin participat.	<p>El projecte Xeix ha guanyat el premi Diversity Advantatge Challenge, atorgat pel Consell Europeu, destacant la seva tasca integradora. Aquest premi reconeix la participació de persones de diferents orígens en el disseny de projectes i polítiques que afavoreixin la diversitat.</p> <p>Tot i que el projecte posa èmfasi en la dimensió comercial, també treballa per fomentar la part educativa, cultural i social de la comunitat.</p> <p>Destaca per adaptar-se a les diferents realitats dels barris de Barcelona i a les comunitats principals d'aquests barris.</p>
Projectes des de Casal de Trinitat Vella	El projecte principal que es fa des del 2013 és un taller de costura , que es va iniciar a demanda de les pròpies dones originàries de Pakistan. Per als casos de dones que són mares, amb l'ajuda d'una altra entitat que es diu 'Banc del temps' hi ha una voluntària que cuida dels nens i nenes durant el taller. També hi ha un projecte anomenat " Sala Jove per dones ", del qual s'està pensant la idea de formar un grup de cricket, semblant al del Besós.	Està destinat a dones amb un perfil molt divers i de diferents edats. Hi ha dones joves però també altres que tenen fills o filles.	<p>Els projectes es van desenvolupant a partir de la demanda de les pròpies noies que assisteixen i a partir d'identificar necessitats específiques.</p> <p>Per exemple, el projecte de 'Sala Joves per Dones' es va desenvolupar després d'observar que a les sales mixtes no hi assistien moltes noies procedents del Marroc i del Pakistan, sobretot.</p>
Projecte des dels districtes	El districte de Ciutat Vella, en col·laboració amb el Centre de Normalització lingüística i el Consorci d'Educació, ha iniciat recentment un projecte on nens i nenes d'entre 8 i 12 anys aprenen urdú o bengali,	Nens i nenes d'entre 8 i 12 anys d'origen pakistanès i bengalí , i les seves mares i pares.	Aquesta iniciativa és recent però destaca la bona resposta rebuda , de manera que el districte de Ciutat Vella considera l'opció d' ampliar el projecte a

	<p>mentre els seus pares i mares poden aprendre català.</p> <p>Les classes es realitzen a l'Escola Collaso i Gil, després de l'horari escolar i permet que els fills i filles de les famílies pakistaneses aprenguin el seu idioma matern, mentre que els pares i mares també aprenen la llengua de la societat de recepció. A més, les classes d'urdú i de bengalí són una oportunitat de feina per a dones d'aquestes comunitats que vulguin ser professores de les seva llengua materna.</p>	<p>altres llengües, com ara l'àrab i fer que es pugui desenvolupar en altres escoles.</p>
--	---	--

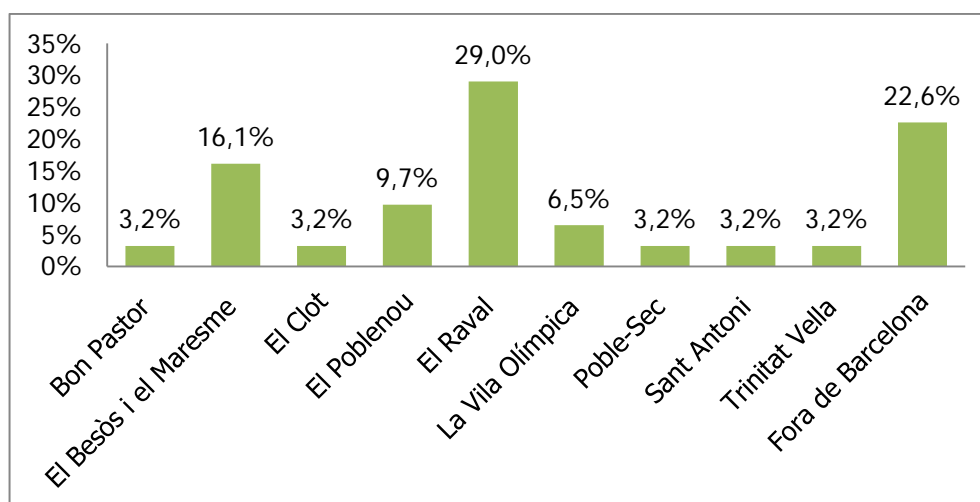
Font: Elaboració pròpia a partir de dades de les entrevistes amb informants clau

6.2. Aproximació quantitativa al fenomen

6.2.1. Dades sociodemogràfiques

Tal com es detalla a l'apartat de metodologia, s'han realitzat un total de 31 entrevistes estructurades a dones barcelonines d'origen pakistanès per tal de poder fer una aproximació quantitativa de les seves experiències migratòries, quotidianes i laborals. Totes les dones entrevistades o bé resideixen a Barcelona o bé treballen i/o estudien a la ciutat. Així, segons el gràfic 4, el 29% viuen al barri del Raval, dada que coincideix amb l'àrea de major concentració d'aquesta comunitat (Ajuntament de Barcelona, 2017). No obstant això, la mostra inclou noies que viuen fins a 9 barris diferents de Barcelona. Un 22,6% viuen fora de de la capital, però s'han inclòs a la mostra, ja que, o bé hi treballen o hi estudien. Per tant, la seva activitat i vida també està influenciada pels projectes i iniciatives que es puguin impulsar des del teixit social i institucional de la ciutat.

Gràfic 4. Barri de residència a Barcelona

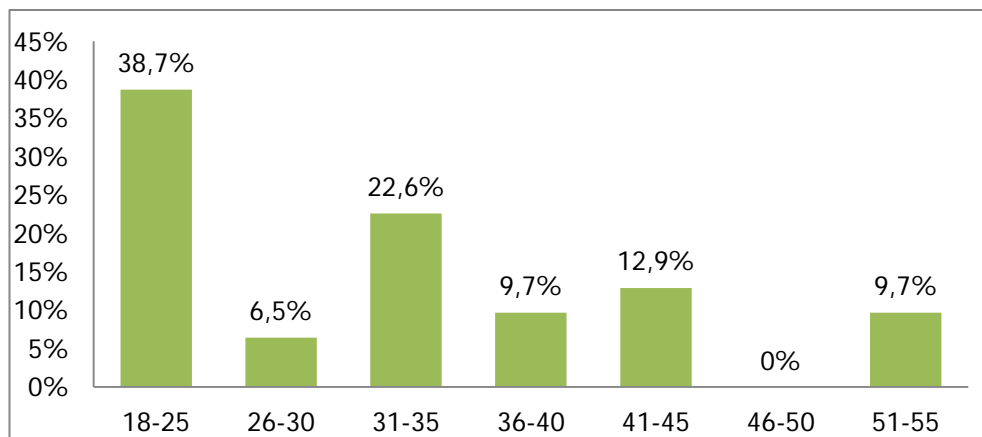

Font: Elaboració pròpia a partir de les entrevistes realitzades amb la plataforma Kobotoolbox

Pel que fa a les edats, tal com es pot observar al gràfic 5, el 38,7% de les dones entrevistades tenen entre 18 i 25 anys i el grup d'edat que els segueix (26-30 anys) representa un 6,5 %. Les que tenen entre 31 i 35 anys representen un 22% de la mostra. No obstant això, la mostra inclou dones de totes les edats, des de 18 anys fins 55. Aquesta varietat respon a perfils amb trajectòries migratòries i d'assentament diverses, sobretot pel que fa a la generació de dones

reagrupades pels seus marits versus la generació de noies que han estat reagrupades com a filles.

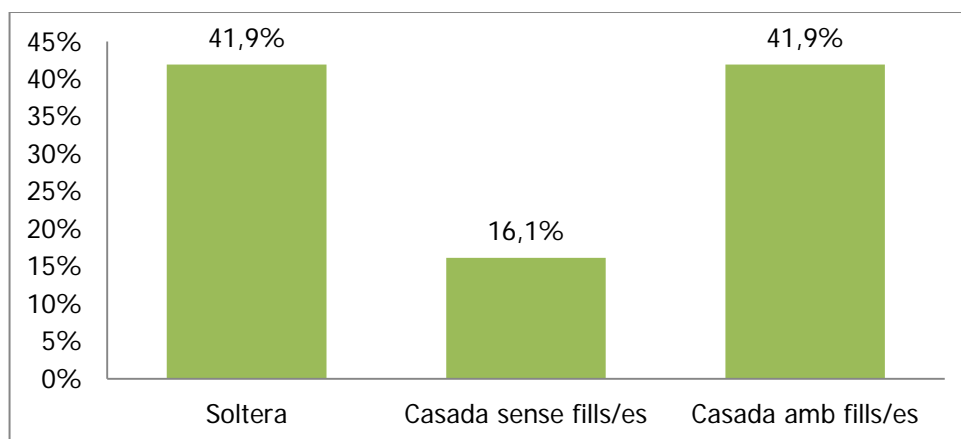
Gràfic 5. Grups d'edat

Font: Elaboració pròpia a partir de les entrevistes realitzades amb la plataforma Kobotoolbox

Respecte la situació familiar, els perfils majoritaris responen al de dones casades amb fills/es, que representen un 41,9%, i al de dones solteres amb un 42,9%. El perfil més minoritari és el de dones casades sense fills/es, el qual representa només un 16,1% del total. Aquests tres perfils es relacionen amb els grups d'edats de la següent manera; totes les solteres tenen entre 18 i 25 anys, les casades sense fills/es pertanyen principalment al grup d'entre 31 i 35 anys, i les casades amb fills/es responen a un perfil més variat, amb dones d'entre 26 i 55 anys. Un altre resultat que es desprèn d'aquestes dades és que les dones casades solen tenir fills/es poc després d'haver-se casat.

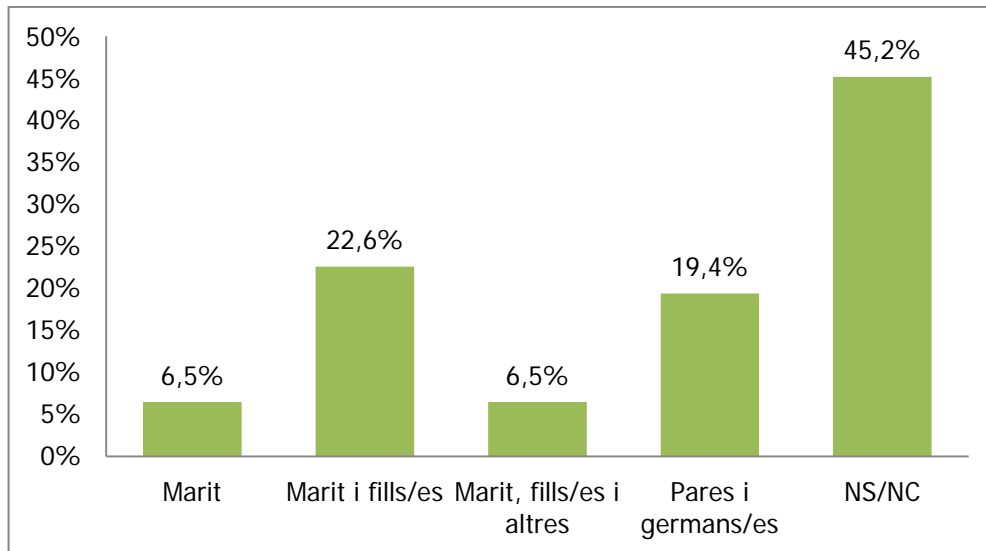
Gràfic 6. Estat civil

Font: Elaboració pròpia a partir de les entrevistes realitzades amb la plataforma Kobotoolbox

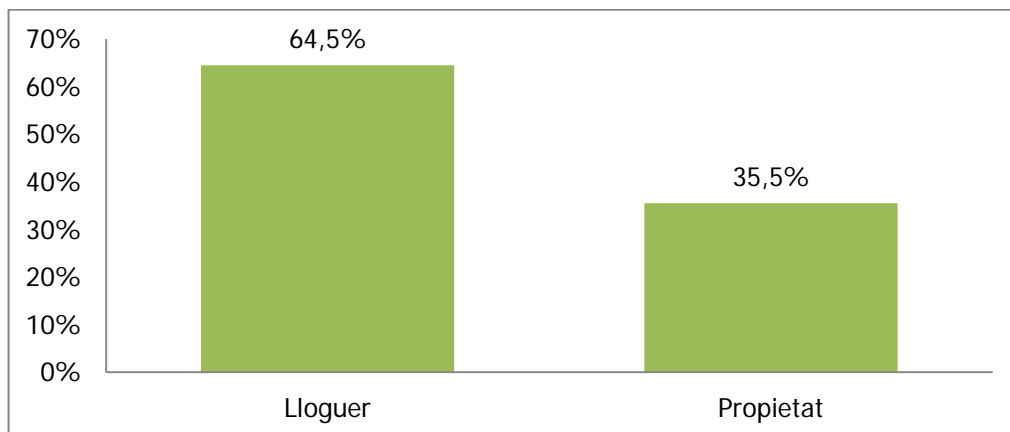
El següent gràfic (gràfic 7) indica les persones amb qui conviuen les dones dins de la llar. Tot i que no hi ha una resposta concreta d'un 45,2% de les dones, els perfils majoritaris són els casos en què viuen amb el marit i els fills i filles (22,6%) i amb els pares i els germans i germanes (19,4%). Aquestes dades coincideixen amb el fet, analitzat en l'anterior gràfic (gràfic 6), que la majoria de dones són, o bé solteres, o bé casades amb fills/es. També cal destacar alguns casos de nuclis residencials constituïts per membres de la família extensa (6,5%), on les dones viuen amb "marit, fills/es i altres", on els "altres" solen ser familiars del marit, com ara cunyats. Finalment, pel que fa a la situació d'habitatge, mentre que un 64,5% viu en residències de lloguer, un 35,5% viu en règim de propietat (gràfic 8).

Gràfic 7. Persones amb les que resideix

Font: Elaboració pròpia a partir de les entrevistes realitzades amb la plataforma Kobotoolbox

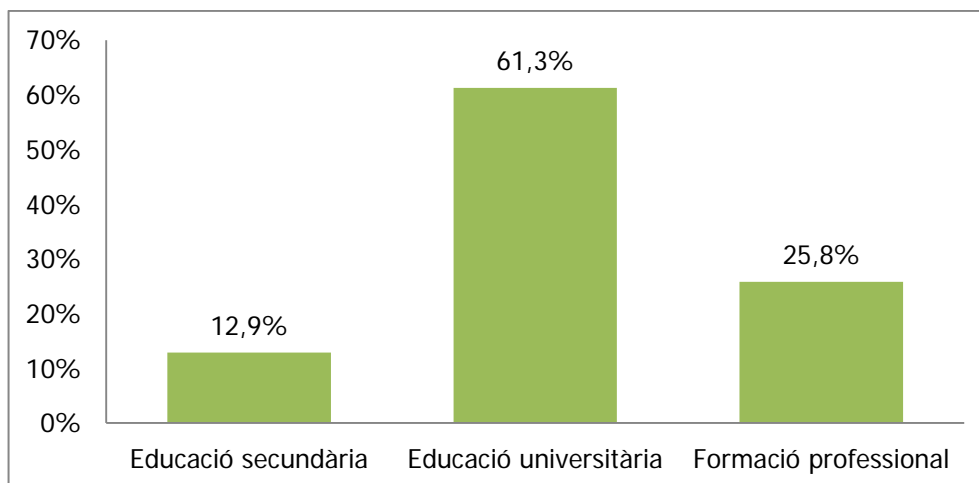
Gràfic 8. Règim de tinença d'habitatge

Font: Elaboració pròpia a partir de les entrevistes realitzades amb la plataforma Kobotoolbox

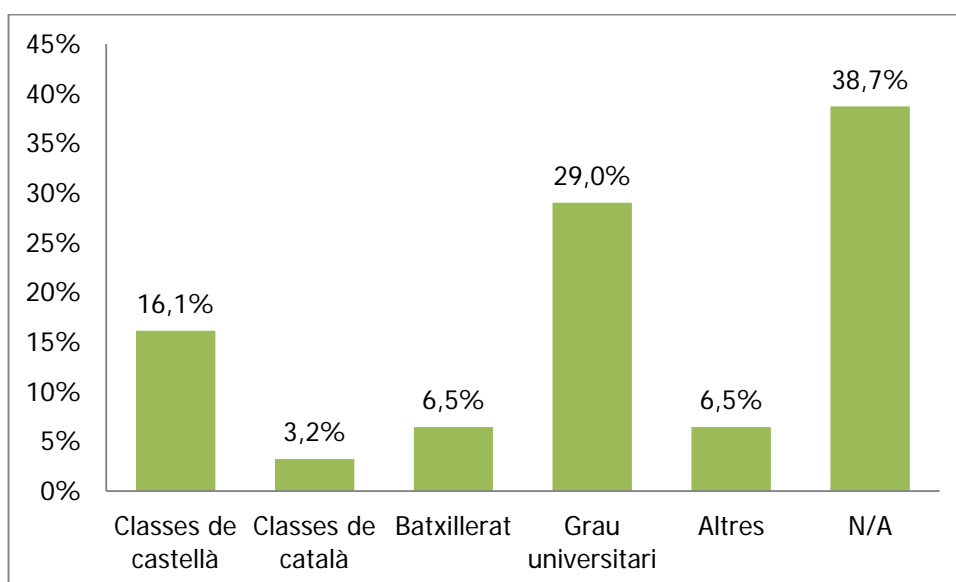
Respecte la situació educativa, el següent gràfic mostra el nivell d'estudis finalitzats de les dones. Un 12,9% ha acabat l'educació secundària i un 61,3%, l'educació universitària. La resta, que representa un 25,8%, ha estudiat cursos de formació professional. No hi ha cap cas en què no aplica (N/A) perquè totes les dones afirmaren tenir algun tipus de formació. D'altra banda, el 61,3% de dones està estudiant actualment, mentre que un 38,7% ja no ho fa. Tal com es pot visualitzar al gràfic 10, d'entre les que estudien, un 16,1% està assistint a classes de castellà, mentre que un 3,2% estudia català. Un 6,5% estudia batxillerat, tot i que la majoria de noies que estudien actualment estan a la universitat (29%). Tanmateix, cal tenir en compte que un 38,7% de les dones no estudien actualment i per això no els se'ls aplica aquesta pregunta (N/A).

Gràfic 9. Nivell d'estudis finalitzats

Font: Elaboració pròpia a partir de les entrevistes realitzades amb la plataforma Kobotoolbox

Gràfic 10. Tipus d'estudi que està realitzant actualment

Font: Elaboració pròpia a partir de les entrevistes realitzades amb la plataforma Kobotoolbox

Si es relaciona el nivell d'estudis de les dones amb el dels seus pares, es poden copsar diferències significatives en qüestions generacionals i de gènere. En primer lloc, mentre que no es registra cap dona "sense estudis", un 3,2% i 6,5% de pares i mares respectivament no tenen cap tipus d'educació. A més, mentre que en el cas de les dones el perfil majoritari és el que té 'educació universitària' amb un 61,3%, aquest perfil és molt menor tant en el cas dels pares (25,8%), com en el de les mares (16,1%). En segon lloc, en relació a les diferències entre el nivell d'estudis dels progenitors, la majoria dels pares tenen 'educació secundària' amb un 45,2%, mentre que els dos altres quarts es distribueixen en educació universitària (25,8%) i formació professional (22,6%). En canvi, només un 16,1% de les mares tenen educació secundària i universitària en ambdós casos, mentre que el percentatge més elevat correspon als casos que tenen educació primària amb un 35,5%. Aquestes dades evidencien unes marcades diferències de gènere respecte a l'accés a l'educació, almenys en la generació dels progenitors de les dones entrevistades. Finalment, l'últim aspecte a destacar és el fet que només en els casos de les mares, es menciona 'l'aprenentatge de l'alcorà a casa', amb un 25,8%. Això reflecteix la tradició islàmica on la dona és la principal responsable de transmetre

l'ensenyament de la religió als seus fills en l'àmbit domèstic, i de garantir una bona educació dels fills i les filles en general.

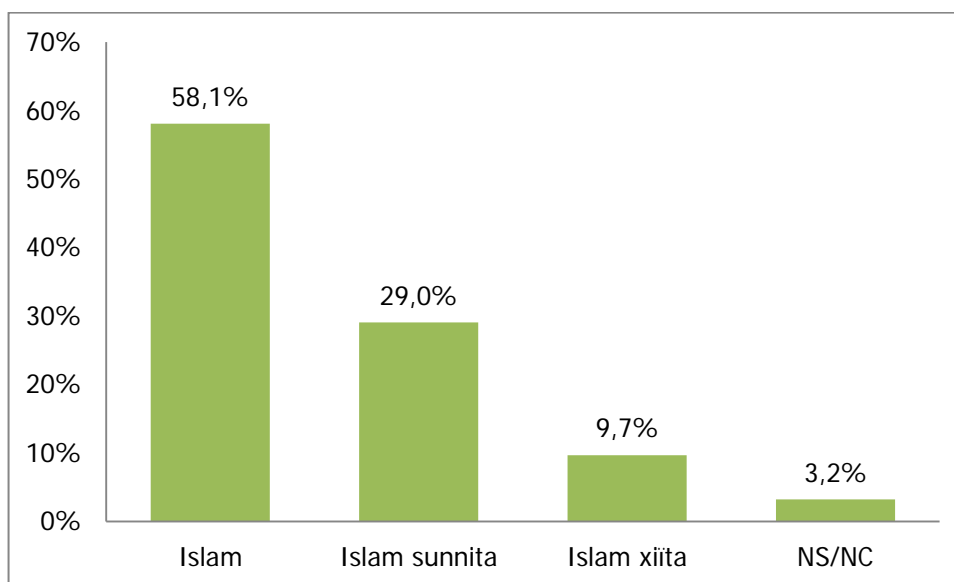
Taula 9. Nivell d'estudis de les dones, dels seus pares i de les seves mares

	Nivell d'estudis de les dones	Nivell d'estudis dels pares	Nivell d'estudis de les mares
Sense estudis	-	3,2%	6,5%
Aprenentatge Alcorà	-	-	25,8%
Educació primària	-	3,2%	35,5%
Educació secundària	12,9%	45,2%	16,1%
Formació professional	25,8%	22,6%	-
Educació universitària	61,3%	25,8%	16,1%

Font: Elaboració pròpia a partir de les entrevistes realitzades amb la plataforma Kobotoolbox

Pel que fa a les qüestions religioses, el 100% de les dones es defineix com una persona religiosa. En concret, tal com mostra el gràfic 11, un 58,1% menciona l'Islam en general, mentre que un 29,9% especifica que segueix l'Islam sunnita i un 9,7% es defineix com a xiïta. El percentatge de dones que no especifica a quina expressió religiosa pertany es deu al fet que en molts casos no fan distinció, o no li donen importància a les branques de l'Islam.

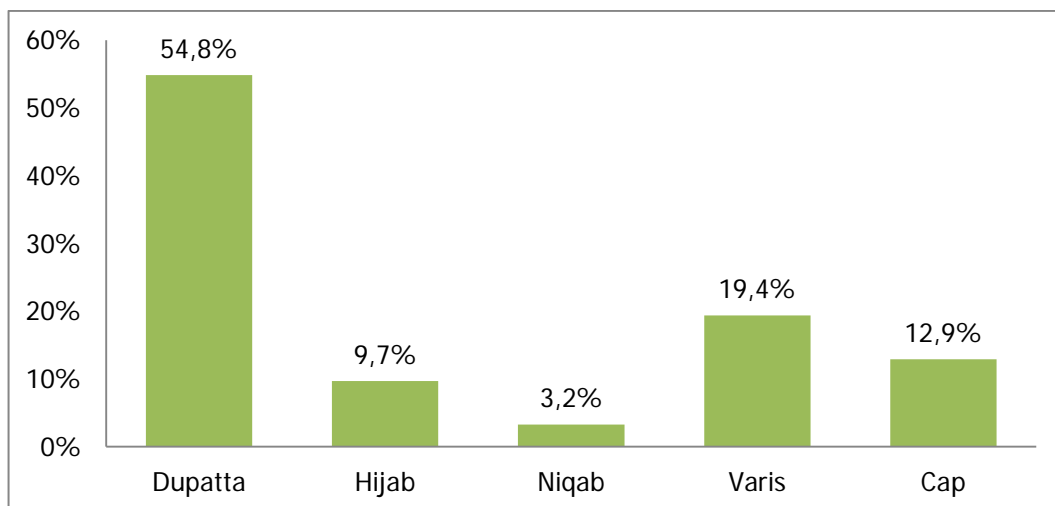
Gràfic 11. Expressió religiosa

Font: Elaboració pròpia a partir de les entrevistes realitzades amb la plataforma Kobotoolbox

Finalment, pel que fa a la vestimenta, la majoria de les dones (54,8%) afirma vestir habitualment amb *dupatta*, un tipus de mocador característic del continent asiàtic que les dones poden utilitzar per cobrir el cos, deixant-lo caure per les espatlles, o el cap, no cobrint necessàriament tots els cabells. Un 9,7% afirma portar el *hijab*, que és el nom que s'utilitza per fer referència al mocador que cobreix principalment els cabells i una mica les espatlles. Només una noia (3,2%) afirma portar *niqab*, el qual cobreix tot el cos deixant a la vista només els ulls, mentre que un 19,4% menciona portar més d'un tipus de vestimenta. Per exemple, molts dels casos afirmen portar tant la *dupatta* com el *hijab*. Finalment, un 12,9% de les dones no porta cap tipus de mocador, apropant-se més als cànons de moda "occidentals".

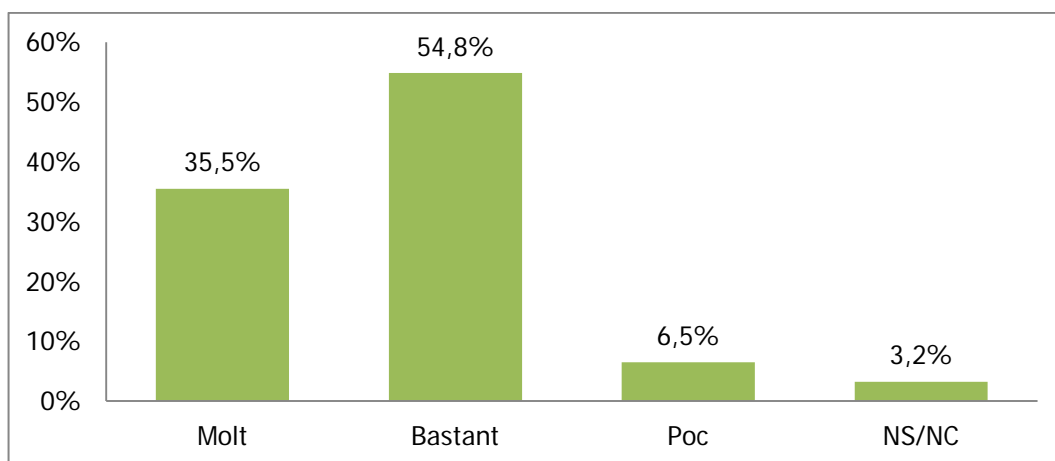
Gràfic 12. Tipus de vestimenta que duu habitualment

Font: Elaboració pròpia a partir de les entrevistes realitzades amb la plataforma Kobotoolbox

La majoria de dones afirma sentir llibertat per poder escollir la seva forma de vestir (que com hem vist sol ser del seu lloc d'origen), ja que un 35,5% va respondre 'Molt' i el 54,8% 'Bastant'. Només un 6,5% de la mostra sent que té poca llibertat per escollir la seva vestimenta, tot i no indicar-ne els motius.

Gràfic 13. Percepció del grau de llibertat per escollir la forma de vestir

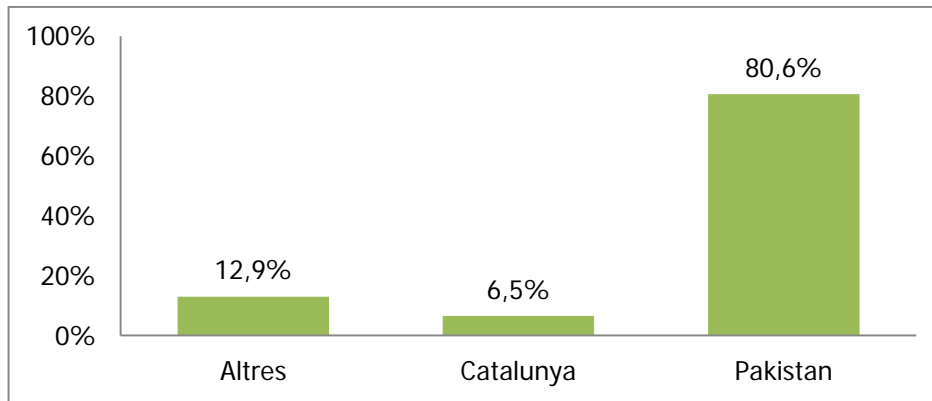

Font: Elaboració pròpia a partir de les entrevistes realitzades amb la plataforma Kobotoolbox

6.2.2. Procés migratori

De les 31 noies i dones entrevistades, més del 80% ha nascut a Pakistan, de manera que la majoria d'elles han protagonitzat el moviment migratori. Un 6,5% ha nascut a Catalunya, responent al que es coneix com a "segona generació", i un 12,9% viu a Barcelona, però ha nascut a altres països com Gran Bretanya i Grècia. Aquesta dada il·lustra la complexitat del moviment migratori i la necessitat de contemplar diferents trajectòries migratòries des d'una perspectiva transnacional. De fet, un 23% de les dones afirma haver viscut a un altre país diferent de Pakistan abans d'arribar a Barcelona.

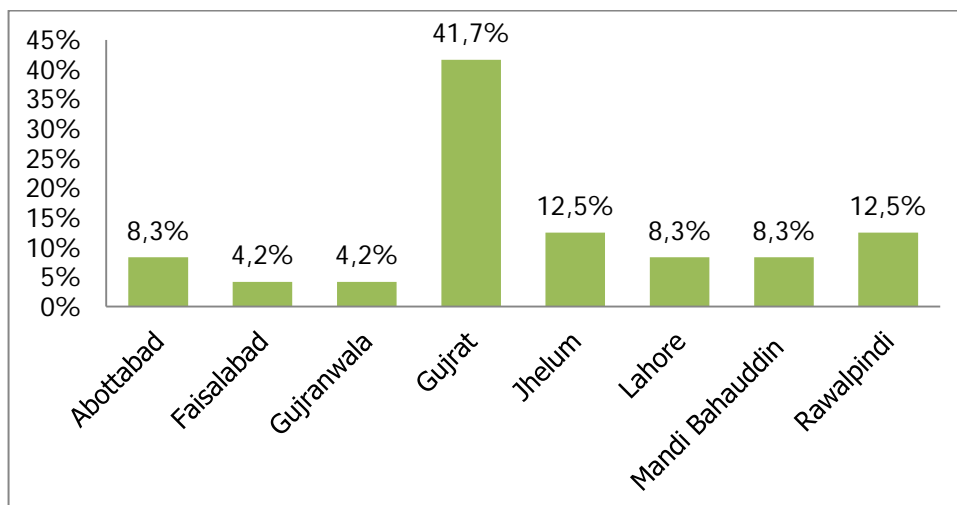
Gràfic 14. Lloc de naixement

Font: Elaboració pròpia a partir de les entrevistes realitzades amb la plataforma Kobotoolbox

Pel que fa a la distribució per població d'origen de Pakistan, el 65% prové de nuclis urbans, mentre que el 35% té un origen rural. Si bé hi ha varietat de poblacions dins de la província del Punjab, la majoria de dones (41,7%) prové del Gujrat (gràfic 15), reflectint l'àrea d'origen més nombrosa entre els residents pakistanesos a Barcelona (Beltrán i Sáiz 2007; Güell 2017b).

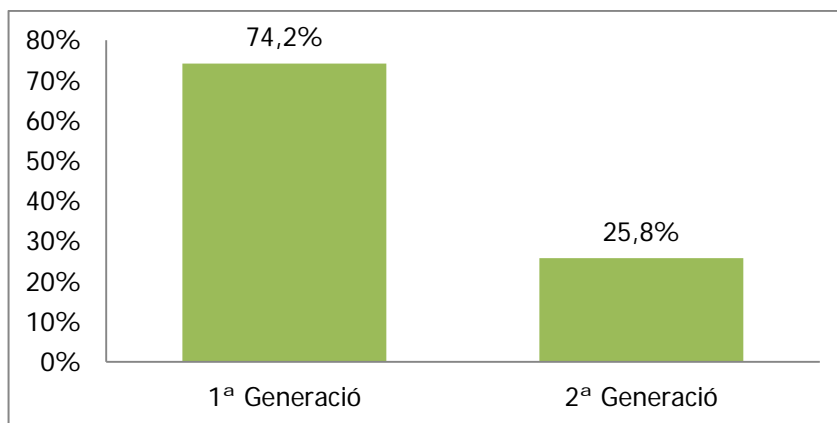
Gràfic 15. Distribució per població d'origen del Pakistan

Font: Elaboració pròpia a partir de les entrevistes realitzades amb la plataforma Kobotoolbox

Si es relaciona el lloc de naixement (gràfic 14) amb els grups d'edat (gràfic 2), a on hi ha una quantitat significativa de dones joves, es pot deduir que la majoria de les dones ha emigrat en edats primerenques. De les 12 noies més joves, 8 han nascut a Pakistan. Tot i això, tal com es pot veure en el següent gràfic, el 25,8% de dones respon al grup de "segona generació", incloent aquelles noies que han arribat a Barcelona amb 12 anys o menys.

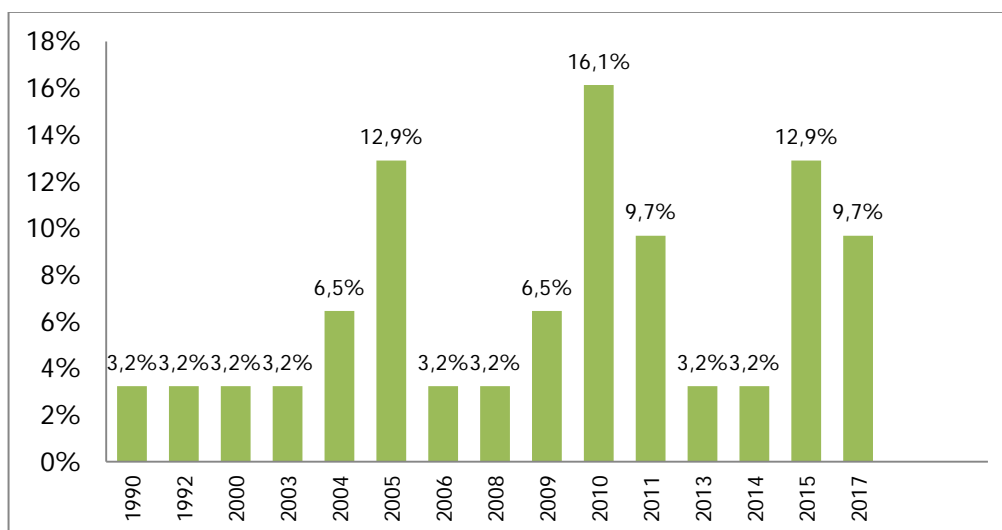
Gràfic 16. Distribució de dones en 1a i 2a Generació.

Font: Elaboració pròpia a partir de les entrevistes realitzades amb la plataforma Kobotoolbox

A partir del gràfic següent que inclou les dades específiques sobre l'any d'arribada a Barcelona, es pot observar com la majoria de moviments migratoris s'han produït en els últims 10 anys (64,5% del 2008 al 2017). Només un 6,4% de les dones van arribar abans dels anys 2000. Si es relacionen els dos gràfics, es desprèn que inclús les dones amb una edat més avançada (un 9,7% té entre 51 i 55 anys i un 12,9%, entre 41 i 45 anys) han arribat principalment en els últims deu anys. Això evidencia que en el cas de Barcelona el fenomen migratori d'origen pakistanès és encara recent, sobretot pel que fa al col·lectiu de dones, amb unes incipients segones generacions.

Gràfic 17. Any d'arribada a Barcelona

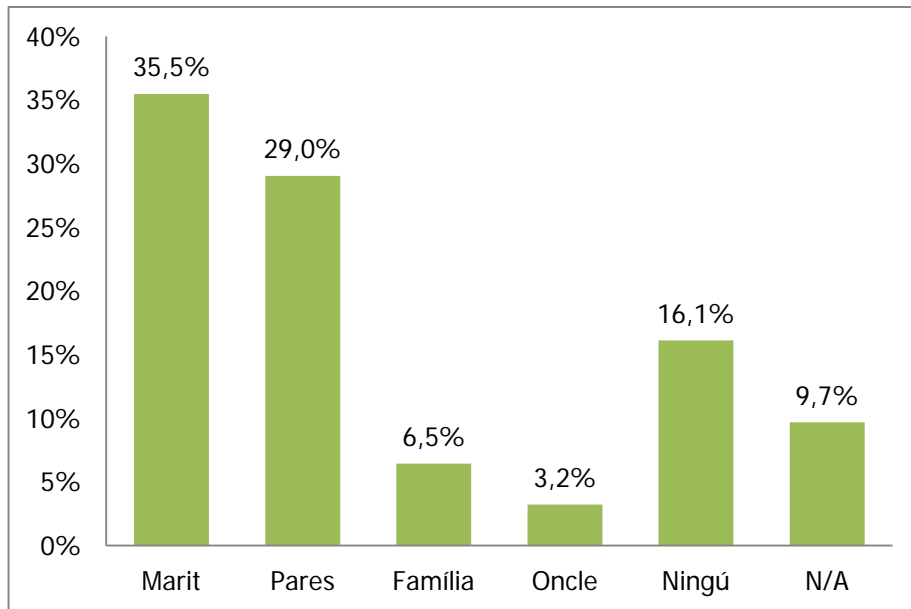

Font: Elaboració pròpia a partir de les entrevistes realitzades amb la plataforma Kobotoolbox

Pel que fa als motius d'arribada, el 71% de les dones no especifica cap raó concreta, mentre que el 25% menciona motius familiars i el 3,2%, motivacions econòmiques. En el moment de respondre sobre persones específiques que han influït en aquesta decisió, el mateix nombre de dones no ha respost. No obstant això, d'entre les que han contestat, és interessant destacar que la majoria menciona el marit (35,5%) i els pares (29,0%) com els principals promotors. Una minoria significativa afirma que la família extensa ha influït en aquesta decisió (6,5%) mentre que més d'una quarta part de la mostra ha volgut deixar clar que han sigut elles les que van prendre la decisió i ningú hi va influir (16,5%). Malgrat aquesta diversitat de respostes, el 77,4% de les dones ha arribat per reagrupament (gràfic 19), de manera que tant si formen part

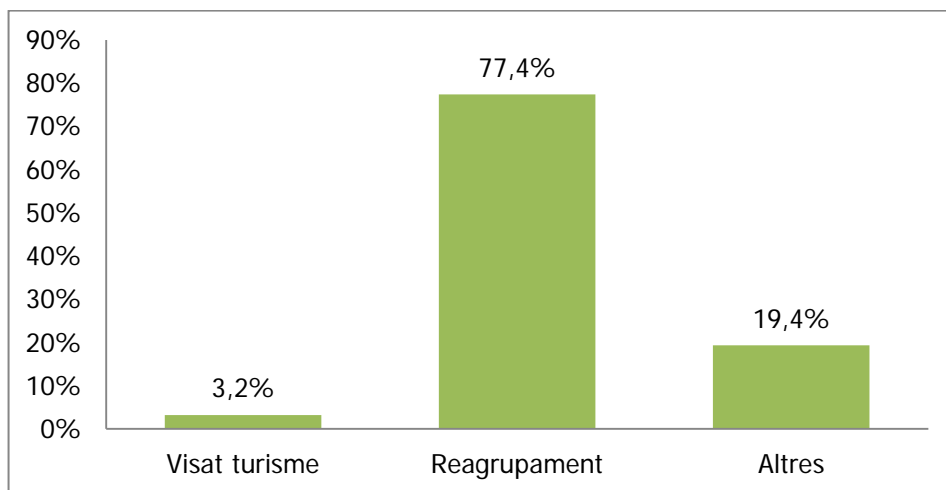
de la presa de decisions o no, és evident que les famílies tenen un paper important en el procés migratori d'aquestes dones.

Gràfic 18. Persones que han influït en la decisió migratòria

Font: Elaboració pròpia a partir de les entrevistes realitzades amb la plataforma Kobotoolbox

Gràfic 19. Vies d'entrada a Barcelona

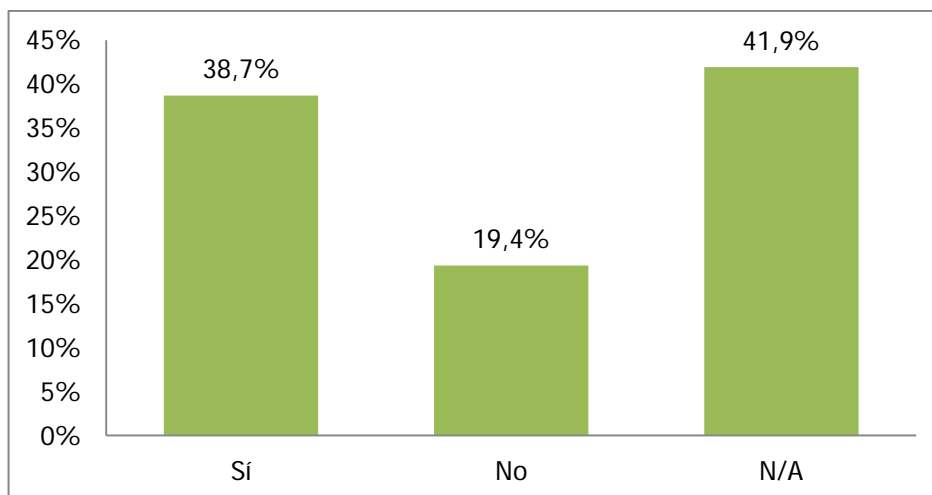

Font: Elaboració pròpia a partir de les entrevistes realitzades amb la plataforma Kobotoolbox

6.2.3. Experiències i trajectòries laborals

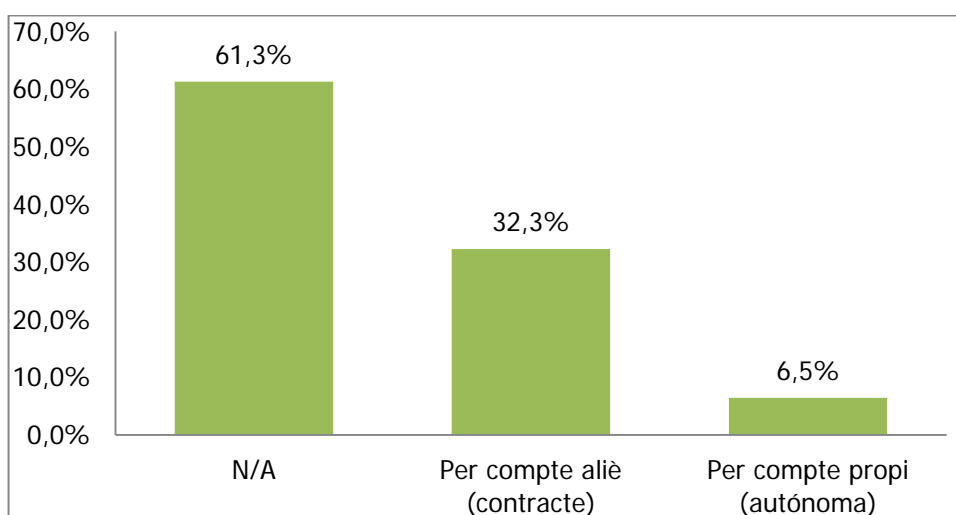
Pel que fa a l'experiència laboral, un significatiu 38,7% ha treballat a Pakistan, mentre que el 19,4% no ho ha fet. Cal tenir en compte, però, que aquesta qüestió no és aplicable (N/A) a un 41,9% de les dones, ja sigui perquè no han nascut a Pakistan o perquè quan hi vivien eren massa joves (gràfic 20). En els casos de dones que han respost afirmativament, totes reconeixen haver treballat dins del sector formal. D'aquest 38% de la mostra, un 32,3% ha treballat per compte aliè, és a dir, amb un contracte amb una empresa externa, i un 6,5% ha treballat per compte propi (gràfic 21).

Gràfic 20. Experiència laboral al Pakistan

Font: Elaboració pròpia a partir de les entrevistes realitzades amb la plataforma Kobotoolbox

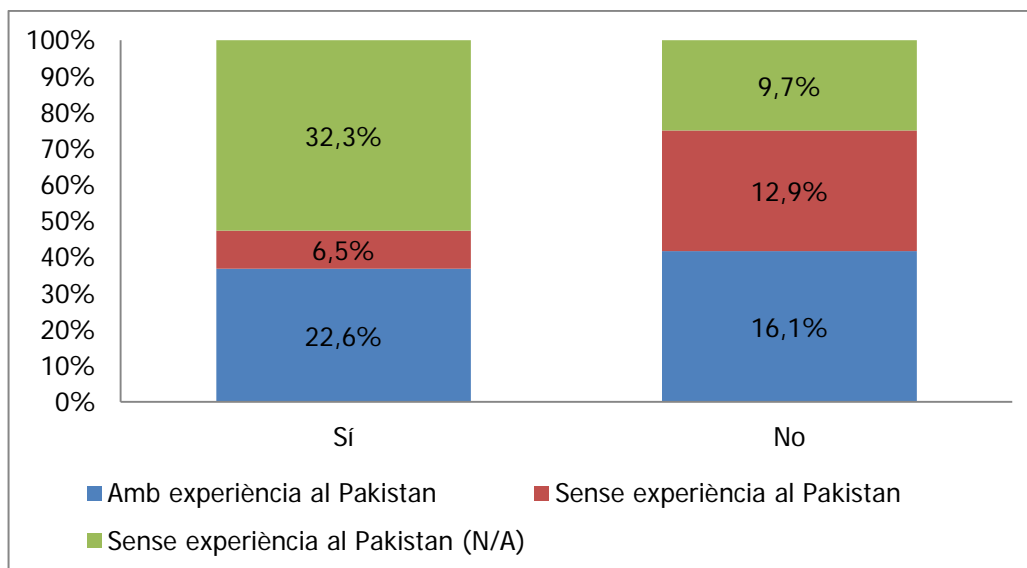
Gràfic 21. Tipus de treball realitzat a Pakistan

Font: Elaboració pròpia a partir de les entrevistes realitzades amb la plataforma Kobotoolbox

El següent gràfic mostra la trajectòria laboral d'aquelles dones que han treballat a Pakistan i han seguit treballant a Barcelona, així com els casos d'aquelles en què la seva vida laboral s'ha interromput arran del procés migratori. No obstant això, el gràfic diferencia aquelles dones que no han treballat a Pakistan perquè eren molt petites quan hi van viure o perquè no hi van néixer (sense experiència i N/A, respectivament). Així, més d'un 22% ha seguit la trajectòria laboral en ambdós territoris, mentre que un 16,1% ha treballat al país d'origen, però no compta amb cap experiència laboral a la capital catalana. També hi ha un 6,5% que no ha treballat al país d'origen però sí que ho ha fet a Barcelona. A més, un 12,9% de les dones no tenen experiència en cap dels dos contextos territorials, tot i haver viscut en edat de treballar en ambdós llocs. Finalment, el percentatge majoritari correspon al 32,3% dels casos que compten amb experiència laboral a Barcelona però no a Pakistan, ja que o bé no hi van viure o ho van fer quan encara eren molt petites. La resta, el 9,7%, representa les dones que no han treballat mai per motius d'edat.

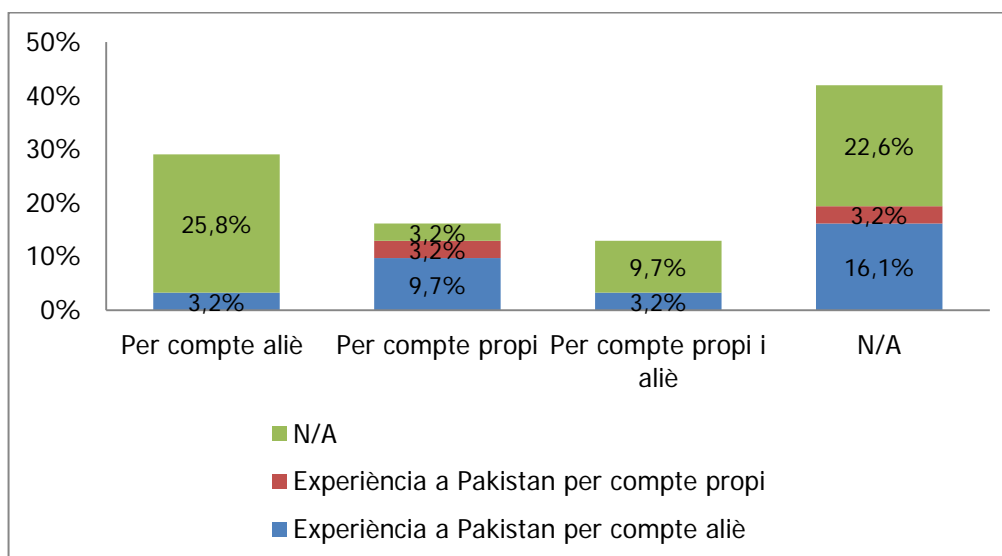
Gràfic 22. Experiència laboral a Barcelona, en relació a l'experiència anterior a Pakistan

Font: Elaboració pròpia a partir de les entrevistes realitzades amb la plataforma Kobotoolbox

D'entre les professions en què les dones tenen experiència a Barcelona, predominen les relacionades amb l'àmbit educatiu i el sector serveis, com ara de dependents. A més, un 47,4% afirma haver treballat per compte aliè mentre que un 26,3% ha treballat per compte propi, tot i que no ha especificat en quin tipus de professions. Un 21,1% ha treballat tant per compte propi com per compte aliè. El següent gràfic posa en relació el tipus d'experiència laboral i els canvis que s'hagin pogut produir arrel del procés migratori. Tot i que els percentatges són reduïts ja que la gran majoria de la mostra o no té experiència laboral a Pakistan o no se li aplica aquesta dada, cal destacar un 9,7% de la mostra que ha treballat o treballa a Barcelona per compte propi quan a Pakistan havia treballat per compte aliè. En canvi, la resta de dones que havien treballat al seu país d'origen per compte propi, o bé han mantingut aquest tipus de feina (3,2%) o bé no treballen a Barcelona (3,2%). Pel que fa als casos que havien treballat com a empleades a Pakistan, en arribar a Barcelona ho han seguit sent (3,2%) o bé han tingut experiències laborals tant per compte propi com per compte aliè (3,2%).

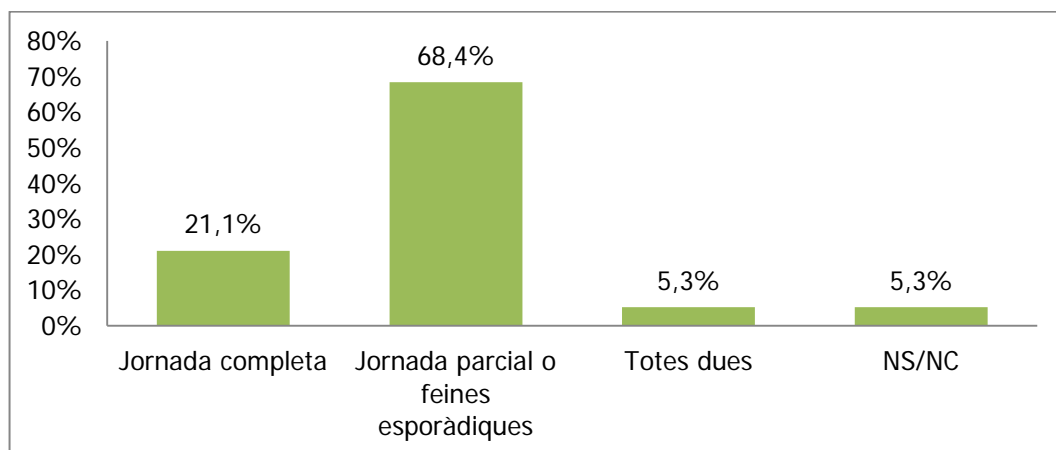
Gràfic 23. Tipus d'experiència laboral a Barcelona, en relació amb l'experiència a Pakistan

Font: Elaboració pròpia a partir de les entrevistes realitzades amb la plataforma Kobotoolbox

El més significatiu, però, és el fet que el 68,4% de dones amb experiència laboral a Barcelona, afirma haver treballat únicament a jornada parcial o en feines esporàdiques. Així, tal com es pot veure al gràfic 24, només un 21% de les dones ha treballat en feines a jornada completa. De fet, tal com s'ha avançat anteriorment, les feines comentades per les dones són: "voluntària fent classes d'anglès a una escola", "enquestadora", "tatuadora de henna en esdeveniments", "monitora d'esports", i "dependent a varies botigues". Aquests tipus de treballs sovint s'associen a feines esporàdiques, poc remunerades o de jornades curtes.

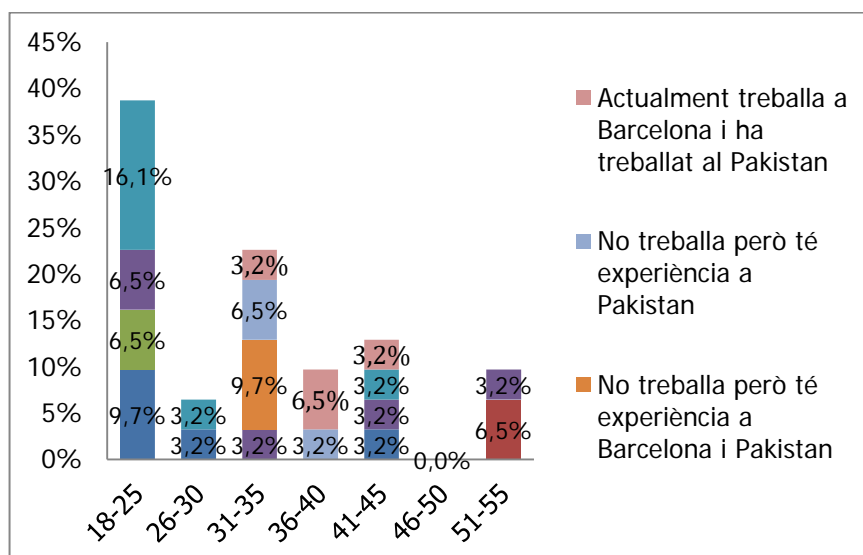
Gràfic 24. Tipus de jornada en l'experiència laboral a Barcelona

Font: Elaboració pròpia a partir de les entrevistes realitzades amb la plataforma Kobotoolbox

Per tal de valorar la situació laboral actual amb profunditat, el següent gràfic il·lustra la gran varietat de trajectòries laborals per perfils d'edat, tenint en compte les experiències laborals a Pakistan i a Barcelona. Pel que fa a les dones més joves (18-25), el perfil majoritari és el d'aquelles que no treballen actualment, però tenen experiència a Barcelona (16,1%), seguit dels casos de noies que treballen però no tenen cap experiència anterior (9,7%). La resta correspon a noies que actualment no treballen i tampoc tenen experiència ni a Barcelona ni a Pakistan (6,5%), incloent els casos que no han viscut a Pakistan en edat de treballar (6,5%). També cal destacar el 9,7% de dones d'entre 31 i 35 anys que no treballen actualment, però que tenen experiència laboral a Barcelona i a Pakistan. En el cas del grup d'edat més gran (51-55 anys) un 6,5% ha treballat a Pakistan, però no a Barcelona.

Gràfic 25. Trajectòries laborals en funció dels grups d'edat

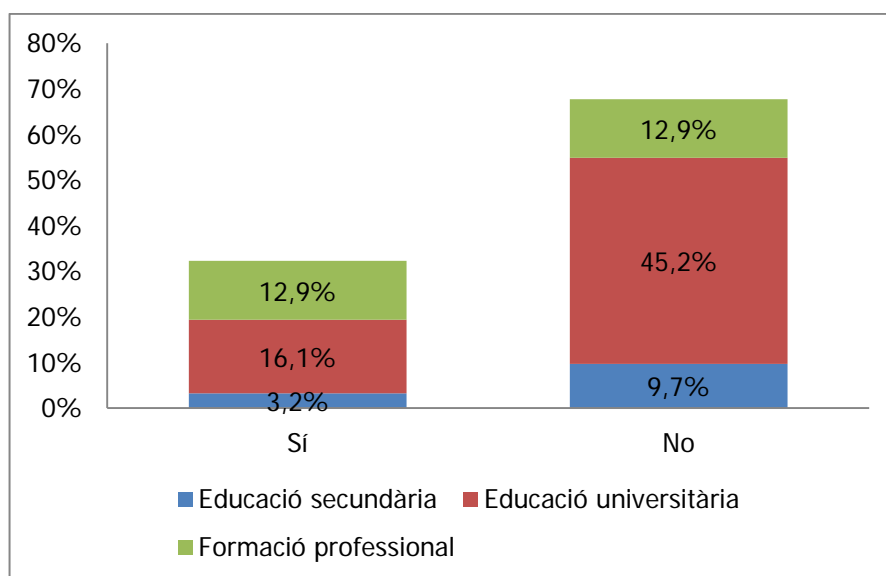

Font: Elaboració pròpia a partir de les entrevistes realitzades amb la plataforma Kobotoolbox

De les noies que treballen actualment a Barcelona, la meitat afirma fer-ho per compte aliè i l'altra meitat per compte propi. Mentre que el 40% treballa a jornada completa, el 60% ho fa a jornada parcial. D'altra banda, el 90% treballa al sector formal. De les professions a les que fan referència, cal destacar la feina de mediació i traducció, i la de taxista.

El següent gràfic posa en relació la situació laboral actual amb el nivell d'estudis finalitzats. D'entre les dones que treballen, el 12,9% té estudis de formació professional mentre que el 16,1% té estudis universitaris. D'entre les que no treballen, gairebé la meitat de la mostra, un 45,2%, té estudis universitaris. La resta de dones que representen un 12,9% i un 9,7% tampoc són actives al mercat laboral, malgrat tenir estudis de formació professional i ESO, respectivament.

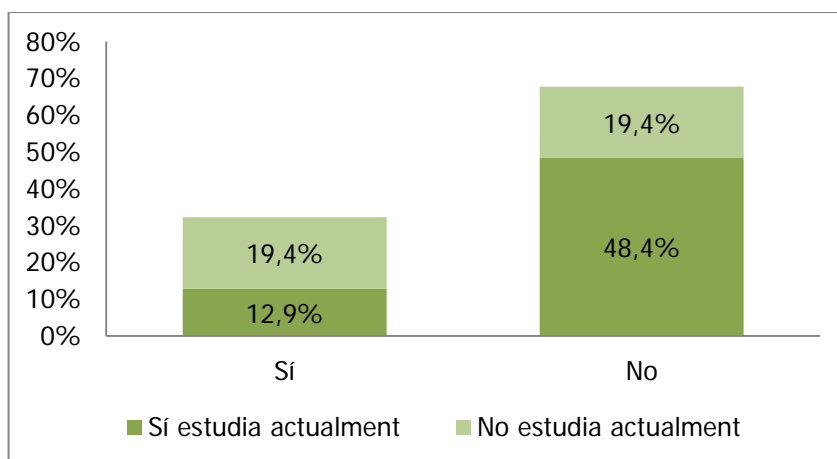
Gràfic 26. Dones que estan treballant actualment, en relació al nivell d'estudis finalitzats

Font: Elaboració pròpia a partir de les entrevistes realitzades amb la plataforma Kobotoolbox

Com que algunes dones encara estan estudiant actualment, el següent gràfic il·lustra fins a quin punt la situació laboral està condicionada per l'educativa. Així, no totes les dones que treballen ho fan perquè ja han acabat els seus estudis (19,4%) sinó que un 12,2% de les dones combinen la feina amb algun tipus de formació. No obstant això, és significatiu que gairebé la meitat de la mostra correspon a dones que no treballen i estan estudiant actualment (48,4%). Aquest alt percentatge pot mostrar que hi ha dones que encara prioritzen els seus estudis. Amb tot, una cinquena part de la mostra (19,4%) són dones que ni treballen ni estudien actualment.

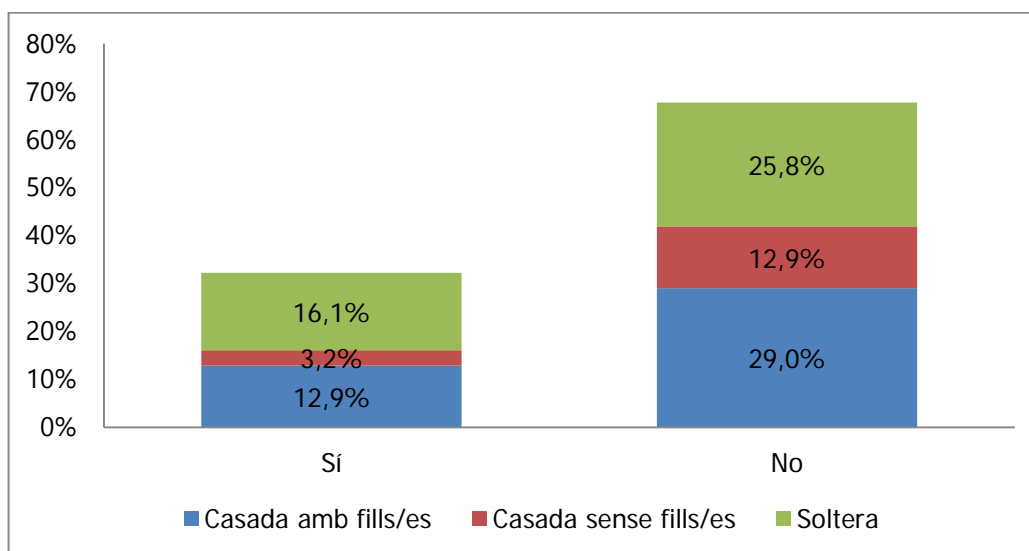
Gràfic 27. Dones que estan treballant actualment, en relació a si estan estudiant actualment

Font: Elaboració pròpia a partir de les entrevistes realitzades amb la plataforma Kobotoolbox

Tenint en compte que la situació laboral pot estar influenciada per la situació familiar i les càrregues que es deriven de les tasques reproductives i de cura, el següent gràfic il·lustra la relació entre aquests dos aspectes. Així, es pot veure que el percentatge més elevat de dones que treballen correspon a aquelles que estan solteres (16,1%) i per tant, podrien ser els casos en què estan menys limitades per les responsabilitats familiars. No obstant això, un 12,2% de la mostra treballa i correspon a dones casades amb fills/es. D'entre les dones que no estan actives al mercat laboral, gairebé un terç de la mostra (29%) correspon a les dones casades i amb fills/es i el 12,9% a les que estan casades sense descendents. Tanmateix, el 25,8% són dones solteres i que no treballen.

Gràfic 28. Dones que estan treballant actualment, en relació al seu estat civil

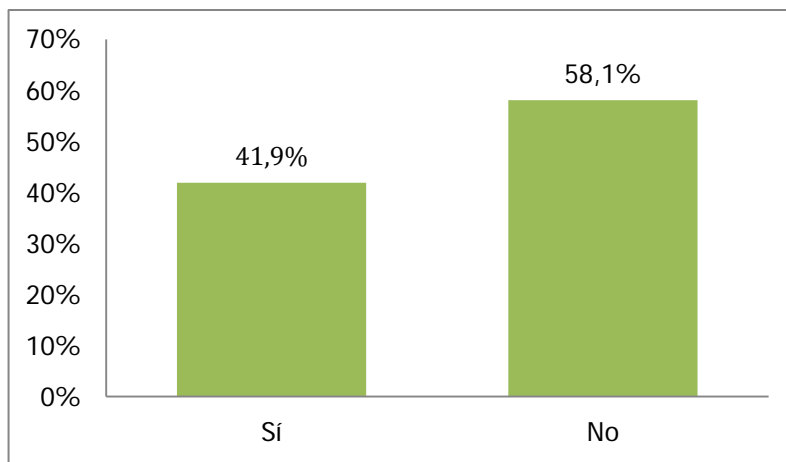

Font: Elaboració pròpia a partir de les entrevistes realitzades amb la plataforma Kobotoolbox

Pel que fa a les facilitats o dificultats a l'hora de trobar feina, el 41,9% de les dones afirma haver tingut alguna dificultat, mentre que el 58,1% ho nega. Tanmateix, la major part de dones afirma que el fet de ser musulmana, estrangera, o dona, o el fet de ser dona i musulmana conforma un factor identitari que ha suposat algun obstacle per a elles o per a altres dones conegudes. Així, tal com es pot observar al gràfic 30, el 9,7% menciona el fet de "ser musulmana", el 16,1% el fet de "ser estrangera" i només el 3,2% el fet de "ser dona". En canvi, el 29% considera que és precisament la intersecció de ser "dona i musulmana" el que

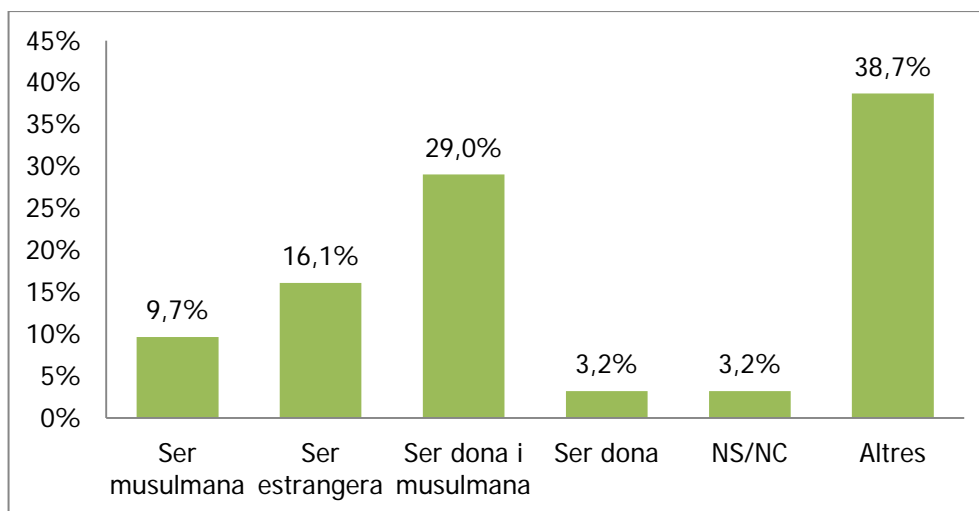
obstaculitza la inserció al món laboral, molt sovint lligat a l'ús del *hijab*, situació en la que no es troba l'home musulmà ni la dona occidental.

Gràfic 29. Dificultats a l'hora de troba feina

Font: Elaboració pròpia a partir de les entrevistes realitzades amb la plataforma Kobotoolbox

Gràfic 30. Factors identitaris lligats a les dificultats per trobar feina

Font: Elaboració pròpia a partir de les entrevistes realitzades amb la plataforma Kobotoolbox

De fet, el *hijab* i la vestimenta són els aspectes més mencionats en relació a la discriminació que pateixen. Així, una dona (EE4T) explica que les principals dificultats a l'hora de trobar feina han estat les següents: *"Jo crec que... la primera és discriminació per part de... perquè em poso hijab i perquè també sóc d'un altre país, saps? Discriminació, no sé, cultural, podríem dir (...). Després el meu currículum no té el valor que tenen el currículum dels altres."* Una altra dona (EE7T) també fa referència a la manera de vestir tot i que no menciona el *hijab* específicament: *"Vaig sentir que era difícil perquè en primer lloc sentia que la meua manera de vestir era una cosa que encuriósia a la gent, em deien que 'per què portes això?' No eren acollidors sobre això i en segon lloc, era la barrera del llenguatge que em feia no estar còmode."* D'aquestes dues cites, se'n desprèn que a més a més de la qüestió de la manera de vestir, apareixen altres factors que incrementen l'autopercepció de discriminació com és l'idioma, i factors que constitueixen una forma de discriminació institucional com són aquells relacionats amb l'homologació de títols.

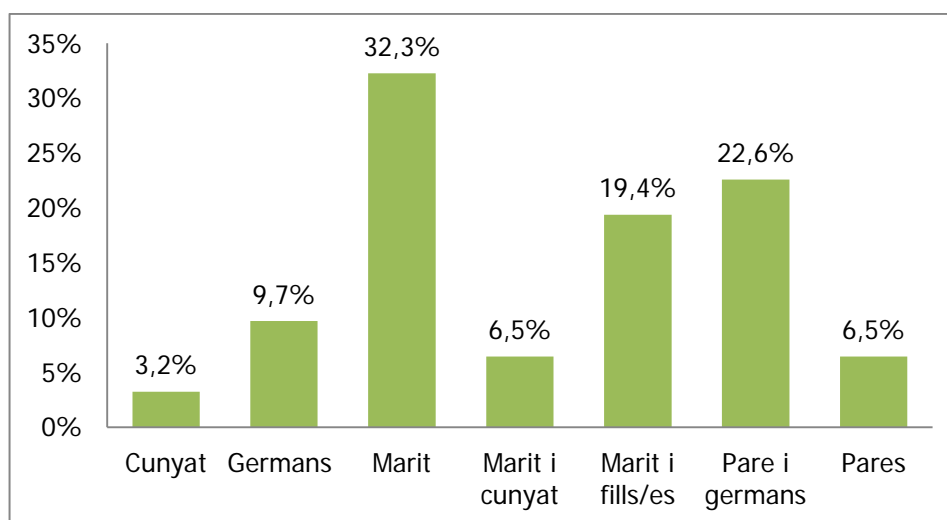
Un altre element addicional és el racisme al món laboral, especialment agreujat en temps de crisi. Així una dona (EE7T) explica *"Quan estava treballant a l'escola vaig dir que volia tenir una"*

feina permanent allí, amb un sou i em va dir que 'són temps de crisi i no tenim feina per la nostra pròpia gent i per tant no podem donar-te feina. Perquè la nostra pròpia gent no té feina i no podem donar-te prioritat'. (...) Ningú més m'ha explicat res així però, és clar, si porto aquest vestit ningú em donarà feina, és evident". Finalment, cal destacar el cas d'una dona (EE1T) que afirma que el problema rau en els treballs de cara al públic, precisament per la imatge o vestimenta. En canvi, creu que com a futura metgessa no tindrà problemes en no estar explícitament exposada en una feina d'atenció al públic i el fet de ser pakistanesa i musulmana li pot inclús beneficiar en un context poblacional amb una forta concentració de pacients musulmans: *"A medicina no sé quins problemes tindrè però jo crec que no, ja és un altre nivell (...) perquè a més hi ha uns protocols que s'han de seguir i... estrictament. (...) Les feines de cara al públic són les que porten problemes perquè si jo em faig doctora de... em poso a pediatria, o em faig doctora de família, no tindrè cap problema, em deixaran posar hijab i estaran súper contents de tenir-me en zones on hi ha molta població pakistanesa musulmana perquè... clar, jo crec que només els problemes són cara al públic. On hi ha problemes de màrqueting i és com atreure els clients".*

6.2.4. Recursos econòmics dins la llar

Dins d'un sistema de parentiu basat en unitats familiars extenses com el pakistanès, a l'hora de valorar la situació econòmica de les dones, és important tenir en compte la situació laboral dels altres membres amb qui conviuen dins de la llar. Així, destaquen els casos en què és únicament el marit el que treballa (32,3%), ja que hi ha dones que no tenen fills, i també altres en què els fills/es també treballen (19,4%). En haver-hi noies i dones més joves que encara viuen amb els seus pares, és significatiu el percentatge de casos en què són el pare i els germans els que treballen (22,6%).

Gràfic 31. Familiars amb qui conviu i que treballen actualment

Font: Elaboració pròpia a partir de les entrevistes realitzades amb la plataforma Kobotoolbox

A partir de la següent taula, es pot observar que els casos en què tenen fonts d'ingressos més enllà dels salaris derivats de la feina són una minoria. Només un 19,4% obté rendes derivades de propietats, ja siguin de Barcelona o de Pakistan. Un 12,9% viu amb familiars que cobren pensions, com ara de jubilació o viudetat. D'altra banda, només un 12,9% de les dones cobren algun tipus d'ajuda social.

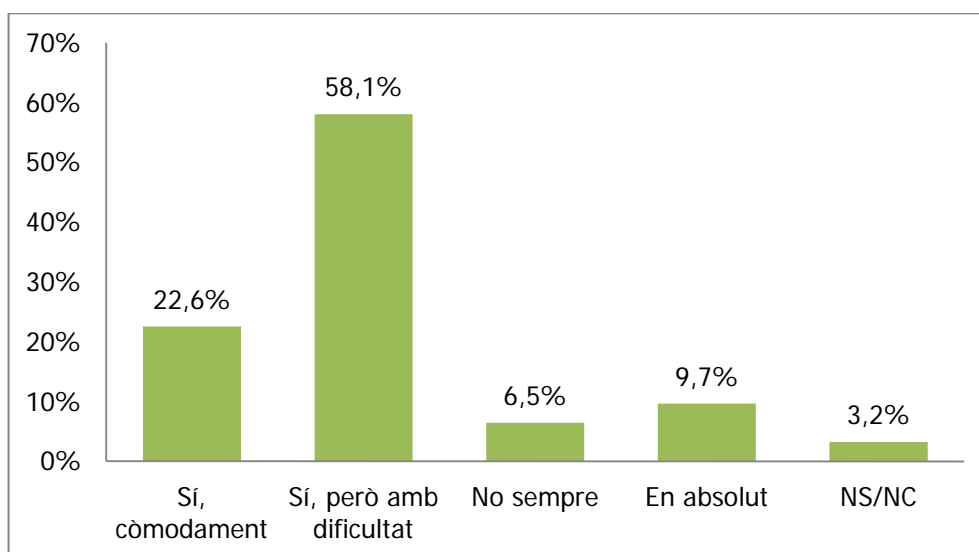
Taula 10. Altres fonts d'ingressos dins la llar

	Propietats	Pensions	Ajudes socials
Sí	19,4%	12,9%	12,9%
No	83,9%	87,1%	87,1%

Font: Elaboració pròpia a partir de les entrevistes realitzades amb la plataforma Kobotoolbox

Tal com es pot observar al següent gràfic, per a un 58,1% dels casos, els ingressos que entren a casa els permeten fer front a les despeses familiars 'però amb dificultats'. Un 22,6% considera que pot afrontar-les 'còmodament', és a dir, sense cap tipus de dificultats. En canvi, un 9,7% d'elles, no pot fer front a les despeses habituals.

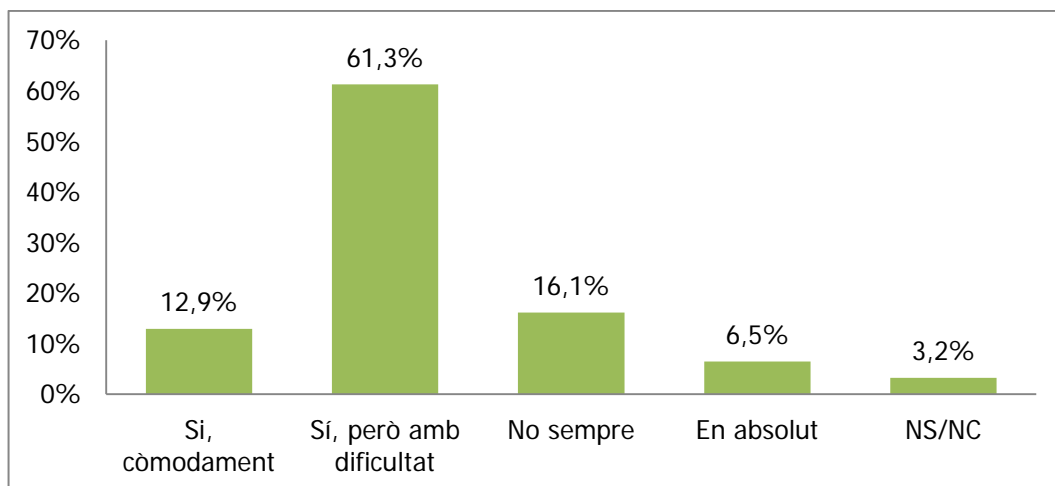
Gràfic 32. Capacitat per fer front a les despeses familiars a partir dels ingressos

Font: Elaboració pròpia a partir de les entrevistes realitzades amb la plataforma Kobotoolbox

Si es compara l'anterior gràfic 32 amb el següent, es pot veure que la situació es complica més quan es fa referència a despeses imprevistes. Així, augmenta el percentatge de dones que viu amb més incertesa a l'hora de fer front a aquest tipus de despeses, amb un 61,3% que assegura que té dificultats i un 16,1% que afirma que 'no sempre' pot afrontar-les. Només un 12,9% pot pagar imprevistos sense cap tipus de problema.

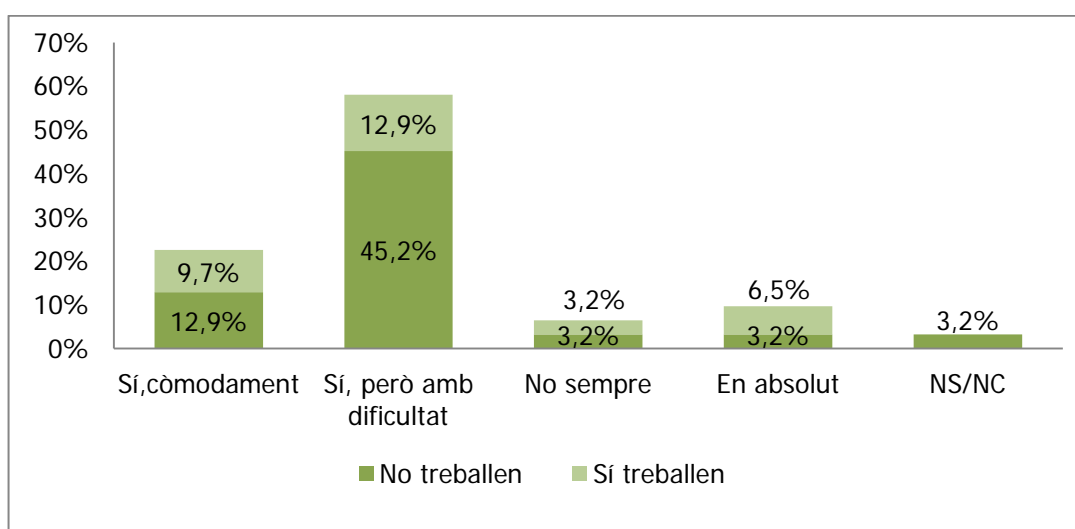
Gràfic 33. Capacitat per fer front a les despeses imprevistes

Font: Elaboració pròpia a partir de les entrevistes realitzades amb la plataforma Kobotoolbox

A continuació, es pot observar fins a quin punt les dificultats econòmiques poden influir en la situació laboral de les dones. És a dir, fins a quin punt les dones s'incorporen al mercat laboral per tal d'ajudar a incrementar els ingressos familiars. D'entre les dones que afirmen poder fer front a les despeses familiars còmodament, un 9,7% treballa i un 12,9% no. En canvi, pel que fa als casos que fan front a les despeses 'amb dificultat', un elevat 45,2% no treballa malgrat la situació de vulnerabilitat, mentre que un 12,9% de les dones sí que ho fa. És probable que aquest últim percentatge respongui a casos de dones que s'han incorporat al mercat laboral per tal d'ajudar a incrementar els ingressos familiars. Amb tot, cal tenir en compte que tal com es mostra al gràfic 25, la majoria de les feines que fan les dones són esporàdiques o a jornada parcial. Per tant, el fet que treballin no explica necessàriament un increment d'ingressos significatius dins el nucli familiar.

Gràfic 34. Capacitat per fer front a les despeses familiars a partir dels ingressos, en relació a si les dones treballen o no actualment

Font: Elaboració pròpia a partir de les entrevistes realitzades amb la plataforma Kobotoolbox

6.2.5. Capacitat de decisió sobre la gestió dels recursos familiars

Pel que fa a la capacitat de decidir en què invertir els ingressos familiars, el 87,1% de les dones afirma tenir el poder de gestionar-los elles mateixes. No obstant això, en desglossar-ho per conceptes, apareixen algunes diferències (taula 11). Quasi tres quartes parts de la mostra (72,4%) pot decidir sobre les despeses en aliments i primeres necessitats, electrodomèstics o mobles, festes i el ritual del *lena-dena*. Pel que fa a les despeses en roba per als fills i material escolar, el percentatge disminueix perquè aquest concepte no aplica als casos de dones que no tenen fills o bé els seus fills no estan en edat escolar (58,1% i 67,7%, respectivament). No obstant això, si es té en compte el percentatge de dones als que se'ls aplica aquest concepte, són els dos tipus de recursos en què les dones afirmen tenir més capacitat de decidir. Només un 3,2% de la mostra nega poder decidir sobre la roba per als fills i el material de l'escola. D'altra banda, les decisions sobre l'habitatge se situen dins d'un àmbit en què les dones tenen menys capacitat de decisió. Malgrat que el percentatge majoritari correspon a la resposta afirmativa (58,1%), el 41,9% de les dones no pot decidir sobre aquesta qüestió.

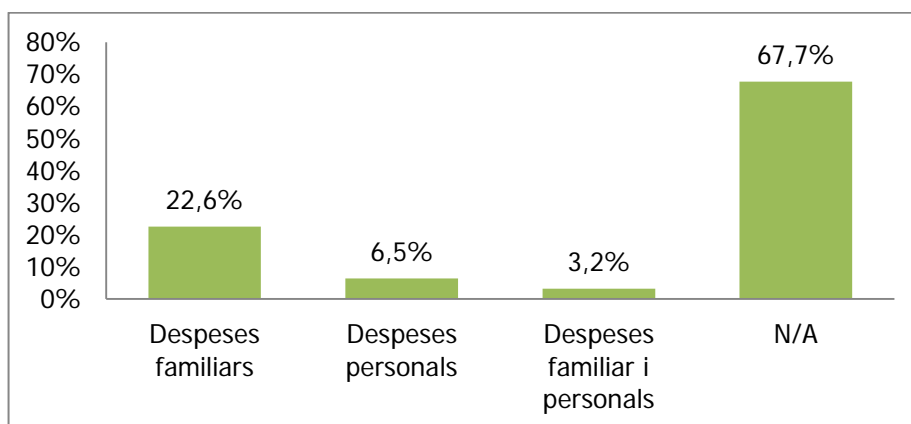
Taula 10. Capacitat de decisió en recursos concrets familiars

	Aliments i primeres necessitats	Roba per a fills	Material escolar	Habitatge	Electrodomèstics o mobles	Festes	<i>Lena-dena</i>
Sí	74,2%	38,7%	29,0%	58,1%	74,2%	74,2%	74,2%
No	25,8%	3,2%	3,2%	41,9%	25,8%	25,8%	25,8%
N/A		58,1%	67,7%				

Font: Elaboració pròpia a partir de les entrevistes realitzades amb la plataforma Kobotoolbox

Pel que fa al concepte de despeses que provenen dels ingressos propis de les dones, un 22,6% de la mostra destina els seus guanys a despeses familiars i només un 6,5% a despeses personals. El 67,7% (N/A) correspon als casos de dones que actualment no treballen.

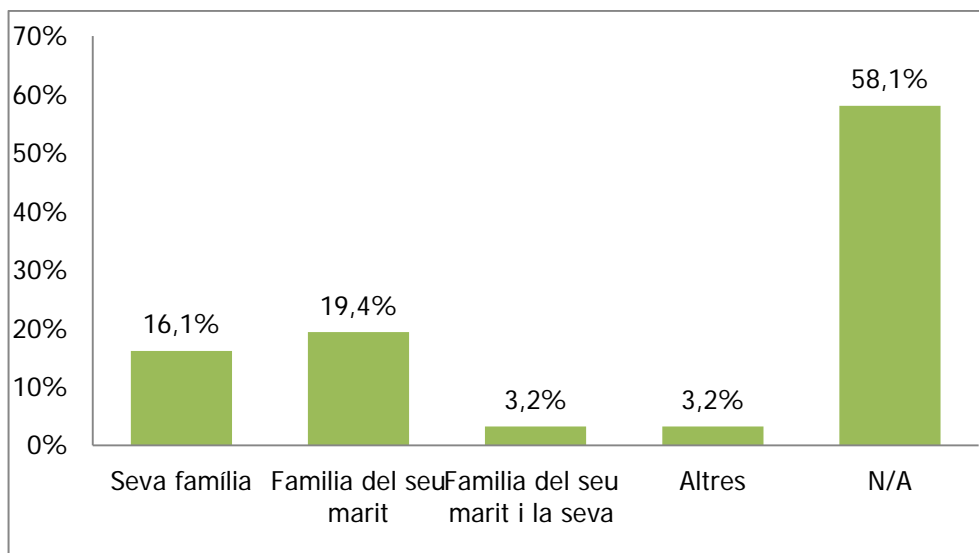
Gràfic 35. Destinació dels ingressos de les dones

Font: Elaboració pròpia a partir de les entrevistes realitzades amb la plataforma Kobotoolbox

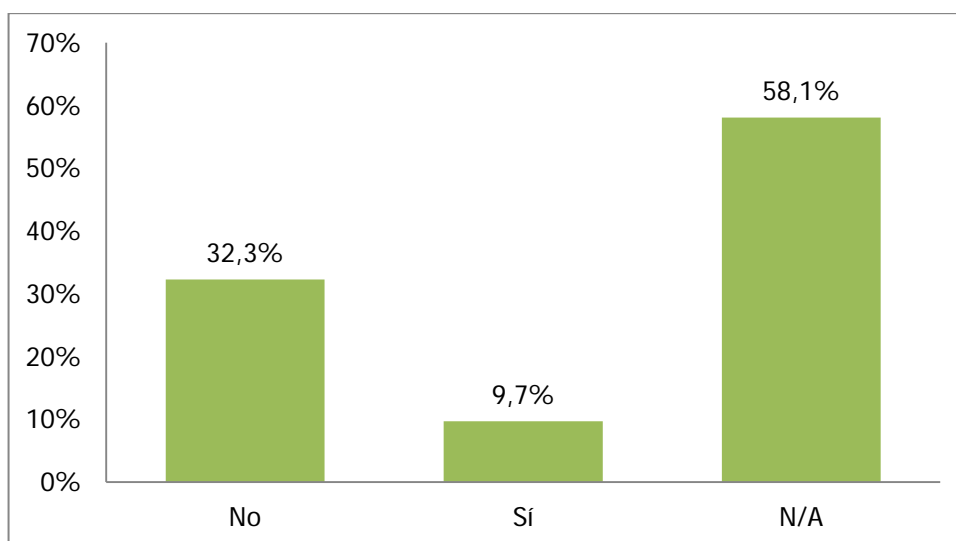
Un percentatge significatiu de la mostra (41,9%) envia diners a Pakistan. Tal com es pot observar al següent gràfic, els destinataris principals són la família del marit (19,4%) i la de la pròpia dona (16,1%). Els N/A (58,1%) corresponen al percentatge de dones que no sol enviar remeses. Amb tot, la majoria de dones afirma no tenir la capacitat de decidir quants diners enviar o a qui; només el 9,7% de les dones pot fer-ho (gràfic 37).

Gràfic 36. Destinataris de les remeses que envien a Pakistan

Font: Elaboració pròpia a partir de les entrevistes realitzades amb la plataforma Kobotoolbox

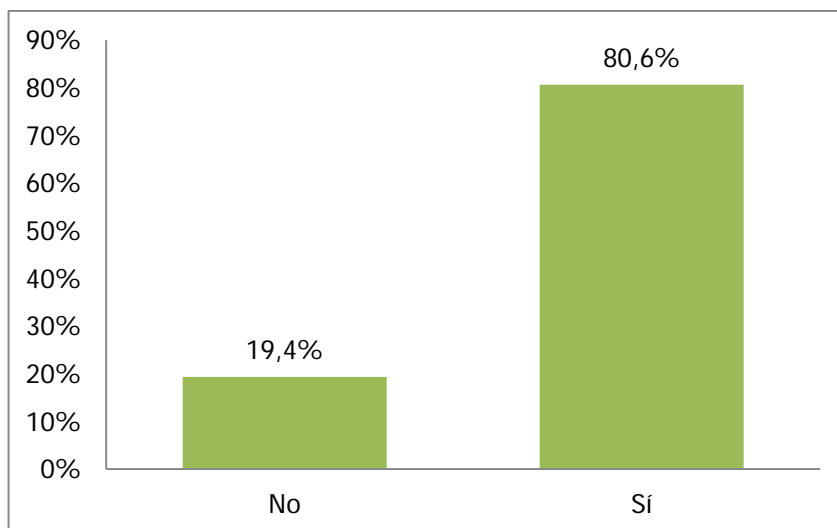
Gràfic 37. Capacitat de decisió sobre la quantitat i les persones destinatàries de les remeses

Font: Elaboració pròpia a partir de les entrevistes realitzades amb la plataforma Kobotoolbox

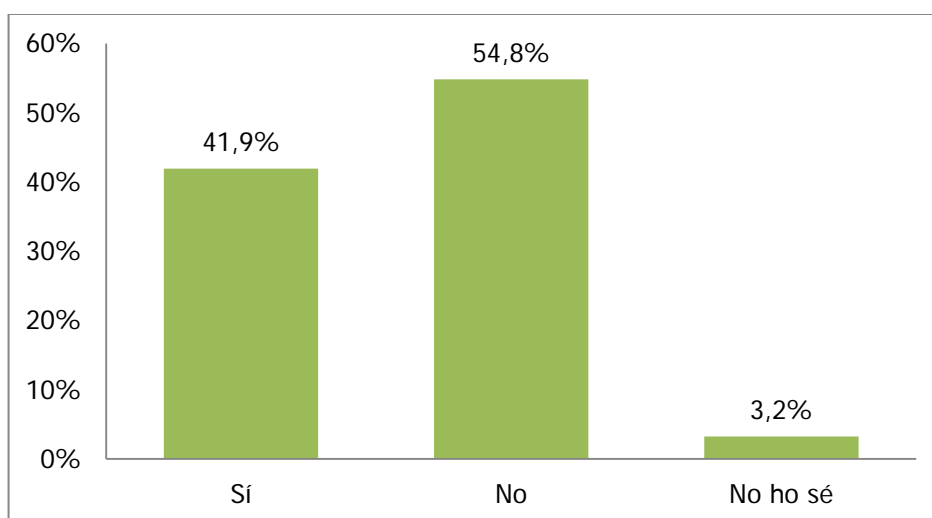
Un darrer aspecte significatiu de l'empoderament econòmic rau en la disposició d'un compte corrent com a indicador de la capacitat de gestió dels recursos familiars malgrat que això no sempre comporti que es derivin del propi treball. Una majoria significativa és titular d'un compte corrent (80,6%) mentre que el 19,4% no hi té accés (gràfic 38). D'entre les que sí que en tenen, el 41,9% el comparteix amb algun familiar (normalment el marit) i el 54,8% afirma ser la única titular del compte (gràfic 39).

Gràfic 38. Dones que tenen un compte corrent al seu nom

Font: Elaboració pròpia a partir de les entrevistes realitzades amb la plataforma Kobotoolbox

Gràfic 39. Dones que comparteixen la titularitat del compte corrent amb un altre familiar

Font: Elaboració pròpia a partir de les entrevistes realitzades amb la plataforma Kobotoolbox

Finalment, la participació en sistemes de crèdit rotatiu (que a Pakistan reben el nom de *kameti*) també constitueix un potencial indicador on la dona denota un grau d'autonomia en la gestió dels recursos econòmics. Tot i que a Pakistan és força comú i les dones el solen utilitzar com a mecanisme d'estalvi, a Barcelona la gran majoria (93,5%) no hi participa. D'entre les que ho fan (6,5%), hi ha una dona que afirma aportar 200€ al mes per estalviar pel casament del seu germà.

6.2.6. Rols de gènere en la distribució de tasques productives i reproductives

A la taula següent, es pot observar la distribució de tasques domèstiques i de cura dins de la llar. En línies generals, les dones entrevistades o altres dones de la família són les que s'ocupen de fer la majoria de feines, sobretot pel que fa a cuinar i netejar. La participació de l'home és més notòria en la realització de compres habituals, on de manera compartida amb la dona arriben a conformar quasi una quarta part de la mostra (22,6%). Tot i això, inclús en aquest

àmbit, en un 72,3% dels casos se n'ocupa alguna dona (la pròpia entrevistada en un 19,4%, una altra dona de la família en un 22,6% o de manera conjunta en un 32,3%). De totes les tasques en què la dona entrevistada s'ocupa en una major proporció respecte altres familiars, la cuina (38,7%) és la que predomina. En canvi, la neteja sol ser una tasca més compartida entre les dones que conviuen a casa, sovint involucrant mares i filles (48,4%). Quasi tres quarts de la mostra no han de cuidar a persones grans (71%), però en aquells casos en què es produeix aquesta situació de dependència, la dona entrevistada se'n sol fer càrrec (16,1%).

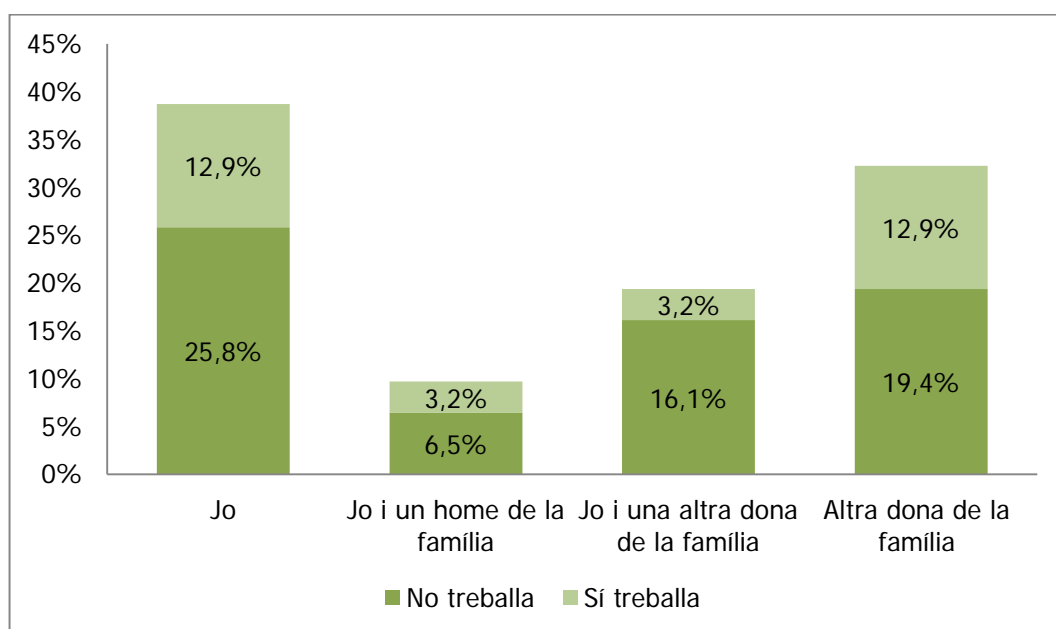
Taula 11. Persones que realitzen les tasques domèstiques dins la llar

	Cuinar	Netejar	Portar fills o menors a l'escola	Fer compres habituals	Cuidar persones grans
Jo	38,7%	35,5%	12,9%	19,4%	16,1%
Altra dona de la família	32,3%	9,7%	-	22,6%	3,2%
Jo i una altra dona de la família	19,4%	48,4%	19,4%	32,3%	6,5%
Jo i un home de la família	9,7%	6,5%	6,5%	22,6%	-
Un home de la família	-	-	-	3,2%	3,2%
N/A	-	-	61,3%	0,0%	71,0%

Font: Elaboració pròpia a partir de les entrevistes realitzades amb la plataforma Kobotoolbox

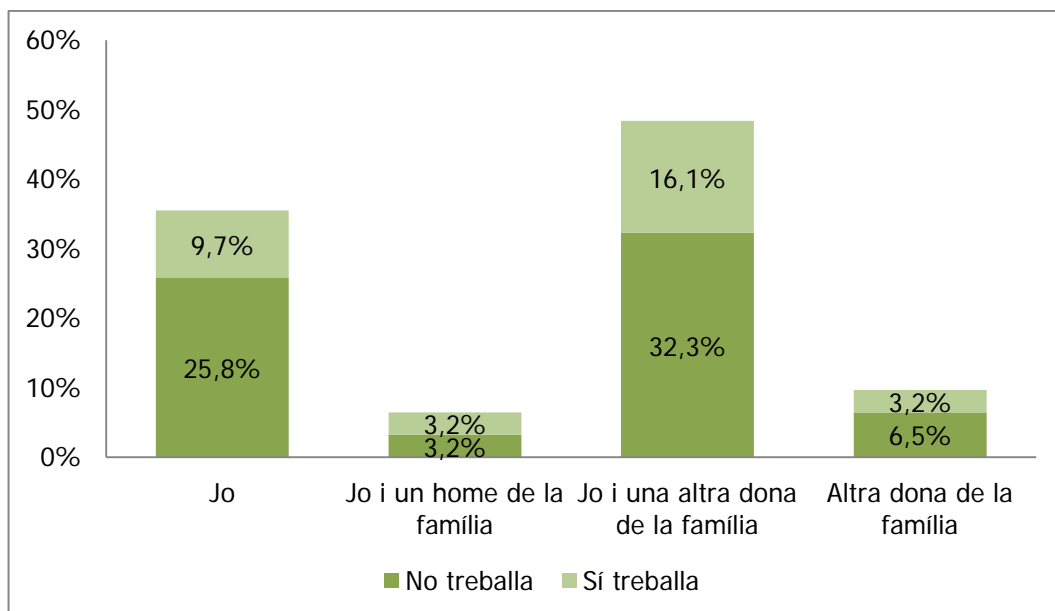
El gràfic 40 posa de manifest la relació entre la distribució de tasques domèstiques i la situació laboral de les dones. Tot i que el percentatge majoritari correspon a les dones que cuinen a casa però no treballen, en un 12,9% dels casos, les dones són les úniques que s'ocupen de cuinar malgrat treballar en l'actualitat. El Gràfic 41 il·lustra una situació semblant, ja que en el 9,7% dels casos, la dona és l'única que s'ocupa de la neteja a la vegada que treballa i en un 16,7%, ho fa amb l'ajuda d'una altra dona de la família. En ambdós casos, el percentatge de dones que treballen i fan aquestes tasques amb un altre home de la família és molt minoritari (3,2%). Aquests gràfics mostren, per tant, que la incorporació de la dona al món laboral no suposa una redistribució de les tasques domèstiques, sinó que se li sumen responsabilitats.

Gràfic 40. Persones que cuinen, en relació a la situació laboral de les dones

Font: Elaboració pròpia a partir de les entrevistes realitzades amb la plataforma Kobotoolbox

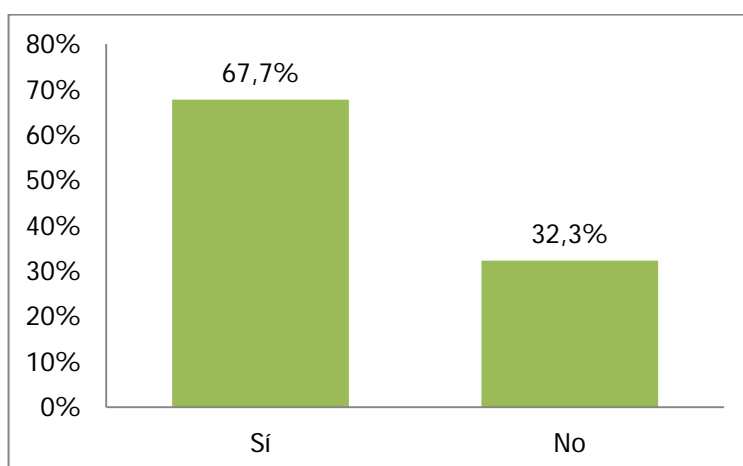
Gràfic 41. Persones que netegen, en relació a la situació laboral de les dones

Font: Elaboració pròpia a partir de les entrevistes realitzades amb la plataforma Kobotoolbox

Tot i la distribució desigual de tasques en funció del sexe, la majoria de dones afirma estar-hi d'acord (gràfic 43). Les normes culturals i religioses al voltant de la responsabilitat de l'home a l'hora de mantenir econòmicament la família i la no obligació de la dona a haver d'assumir les despeses derivades de la manutenció dels fills i la casa, fa que moltes dones acceptin aquesta divisió de rols de gènere i justifiquin la poca implicació de l'home. Com s'ha mostrat més amunt i s'explicarà més en profunditat a la part qualitativa, la majoria de dones que treballen igualment han d'assumir les responsabilitats domèstiques i de cura a fi de complir "com a dones" i mantenir l'honor familiar. És per això, que per a moltes dones, el fet de treballar acaba suposant una feina doble a més a més de la que se li exigeix a casa, i el fet de no comptar amb altres membres de la família extensa fa que no puguin delegar i se'ls faci més complicat l'accés al mercat laboral i no puguin assumir jornades completes.

Gràfic 42. Acceptació amb la distribució de feines

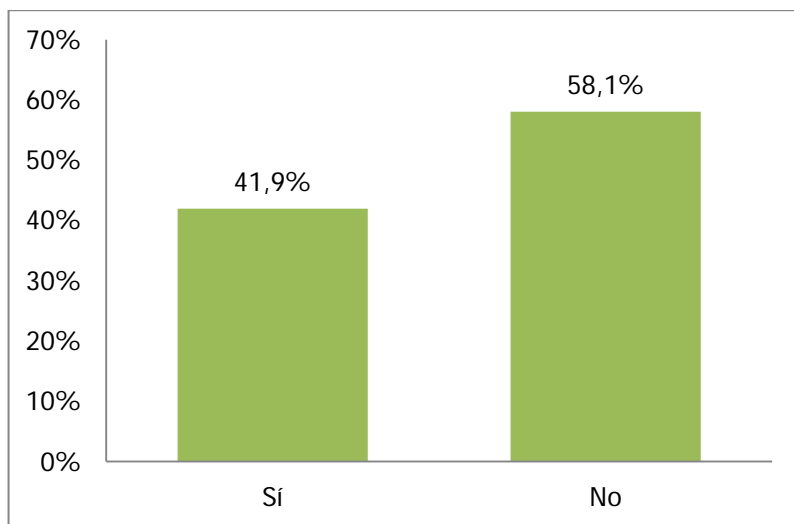

Font: Elaboració pròpia a partir de les entrevistes realitzades amb la plataforma Kobotoolbox

El següent gràfic corrobora el resultat anterior. No només hi ha una majoria de dones que està d'acord amb aquesta distribució de feines, sinó que a més a més creu que els homes (marit, pare, sogre o germà) no haurien d'assumir-ne més. Així, mentre que un 67,7% de la mostra

considera que està d'acord amb la distribució de feines, un percentatge semblant, un 58,1% no creu que els homes que viuen amb ella haurien d'assumir més tasques a casa.

Gràfic 43. Opinió sobre si els homes amb qui conviuen haurien d'assumir tasques que ara no fan

Font: Elaboració pròpia a partir de les entrevistes realitzades amb la plataforma Kobotoolbox

Per tal de poder analitzar si hi ha diferències generacionals respecte l'opinió sobre la distribució de tasques domèstiques, el següent gràfic (gràfic 44) relaciona les respostes anteriors amb els grups d'edats de les dones. En els casos de respostes afirmatives, cal destacar que el percentatge més elevat (16,1%) correspon al grup d'edat més jove (18-25). Això podria evidenciar un canvi generacional, on les dones més joves estan més d'acord amb la necessitat de canviar la distribució de tasques. No obstant això, el percentatge de dones que considera que els homes no haurien d'assumir tasques domèstiques també és elevat en el grup de dones d'entre 18 i 25 anys (22,6%) i en el grup de dones d'entre 31 i 35 anys (16,1%). En els següents grups d'edat no hi ha una diferència significativa entre les respostes. Per tant, això podria explicar que encara hi ha influència sobre les percepcions tradicionals dels rols de gènere que fa que algunes dones de totes les edats, inclòs les més joves, consideren que els homes no haurien d'assumir més tasques.

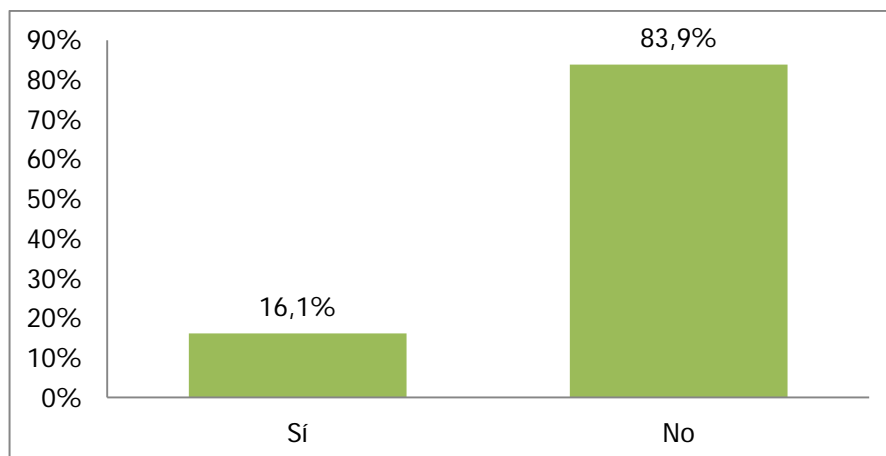
Gràfic 44. Opinió sobre si els homes amb qui conviuen haurien d'assumir tasques que ara no fan, en funció del grup d'edat de les dones.

Font: Elaboració pròpia a partir de les entrevistes realitzades amb la plataforma Kobotoolbox

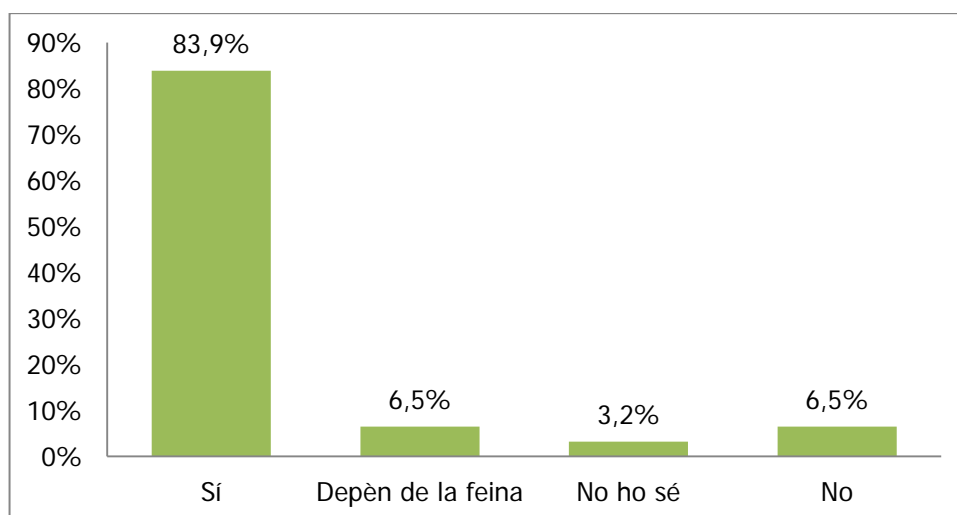
Amb tot, l'honor familiar no té perquè veure's afectat pel fet de treballar (83,9%). Tal com elles expliquen, la cultura pakistanesa (gràfic 45) o la religió musulmana (gràfic 46) no prohibeixen que la dona treballi. L'*izzat* només quedaria afectat si no complissin les seves responsabilitats principals com a dones les quals tenen a veure amb l'àmbit domèstic. Tot i això, hi ha un 6,5% de dones que creuen que no totes les feines estan d'acord amb les ensenyances de l'islam i fins i tot, un altre 6,5% que creu que segons els preceptes islàmics, la dona no hauria de treballar.

Gràfic 45. Opinió sobre l'impacte de la incorporació laboral de les dones en l'honor familiar

Font: Elaboració pròpia a partir de les entrevistes realitzades amb la plataforma Kobotoolbox

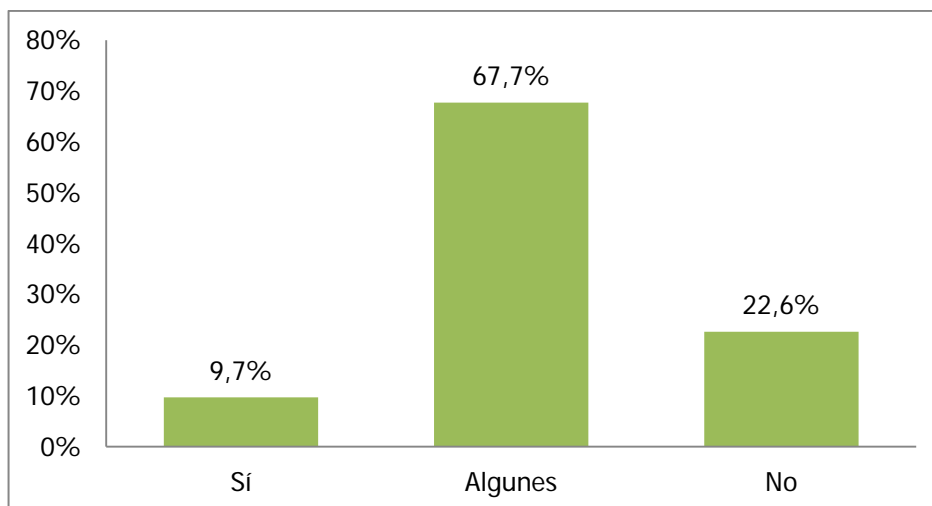
Gràfic 46. Opinió sobre si el fet que les dones treballin està d'acord amb els ensenyaments de l'islam

Font: Elaboració pròpia a partir de les entrevistes realitzades amb la plataforma Kobotoolbox

El següent gràfic corrobora el fet que la incorporació laboral de la dona pakistanesa és, de moment, força residual. Tan sols el 9,7% afirma que la majoria de dones del seu entorn treballa fora de casa, mentre que un percentatge més elevat considera que només "algunes" dones ho fan (67,7%). La proporció de dones que nega que aquest sigui un fenomen habitual és del 22,6%.

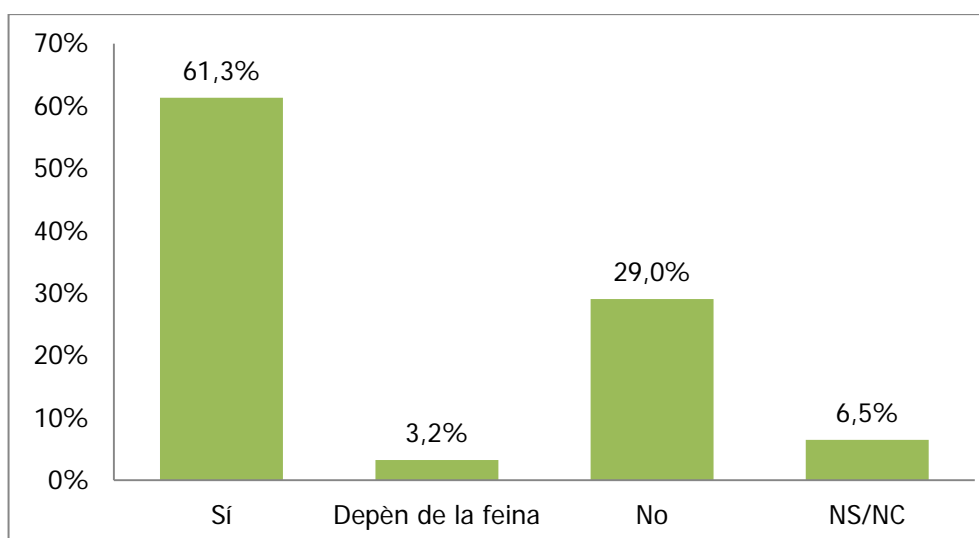
Gràfic 47. Coneixença d'altres dones de l'entorn que treballen habitualment fora de casa

Font: Elaboració pròpia a partir de les entrevistes realitzades amb la plataforma Kobotoolbox

Pel que fa a la influència de la casta a l'hora d'inserir-se al món laboral, a priori no sembla que sigui gaire explícita. El 61,3% afirma que les dones de la seva casta sí que treballen (sense diferenciar si eren moltes o algunes), i només un 3,2% afirma que depèn de la feina. El percentatge de dones que creu que no hi ha una relació directa no difereix en gran mesura respecte el gràfic anterior (29%). Com es posa de manifest en d'altres estudis (p.e. Shaw 2000), la casta sol jugar un paper major en la qüestió dels arranjaments matrimonials, i en certes zones rurals de Pakistan, sí que hi ha una major delimitació dels tipus de feines segons castes. Amb tot, és probable que aquesta forma d'estratificació social al context de recepció no sigui tan patent com l'impacte de l'estructura d'oportunitats i les dinàmiques del mercat laboral.

Gràfic 48. Opinió sobre si les dones de la seva casta treballen habitualment fora de casa

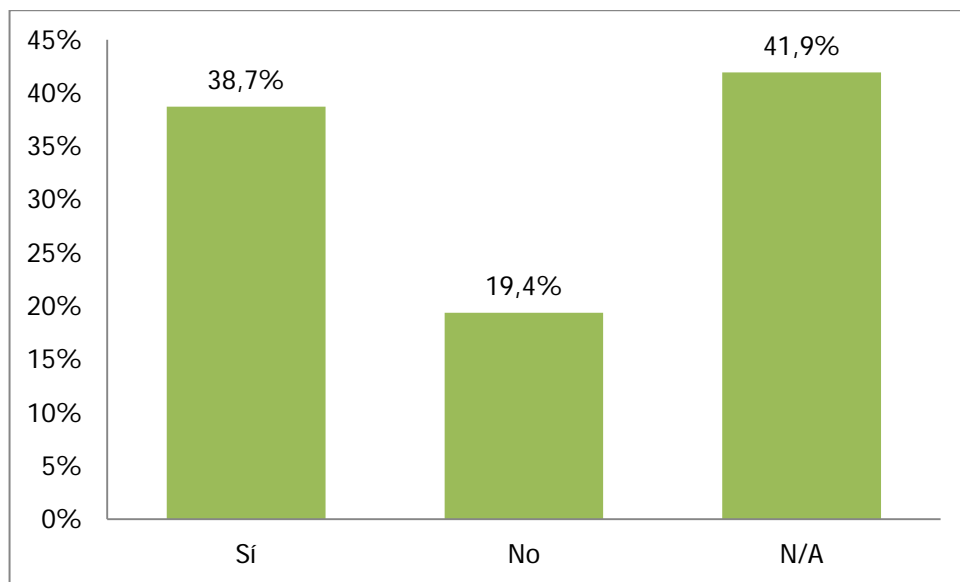

Font: Elaboració pròpia a partir de les entrevistes realitzades amb la plataforma Kobotoolbox

Pel que fa a la dot, en la majoria dels casos de dones casades expliquen que aquesta va suposar una despesa important (38,7%), tractant-se de "objectes per a la llar" o "joies" i "dinners". La resta de dones casades considera que la dot no va suposar una despesa important (19,4%) mentre que per a un 41,9% de dones aquesta pregunta no és aplicable, ja que no estan casades. D'entre aquest últim grup un 19,4% afirma no tenir plans de casar-se (essent encara força joves); un 12,9% creu que la seva família pagaria una dot; mentre que un 9,7% considera

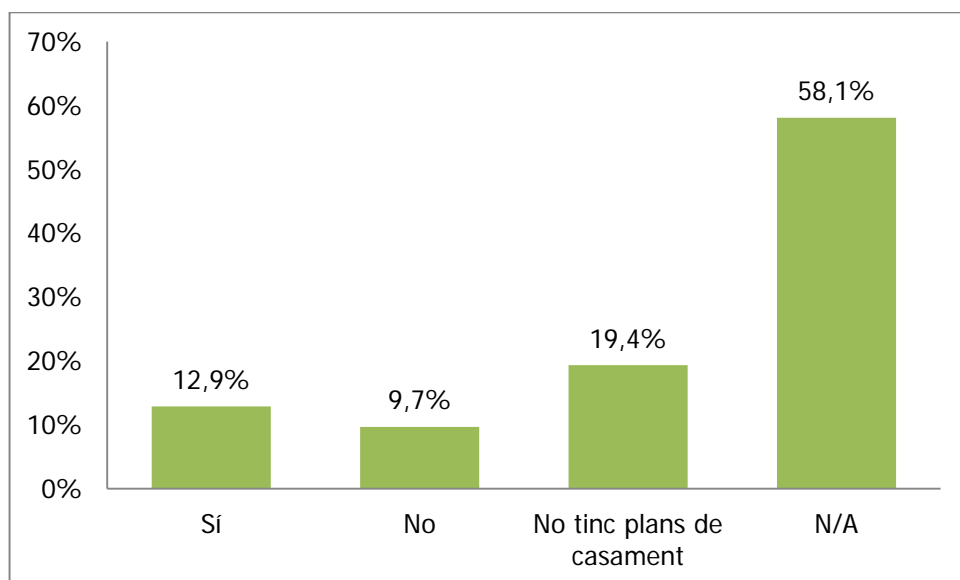
que no ho farà. Aquests percentatges demostren que no hi ha una opinió homogènia sobre la qüestió de la dot. Si bé algunes consideren que és un aspecte positiu, afirmant que “és una cosa bona” altres expressen opinions oposades, com per exemple: “és *innecessari i reflexa el sistema patriarcal. D’alguna manera, les dones o les societats que encara segueixen amb aquesta tradició, demostren que no han volgut evolucionar, no han volgut empoderar les seves dones, no consideren necessari l’empoderament de les dones*” (EE1T). Una altra dona comenta: “*Eso es algo como tradicional pero no es obligatorio ¿no? Entonces no (...) Siempre que et surti del cor pots regalar el que vulguis quan vulguis, però que no ho veig una necessitat*” (EE2T). La pràctica de la dot està, per tant, estretament relacionada amb les opinions respecte el manteniment de les tradicions i els models de matrimoni i família, els quals es redefiniexen en el context de recepció en major o menor mesura segons el *background* familiar de cadascuna i les seves trajectòries vitals.

Gràfic 49. Opinió sobre si la dot que va pagar la seva família va ser una despesa important

Font: Elaboració pròpia a partir de les entrevistes realitzades amb la plataforma Kobotoolbox

Gràfic 50. Opinió sobre si la seva família pagarà una dot si es casa en el futur proper

Font: Elaboració pròpia a partir de les entrevistes realitzades amb la plataforma Kobotoolbox

6.2.7. Altres aspectes lligats a l'empoderament

La taula següent (taula 13) il·lustra fins a quin punt les dones són autònomes a l'hora de realitzar les principals gestions quotidianes, o si se senten més còmodes duent-les a terme de forma acompanyada o delegant-les a una altra persona. En el conjunt de les gestions predomina la resposta de "ho faig sola", indicant que les dones d'origen pakistanès incloses en aquest estudi denoten un grau d'autonomia elevat per lidiar amb la quotidianitat. Anar al metge és l'activitat que solen fer més soles (93,5%), mentre que també se senten empoderades per desplaçar-se en transport públic (80,6%), anar a comprar (71%), realitzar gestions bancàries (61,3%), assistir a actes religiosos (58,1%) o anar al centre d'estudis (54,8%). Amb tot, al voltant d'un quart de la mostra afirma que no sol ser ella la que acudeix al banc (25,8%) o acostuma a fer-ho acompanyada (12,9%), i no s'ocupa d'altres gestions administratives (22,6% i 6,5% respectivament). Els casos en què no aplica (N/A) és perquè no tenen fills ni filles i, per tant, són tasques que no realitzen.

Taula 12. Autonomia de les dones en les gestions quotidianes

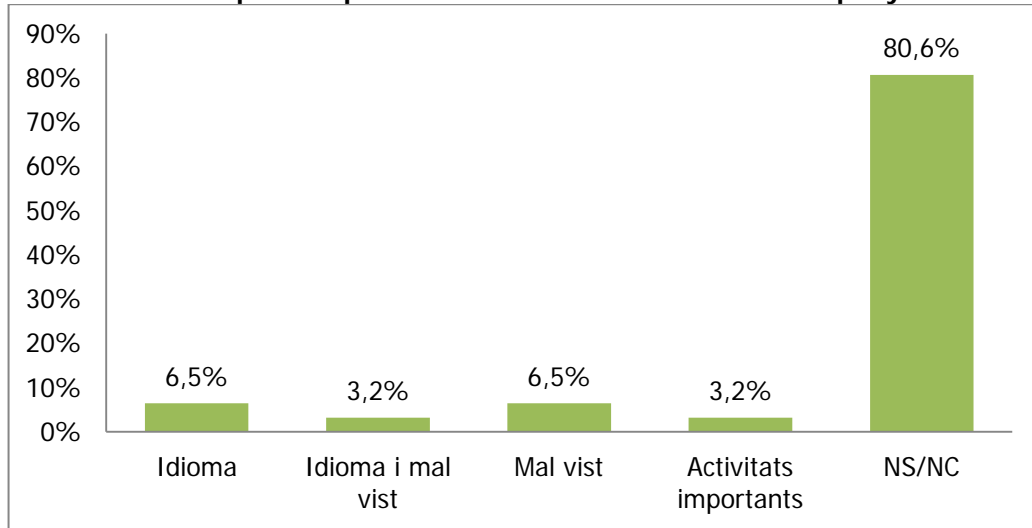
	Banc	Anar al CAP	Portar fills/es a l'escola	Assistir a reunions escolars	Anar a comprar
Ho faig acompanyada	12,9%	3,2%	-	3,2%	22,6%
Ho faig sola	61,3%	93,5%	19,4%	16,1%	71,0%
No ho faig	25,8%	3,2%	6,5%	12,9%	6,5%
N/A	-	-	74,2%	67,7%	-

	Desplaçar-se en transport públic	Assistir a actes religiosos	Trobar-se amb algú al parc o a la plaça?	Anar al centre d'estudis	Gestions administratives
Ho faig acompanyada	9,7%	22,6%	-	3,2%	6,5%
Ho faig sola	80,6%	58,1%	77,4%	54,8%	29,0%
No ho faig	9,7%	19,4%	22,6%	-	22,6%
NS/NC	-	-	-	41,9%	41,9%

Font: Elaboració pròpia a partir de les entrevistes realitzades amb la plataforma Kobotoolbox

La majoria de dones no expliquen la raó principal per la qual necessiten ser acompanyades a l'hora de fer aquestes gestions. No obstant això, un 6,5% afirma que és per qüestions lingüístiques, mentre que un altre 6,5% al·lega a què està "mal vist" anar sola i un 3,2% considera que és per ambdues raons.

Gràfic 51. Raons per les quals les dones necessiten anar acompanyades

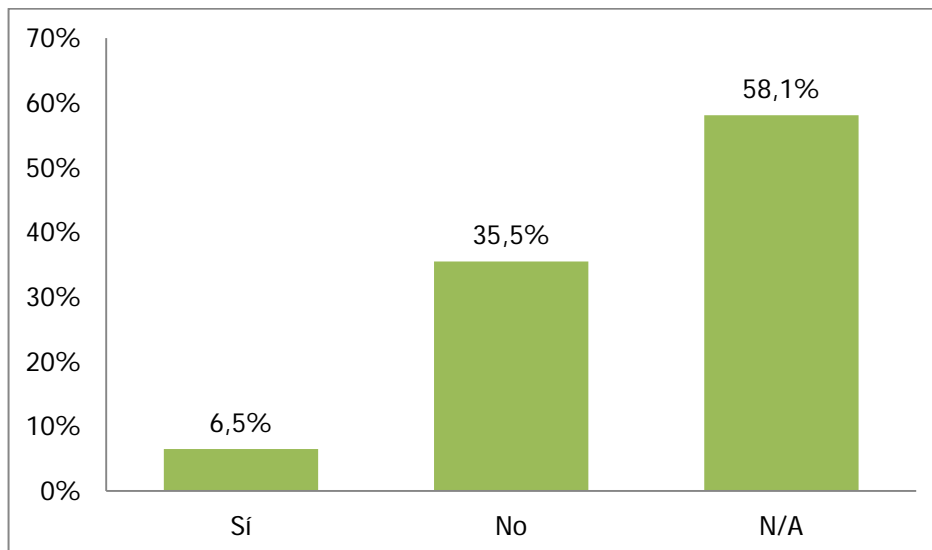

Font: Elaboració pròpia a partir de les entrevistes realitzades amb la plataforma Kobotoolbox

6.2.8. Coneixement de recursos institucionals, relacions socials i associacionisme

Un dels aspectes a tenir en compte a l'hora de promocionar la incorporació laboral de les dones és l'oferta i el coneixement de serveis públics per a la cura dels fills/es, principalment aquells que afecten l'edat preinfantil i infantil abans d'entrar en l'edat escolar obligatòria. Tot i que hi ha un alt percentatge de dones als que no aplica (N/A) aquesta pregunta perquè no tenen fills ni filles en edat escolar o no tenen descendència (58,1%), el 35,5% de la mostra afirma que no és usuària d'aquests serveis; tan sols el 6,5% duu els seus fills i/o filles a l'escola o l'escola bressol.

Gràfic 52. Dones que porten els seus fills/es a l'escola o escola bressol

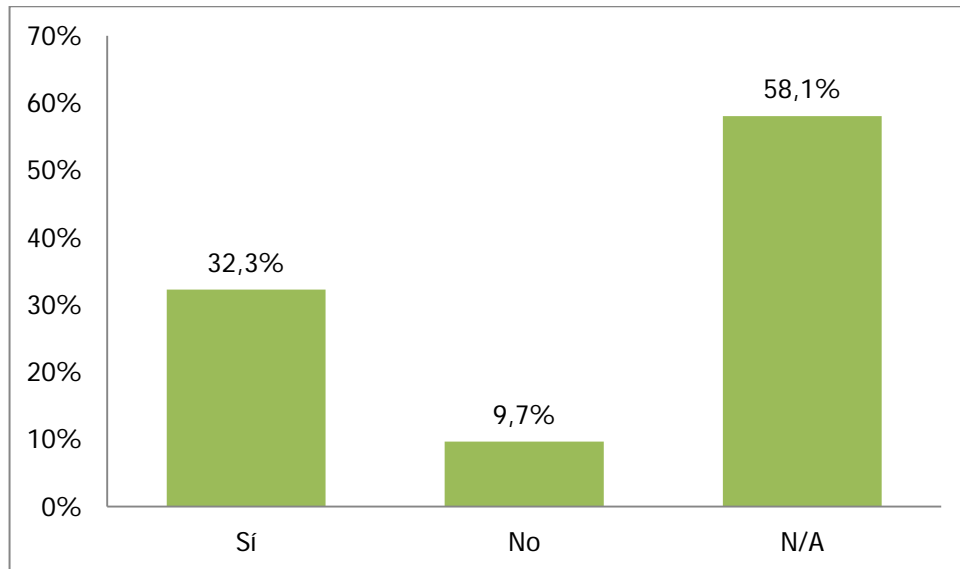
Font: Elaboració pròpia a partir de les entrevistes realitzades amb la plataforma Kobotoolbox

En el cas de les dones que treballen i tenen fills i/o filles en edat escolar expliquen que és un altre familiar qui cuida dels seus fills/es. Pel que fa a les dones que no treballen, dos casos responen que serà també un altre familiar el que cuidarà dels seus fills i filles quan treballin. Només un cas al·ludeix a la possibilitat de contractar a un cuidador remunerat, la qual cosa posa de manifest que la simple existència d'aquest tipus de serveis no suposa una solució per

facilitar la incorporació laboral de les dones pakistaneses. També cal un canvi de mentalitat i crear una relació de confiança amb les institucions i els serveis públics.

D'altra banda, un 32,3% afirma conèixer recursos per la cura dels fills i filles a part de l'escola, com ara centres oberts, casals o esplais. Un 9,7% no coneix cap recurs, mentre que el 58,1% dels 'N/A' correspon a les dones que no tenen fills ni filles. Per tant, en la línia dels resultats anteriors, no sembla que les dones facin un ús extens d'aquest tipus de serveis públics, malgrat conèixer-los.

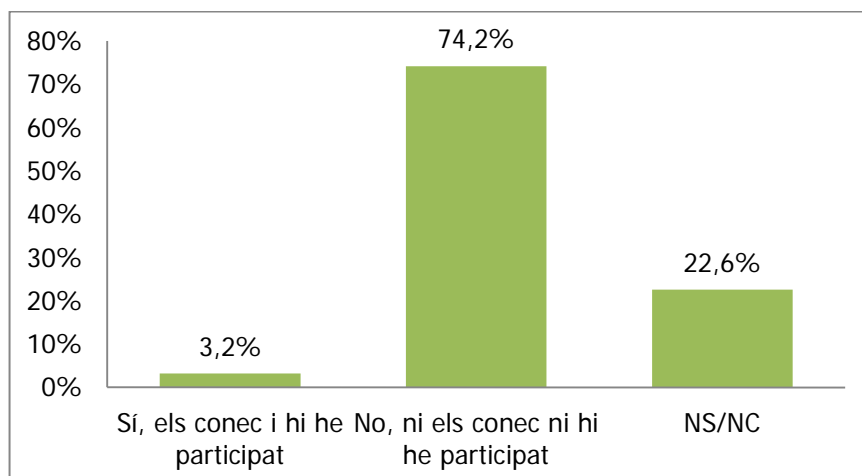
Gràfic 53. Coneixement de recursos per la cura dels fills/es a part de l'escola

Font: Elaboració pròpia a partir de les entrevistes realitzades amb la plataforma Kobotoolbox

Seguint amb l'ús de serveis, el següent gràfic mostra el grau de participació dels serveis d'acollida de l'Ajuntament de Barcelona. Una majoria significativa de dones no coneix ni ha participat en aquest tipus de serveis (74,2%) i només un 3,2% els coneix i hi ha participat. Aquest resultat denota la necessitat d'elaborar campanyes informatives o replantejar les existents per tal que arribin especialment als grups socials més vulnerables.

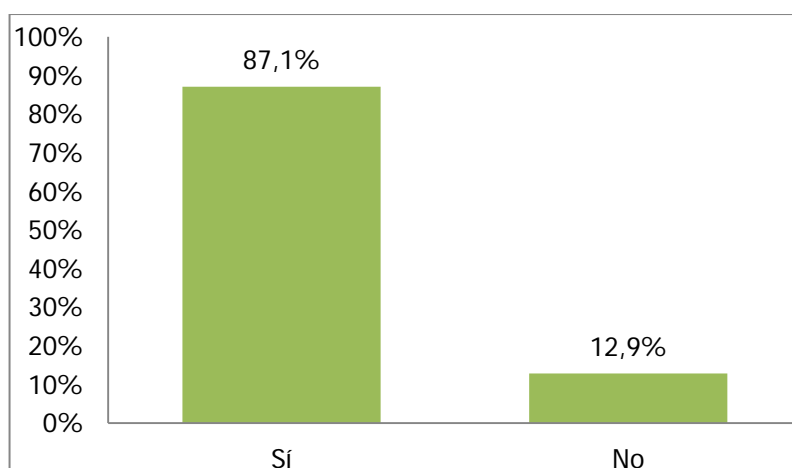
Gràfic 54. Coneixement o participació dels serveis d'acollida que ofereix l'Ajuntament en cas de reagrupament familiar

Font: Elaboració pròpia a partir de les entrevistes realitzades amb la plataforma Kobotoolbox

Pel que fa a les relacions socials, un percentatge elevat de dones es relaciona amb amigues (87,1%). Amb tot, durant el procés migratori moltes d'elles es deslliguen del cercle de la família extensa i les seves amistats, i el seu capital social es veu reduït a unes poques persones. En aquest sentit, destaca el cas d'una dona que compara les seves relacions socials de Barcelona amb les que tenia a Pakistan afirmant que " *Un cop a la setmana ens trobem a casa meva o al centre comercial, però no conec moltes famílies pakistaneses. (...) A Pakistan tenim famílies grans i sempre hi ha algun esdeveniment o trobada familiar (...) però aquí ho trobo a faltar molt, que no tenim l'oportunitat de trobar-nos, de parlar, de tenir relació amb gent. Això és el que més trobo a faltar*" (EET7).

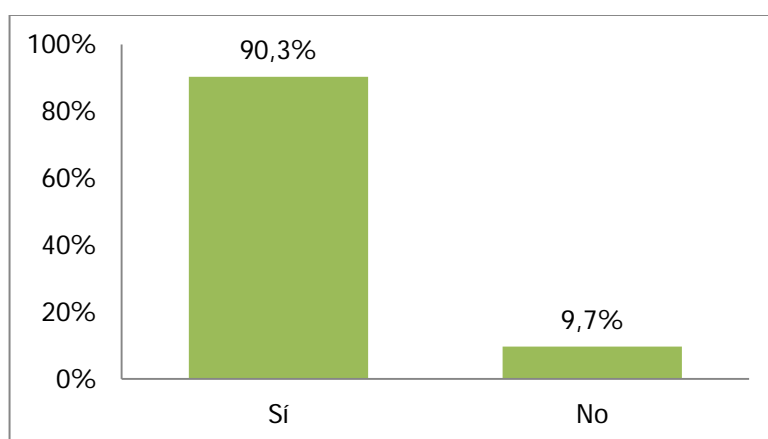
Gràfic 55. Opinió sobre si té amigues a les que veu sovint

Font: Elaboració pròpia a partir de les entrevistes realitzades amb la plataforma Kobotoolbox

El gràfic a continuació mostra el percentatge de dones que es relaciona amb altres que no són d'origen pakistanès. Gairebé totes les dones s'hi relacionen (90,3%) i només un 9,7% no ho fa, tot i que afirmen que els hi agradaria.

Gràfic 56. Relació social habitual amb dones que no siguin d'origen pakistanès

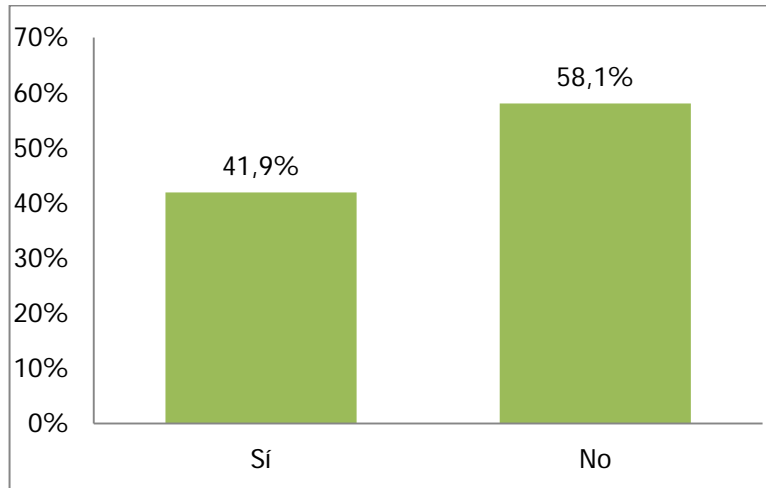
Font: Elaboració pròpia a partir de les entrevistes realitzades amb la plataforma Kobotoolbox

El següent gràfic il·lustra el grau de participació social de les dones entrevistades, on el 41,9% forma part d'alguna associació¹⁷. Les associacions que mencionen són les següents: ECOP (Associació d'Estudiants d'Origen Pakistanès), ACESOP (Associació Cultural Educativa i Social Operativa de dones Pakistaneses), JMM (Joventut Multicultural Musulmana) i PakMir. Altres

¹⁷ Cal tenir compte que una part de la mostra ha estat contactada a través de les associacions mateixes, la qual cosa suposa un biaix a l'hora de valorar el grau d'associacionisme.

també participen a l'ONG Barcelona Actua i al projecte Ma'isha al barri del Besòs. Un dels casos participa en dues associacions a la vegada i una altra dona explica que està en procés de registrar una associació. A més, dos casos formen part de la Junta Directiva de l'associació a la qual pertanyen.

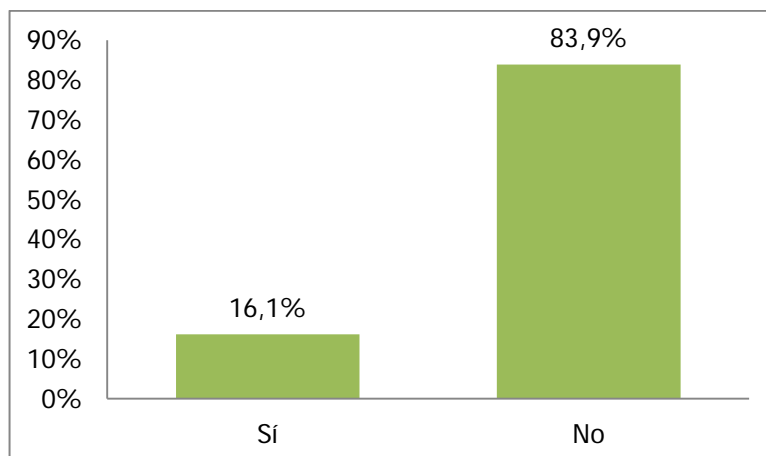
Gràfic 57. Dones que formen part d'alguna associació

Font: Elaboració pròpia a partir de les entrevistes realitzades amb la plataforma Kobotoolbox

L'associacionisme de les dones pakistaneses ve més influenciat per la qüestió ètnica que la de gènere, si bé dues de les associacions mencionades anteriorment (PakMir i ACESOP) estan adreçades a dones pakistaneses, arribant a agrupar un 16,1%. Amb tot, per a totes elles, aquesta forma de participació social és nova dins del context de recepció, ja que amb l'excepció d'un cas, cap dona afirma haver format part d'alguna associació a Pakistan.

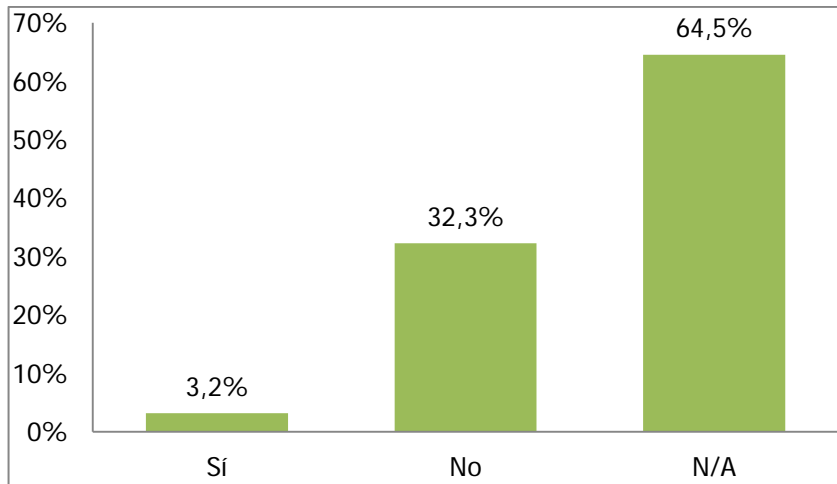
Gràfic 58. Dones que formen part d'alguna associació de dones

Font: Elaboració pròpia a partir de les entrevistes realitzades amb la plataforma Kobotoolbox

Aquest elevat grau de participació en associacions no es manté en el cas de les AMPAs (Associació de Mares i Pares d'Alumnes) (3,2%). El 32,3% de les dones entrevistades no forma part d'aquesta associació tot i tenir fills en edat escolar.

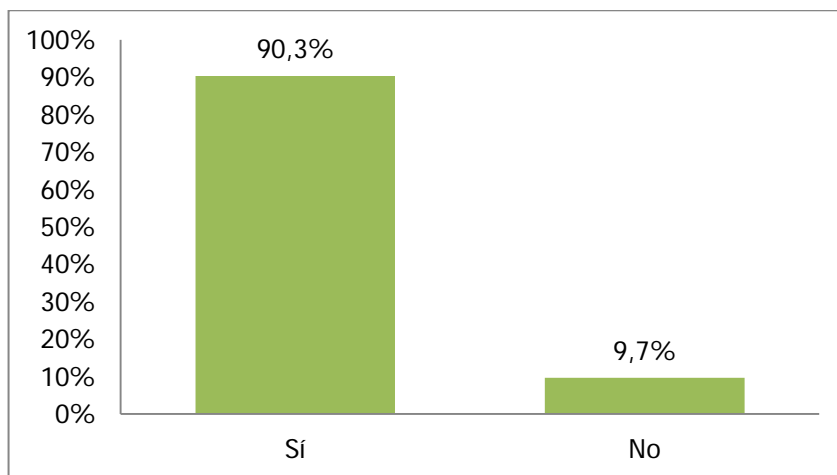
Gràfic 59. Dones que tenen fills en edat escolar i formen part de l'AMPA

Font: Elaboració pròpia a partir de les entrevistes realitzades amb la plataforma Kobotoolbox

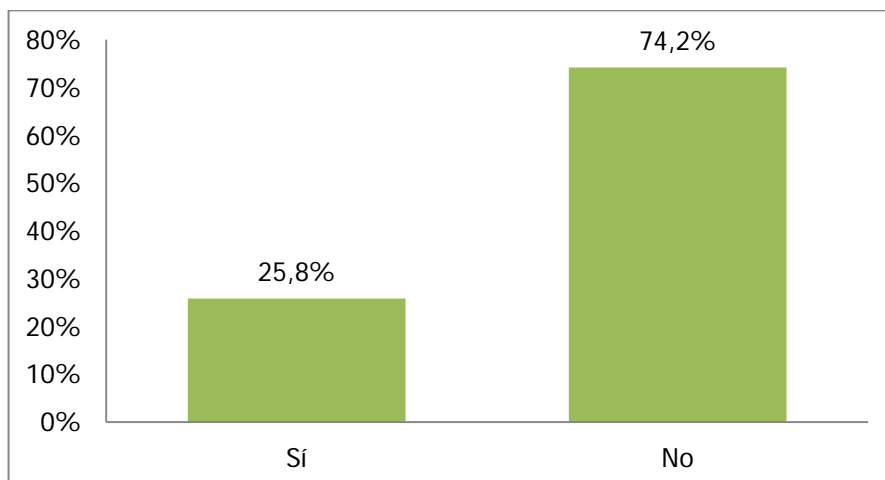
Amb tot, el 90,3% de les dones se sent amb llibertat per prendre decisions importants sobre la seva vida, tal com es pot veure al següent gràfic (gràfic 60).

Gràfic 60. Opinió sobre si tenen llibertat per prendre decisions importants sobre la seva vida

Font: Elaboració pròpia a partir de les entrevistes realitzades amb la plataforma Kobotoolbox

Gràfic 61. Opinió sobre si la seva vida hauria estat més fàcil si fossin un home

Font: Elaboració pròpia a partir de les entrevistes realitzades amb la plataforma Kobotoolbox

A més, quasi tres quartes parts de la mostra (74,2%) no creu que la seva vida hauria estat més fàcil si hagués nascut home mentre que la resta (25,8%) sí que ho considera (gràfic 61). Entre les raons que ho expliquen, destaca l'al·lusió a la divisió de rols de gènere, on algunes dones són del parer que no els agradaria assumir les responsabilitats que recauen sobre els homes, com és el manteniment de la família i les pressions econòmiques que això comporta. Així, hi ha dones que justifiquen que la seva vida no seria més fàcil si fossin homes ja que a ells se'ls exigeix més: *"No! Perquè sóc una persona còmoda i m'agrada... no m'agraden les coses dures i les homes han de treballar molt. Sóc mandrosa (...) Sempre he estat tant cuidada que no puc tenir cura de ningú, el meu marit sempre m'ha de cuidar"* (EE7T). De manera semblant, una altra dona explica: *"No, eso es mas difícil, trabajar y mantener una familia. Por obligación (...) Perquè crec que als homes se'ls exigeixen coses que no... jo crec que existeix discriminació negativa per les dones i discriminació positiva als homes, saps? Uns prejudicis molt exigents (...) com... tu has de fer això i hi estàs obligat"* (EE1T).

En canvi, altres dones reconeixen que a vegades es produeix una situació discriminatòria cap a les dones, afirmant que *"Bueno, ahora también soy muy estricta, hago lo que yo quiero. Pero antes (...) sí que pensava mucho [que era més fàcil ser un noi], cuando no me dejaban mucho el permiso de ir fuera, vivir como yo quiero..."*(EE3). Una altra explica *"Sí però no sempre. Perquè vivim en una societat en que hi ha discriminació de sexes ja de per si (...) Això passa a tots els països i després també perquè hi ha persones que confonen la religió amb tradicions. Això parlo des de la perspectiva meva familiar i perquè sempre se li ha donat més importància a l'home que a la dona"* (EE2T).

Quan se'ls pregunta sobre dones referents a qui admiren, mencionen la "Malala", "Indira Gandhi", "Yasmin Mogahed" i a "Benezir Bhutto". En canvi, altres mencionen les seves pròpies mares com a referents.

Pel que fa a les seves expectatives en un futur, les dones fan esment al desig de millorar la seva situació laboral juntament amb la familiar: *"Me gustaría poder viajar por el mundo, tener un trabajo que yo disfrute, defender a la justicia (...) Me gustaría adoptar un niño. Me gustaría tener a alguien, un niño o una niña. Eso es lo único que tengo claro. Ya está."*(EE2). Una altra dona explica: *"Feina, vull ser... vull fer moltes coses. Metgessa però també m'agradaria directora d'un centre sanitari. Coses grans, no treballar en un treball mediocre i quedar-me allí tota la vida estancada. Fer coses molt grans. Sí, directora d'hospital, alguna cosa així. I també, la família, doncs... casar-me, tenir fills, coses així? Sí, sí. Casar-me, tenir molts fills, adoptar nens... Jo crec que adoptaré més que tenir els propis perquè no tindrè temps"* (EE1T). Una altra dona apunta a què de moment la seva prioritat és tenir un negoci propi, deixant de banda la possibilitat de casar-se: *"Tener mi trabajo propio, tener una tienda propia como esta (...) Ya he contado a ellos [la familia], y ellos dicen, vale sí, te ayudaremos y todo y mi hermano me dijo que yo me quedaría contigo siempre a ayudarte y todo. (...) Yo, esto de casar, no, no me gusta. De momento, no, ya lo pensaré, cuando tendré 25, 27, 29 años ya lo pensaré"* (EE3). Al contrari, una última dona explica que no espera molts canvis en el futur: *"Crec que el mateix, estic feliç amb la meva situació actual. Veure les meves filles créixer, tenir una bona educació i casar-se... I jo i el meu marit tenim plans de fer el nostre viatge quan estiguem lliures d'elles [riures]"* (EE7T).

Finalment, cal destacar els consells que les dones donarien a joves pakistaneses. El missatge més recurrent és el de motivar-les a tenir més confiança en elles mateixes i a ser independents i lliures. Així, per exemple, una dona explica: *"Que no tengáis miedo, que teneis que tener confianza entre vosotras y estudiar bien y ya está. Que tengáis confianza que vosotras también podéis hacer todo lo que hacen las chicas de aquí"* (EE3). Amb un missatge similar, una altra

dona afirma: *“Que siguin... no sé, més sinceres amb elles mateixes i visquin la vida. És com... que intentin trobar un sentit a la seva vida, saps? I més lliures (...) que busquin exemples a la seva comunitat o la societat per inspirar-se (...) Es que yo me inspiro en gente muy grande, no me inspiro en una cualquiera (...) Yo siempre he estado idealizando, en mi clase había por ejemplo alumnos que eran, la delegada de la clase, que era súper lista y yo siempre decía si ella puede, yo también puedo. Tengo que conseguir lo que ella, tengo que estudiar como ella”* (EE1).

6.3. Discursos i narratives: les veus de les persones expertes i de les dones

6.3.1. L’empoderament de les dones d’origen pakistanès des d’una mirada interseccional, intergeneracional i comparada

Com s’ha mencionat a la introducció, no es pot tractar el col·lectiu de d’origen pakistanès com a una unitat homogènia i estàtica. Ans al contrari, la diversitat de perfils en funció d’elements com la generació, la classe social, la casta, l’origen urbà o rural, o les creences religioses marquen diferències profundes en les seves identitats i trajectòries vitals. Aquesta diversitat, tanmateix, molt sovint és ignorada pel conjunt de la societat. Tal com s’afirma des de l’Ajuntament de Barcelona, no només hi ha una homogeneïtzació del grup, sinó que sovint passa per desapercebut; és invisible. Aquesta **invisibilització** es reflecteix en una falta d’imaginari col·lectiu que ni tan sols identifica la identitat de la dona pakistanesa en singular, sinó que se l’**etiqueta sota el paraigües de dona musulmana** o directament es confon amb d’altres col·lectius com les dones marroquines¹⁸. Això és especialment patent en l’àmbit laboral, donada la seva poca incorporació en un sector concret, a diferència dels nínxols de mercat com el de cures o el treball domèstic, els quals estan dominats per dones llatinoamericanes i algunes marroquines.

“S’enfronten a una dificultat enorme que és el desconeixement de la societat majoritària envers a la dona pakistanesa. És a dir, amb una persona d’aquí li dius ‘Que vingui a cuidar la teva mare una russa.’ ‘Buf! Les russes tal!’ ‘Una llatinoamericana.’ ‘Ai! Son muy dulces.’ Pakistani és como ‘¿eso qué es?’ Hi ha una llunyania d’aquell que els hi podria oferir una feina, molt bèstia respecte a les dones pakistaneses. [...] Distància cultural. Un desconeixement. No hi ha pràcticament ni imaginari sobre elles. No és que l’imaginari sigui dolent, que seria el cas de les marroquines, és que no hi ha ni imaginari [...] Jo diria que no les tenim ni classificades a través d’estereotips en cap lloc. Per lo tant no és que les derivem en un nínxol, com a les llatinoamericanes, que és el cuidado de les persones grans. [...] Jo crec que a la dona pakistanesa no se la té present. No està en l’imaginari, i menys en l’àmbit laboral. I quan entra, molt rarament, les persones del seu entorn no consideren que és una marroquina. Va amb el seu mocador i tal... ‘Sí, aquella noia marroquina.’ ‘No que és pakistanesa.’ ‘Pakistanesa?’ Estan molt amagades, estan molt invisibilitzades, està molt poc normalitzada la seva presència a la ciutat. I això, per a mi, és una barrera enorme.” [E-IC5]

¹⁸ Aquesta invisibilitat i manca d’imaginari encara és més patent en les dones de Bangla Desh, tal com afirma la mateixa informant (IC5).

Les poques nocions que existeixen sobre el col·lectiu de dones d'origen pakistanès solen estar associades a la imatge de dones que romanen a casa ocupant-se de les tasques domèstiques. Si bé aquesta noció es correspon amb una gran part de la realitat, hi ha un perfil de dones d'origen pakistanès treballadores que, tot i semblar paradoxal, encara està més absent en l'imaginari col·lectiu. Per tant, no només és invisible la dona que no treballa i es queda a casa, sinó que també hi ha **dones empoderades i autònomes que resulten invisibles a ulls de la societat.**

“Yo creo que sí que hay mujeres autónomas, lo que pasa es que necesitan ser más visibles. Pero yo creo que sí que hay mujeres autónomas, bastante y diría que mucho más autónomas porque al venir de una situación que es diferente culturalmente y religiosamente, poder compatibilizar tanto una cultura como otra les da como una fuerza y un mejor entendimiento de lo que uno quiere hacer y quiere lograr. Pero sí, sí existen”
[FG1-P3]

Aquest estudi posa de relleu la varietat de perfils dins del col·lectiu de dones d'origen pakistanès a partir de les experiències subjectives. A fi d'analitzar aquesta diversitat, el **paradigma de la interseccionalitat** ens dóna eines per comprendre les seves desigualtats internes, i a ajustar les línies d'intervenció i acció a una realitat més complexa del que es percep a priori. Aquest paradigma, que neix a la dècada dels '90 dins de corrents del feminisme crític i postcolonial (Crenshaw 1989) es basa en què les diferents formes de categorització social com són el gènere, la classe social, l'edat, l'orientació sexual, la diversitat funcional o la religió no actuen de manera aïllada, sinó que s'entrecreuen entre elles donant lloc a múltiples formes identitàries. Aquestes, en interactuar amb el context social, polític i econòmic de la societat de recepció, generen desigualtats en l'accés a drets, diferents condicions de tracte als serveis públics o expectatives materials determinades i acotades a diferents fonts de discriminació. Així, el sexisme, el racisme i la classe social esdevenen eixos de discriminació i desigualtat que (re)defineixen la quotidianitat de les dones d'origen pakistanès en termes d'accés al món laboral, educatiu, de salut, etc. (Vehí i Alsina, 2013). A fi de copsar les dinàmiques que es donen darrere d'aquests processos, cal analitzar no només els atributs socials i culturals d'aquesta comunitat (aspectes interns), sinó també com aquests es relacionen amb l'estructura d'oportunitats del context de recepció (aspectes externs).

A l'hora de definir com s'articula aquesta diversitat en relació al grau d'empoderament de les dones d'origen pakistanès, la **generació i el moment d'arribada** a la ciutat són uns dels factors que marquen una diferència important. Així, es dibuixen tres grans perfils: les dones reagrupades pels seus marits (1a generació); les noies i dones que van ser reagrupades de petites o adolescents (1,5 generació); i les noies i dones que ja han nascut a Barcelona (2a generació). Cal dir que d'aquest últim perfil, n'hi ha molt poques i quasi totes responen al primer o segon tipus, tal com confirmen les dades quantitatives. Alhora, dins del segon grup, es podria diferenciar entre les noies i dones reagrupades com a filles que han estat escolaritzades a Catalunya i les que no ho han estat, havent arribat amb més de 16 però sense ser prou adultes com per casar-se¹⁹. La cita a continuació posa de manifest aquests grans perfils, apuntant a què les dones reagrupades en edat adulta i avançada són les que s'enfronten a majors obstacles per incorporar-se al context de recepció; les noies que pertanyen a la generació 1,5 poden ser més o menys susceptibles d'inserir-se en funció de varies variables

¹⁹ Aquest darrer perfil, sobretot aquelles dones que han arribat entre els 16 i els 20 anys aproximadament, presenta una problemàtica particular derivada dels processos d'estrangeria i irregularitats en el registre de les edats a Pakistan (amb divergències entre registres civils i llibres de família). A més, com s'explica més endavant, aquestes noies tenen molts problemes per continuar la seva trajectòria educativa a Catalunya degut als impediments burocràtics per agilitzar el procés d'homologació dels graduats escolars.

com el nivell socioeconòmic i cultural de la família; mentre que les noies que han nascut a Catalunya a priori tenen més possibilitats de tenir unes trajectòries educatives i laborals més llargues i estar més empoderades.

“En mi visión hay tres escalones. Una: la primera generación que vino sin ninguna preparación. Y es la que nos va a dificultar porque son señoras de 40, 50 años que ejerzan, que entren en el mercado laboral, que se relacionen, pues será una complicación. La segunda: serán las hijas que vinieron y se quedaron en medio. Que pueden, que no pueden porque el sistema no les permitió, pero tenían dificultades del idioma, llegaron a una edad, los padres tampoco se habían integrado. Tenemos un grupo que queda en medio, que pasaron un porcentaje a la normalidad social de aquí, y otro no. Y hay una segunda generación, y la tercera que vendrá, que por su naturaleza estará normalizada, o debe estar normalizada, porque habrán crecido, y habrán sido parte de la sociedad desde un principio, con unos valores, y con unas prácticas de aquí.” [FG3-P1]

Pel que fa al moment d'arribada, les generacions que van arribar abans dels 2000, també ho tenien més difícil per assentar-se, ja que no hi havia tanta xarxa social, recursos per aprendre l'idioma, o referents a la comunitat en comparació amb les últimes onades migratòries, tal com exposa aquesta noia:

“Also, my parents came here in the early 90s when my mother came here, there wasn't anyone else, I mean we did not know anyone who was Pakistani until 2000s, so she had no one to talk to or to see as an example, so she didn't do much. But I see that, after 2009-10, they are in a different case and the ones that came before...I don't know, there is a difference [...] They can be more active [...] Because previously the girls that came here they did not know the language, there wasn't facilities to learn it and they couldn't do much.” [FG1-P2]

L'origen urbà o rural també marca una diferència notable, ja que normalment va lligat a les trajectòries laborals i al desenvolupament d'una quotidianitat amb un grau major o menor d'autonomia. Tenint en compte que la majoria de dones provenen d'origen rural²⁰ i han estat reagrupades els últims anys pels seus marits (1a generació), es desprèn un mode de vida molt centrat en les tasques reproductives i un perfil amb poques experiències laborals a origen i a destí, tal com afirma aquest entrevistat:

“La mayoría de las mujeres que han venido aquí han vendido reagrupadas con sus maridos, que es un factor importante. No son mujeres que se hayan movilizado por situación económica, o que ellas hayan querido moverse para buscar algo, sino que han venido, más que nada, para estar junto con su pareja. Entonces, la mayoría de la inmigración que tenemos aquí es de origen rural, que tiene una filosofía de vida y una tradición de vida. Entonces, históricamente Pakistán, la mujer ha vivido una situación muy acomodada. Culturalmente se le ha querido dar a la mujer la comodidad de no tener que hacer ningún trabajo fuera de la casa, para que sea generadora de la economía y sustente la economía, para eso ya se ocupa el marido. Entonces, muchas de ellas, con esa filosofía de estar acomodadas, cuando han venido aquí, pues tampoco han participado, porque nunca en su pasado lo habían hecho. No es que hayan estado activas y aquí se les haya prohibido, sino que nunca lo han estado, con lo cual, aquí siguen igual. Y eso

²⁰ Tot i que les dades quantitatives d'aquest estudi mostren que hi ha més dones d'origen urbà, és força probable que dins del conjunt del col·lectiu pakistanès a Barcelona, el nombre real sigui més baix en comparació amb les d'origen rural. Això es deu a que la majoria d'homes pakistanesos prové de pobles (tot i que densament poblats) i la majoria de dones arriben via reagrupament familiar.

tambien, lo que les ha dificultado, es que como nunca se han preparado para el mercado laboral, pues aún les dificulta más si se empiezan a preparar en un país con idioma diferente, con cultura diferente, con tendencias diferentes. Se duplica la barrera que tiene esa mujer para entrar al mercado laboral.” [FG3-P1]

La **distància cultural** entre origen i destí es fa més notable per aquelles dones més grans que s'enfronten a dificultats idiomàtiques i de desconeixement de l'entorn. I en un context on no disposen de la família extensa com succeïa al país d'origen, el **risc d'aïllament social** augmenta. En molts casos, la persona de referència i principal punt de suport acaba sent el **marit** el qual esdevé un **intermediari** per a les gestions quotidianes i un interlocutor amb la societat de recepció.

“són dones que vénen d'unes societats que funcionen, a tots nivells, de manera molt diferent a la societat occidental; llavors quan arriben aquí se senten molt desorientades, se senten molt soles, perquè vénen de famílies molt extenses. Aquí es troben soles amb el seu marit. No coneixen la llengua. Tenim alumnes que durant tres o quatre anys no han anat més enllà que dos o tres carrers al voltant de casa seva. Com desconeixen la llengua pràcticament el marit ho fa tot, des d'anar a comprar amb elles, fins a portar-les al metge, fins a anar a buscar un paper a Serveis Socials. O sigui, el marit ja és d'entrada, segons la seva cultura, el tutor de la dona”. [E-IC2]

En canvi, aquelles dones que vénen de ciutat, les quals solen emigrar menys, provenen d'un context on la dona està molt més inserida al mercat laboral i es mou amb més facilitat i llibertat (primera cita). Amb tot, també cal reconèixer **l'evolució que ha fet Pakistan en relació a la incorporació de la dona al mercat laboral**, i al seu grau d'autonomia en general. Algunes de les raons que ho expliquen són el paper de les noves tecnologies, la presència de referents a la comunitat, un canvi de mentalitat i la necessitat econòmica en un país on el cost de vida és cada vegada més elevat.

“La realidad ya no es la mujer como antes. La mujer ahora... yo fui en abril, y he visto que la mujer está más empoderada. La mujer tiene más confianza en ella misma. Como debe ser, ¿no? Y ahora pues... a lo mejor antes veías a la mujer en pocos puestos de trabajo, pero ahora he ido, y he visto, incluso he ido a comprar o he ido a los bancos, y he visto muchas mujeres que están trabajando. Veo muchas más mujeres... antes la parte de Punjab donde vivimos nosotros, ahí ver a una mujer conducir era '¡ostrás una mujer conduciendo!' ahora ya es todo más normalizado, más habitual verlo. Porque antes era concebido, la parte de Karachi o la parte de Islamabad sí que podías ver que hay mujeres. Pero ahora todo esto se ha normalizado. Uno cree que es el conocimiento y el mundo de internet, como comentaba, ha hecho que la mujer tenga esa confianza. Y al ver como ejemplos, roles de otras mujeres que sí que han llegado lejos, o... Entonces eso ha hecho que las mujeres que en sí estaban empoderadas, tenían fuerza, pero les faltaba el último paso, pues sí que dieron ese paso. Y creo que lo importante ha sido creer. Ellas mismas han creído incluso, muchas antes cuando estudiaban. A lo mejor hacían la universidad, pero luego, después de hacer toda una carrera universitaria, o estudios postgrados, luego no trabajaban. Porque la condición de la sociedad no permitía. Porque era una sociedad diferente, una manera diferente de vivir. Pero ahora es una manera más práctica. Una manera en que las dos partes tienen que aportar para que se pueda vivir, porque, también, por el tema de inflación, por el tema de la vida ya en Pakistán ya es como si vivieras en occidente, es igual de cara. Aunque el salario mínimo fuera 200€ o así, pero la vida sigue siendo igual de cara. Entonces si no aportan las dos partes, si no hacen el esfuerzo, es difícil vivir. Esta es una de las razones”. [E-IC8]

“En la ciudad, yo vivo en Lahore, y ahí hay una diferencia tremenda allí. Ahí las mujeres están trabajando. Y ves en las calles también allí... es muy extraño ver a una mujer conducir un coche, pero en las ciudades sí que ves.” [FG3-P2]

A ulls dels informants clau, el col·lectiu d'origen pakistanès és un dels grups on es dona més la **intersecció entre gènere i classe social**. Així, les dones de classe alta i d'origen urbà s'han socialitzat en un ambient on l'accés al món laboral està més normalitzat versus les dones de classes socials més baixes i procedents d'entorns rurals.

“Crec que és un dels col·lectius en els quals la interseccionalitat classe-gènere és més important. Tenim altres col·lectius en els quals els rols de gènere passen per sobre de tot, o no tenen importància [...] Però amb les dones pakistaneses hi ha una enorme diferència depenent de la classe social, però enorme. Una noia pakistanesa que té estudis universitaris, o té idees d'emprenedoria, que normalment ja ve d'una classe social determinada del Pakistan, no té ni la quarta part de límits que té una noia que ve del camp, d'una zona rural, etc. No només per una raó de classe els rols de gènere estiguin més treballats, però hi ha una miqueta de què les noies que vénen d'una classe social més alta tenen més possibilitats d'aportar a l'economia familiar, de... diguem-ne que tenen uns valors que fan que es valori més positivament que surtin de casa.” [E-IC5]

Tal com continua explicant la informant, és menys comú la presència de dones d'origen rural que vinguin de classe social alta i amb un nivell d'estudis alt (primera cita). Així, la classe social està fortament associada al nivell d'estudis. Per a les segones generacions, una variable significativa també és el nivell educatiu de les mares i pares, el qual marca una sèrie de valors i expectatives entorn de l'educació i influeix en el grau de suport per al desenvolupament de trajectòries educatives més llargues (segona i tercera cita).

“sí que és veritat que a l'eix rural és més difícil que hagin fet estudis, que vinguin d'una família amb molts mitjans econòmics. No necessàriament, hi ha gent que ve de l'àmbit urbà que es troba en una situació molt semblant, però és més difícil”. [E-IC5]

“realment hi ha un biaix molt fort de classe en les que arriben. Després hi ha les que són les filles, també influeix que si els pares no tenen estudis no veuen tant la necessitat de que els tingui la filla. Però hi ha una distància molt important entre unes i altres.” [E-IC5]

“the families values, the families mind, how they think, for example there are families who think that their children have to have a lot of studies but there are others who think that for example, girls don't have to study and they have to get married and have children” [FG1-P1]

D'altra banda, al contrari del que predomina en molts imaginaris col·lectius i en l'opinió pública, la **religió** no afecta de manera determinant en l'establiment d'uns valors associats a la relegació de la dona en l'àmbit purament domèstic. Com veurem més endavant, la major part d'informants entenen que l'Islam no prohibeix que la dona s'incorpori al món laboral; en canvi, sí que té més pes l'impacte de les tradicions i el **bagatge cultural** hereu de la cultura índia que s'observa sobretot en zones rurals del Punjab. Aquest bagatge cultural de caire conservador sol anar lligat a un baix nivell d'estudis i a un baix domini de l'idioma (castellà i català), i reverteix en pràctiques on la dona està sotmesa a un major control social i és poc autònoma per moure's sola sense témer a posar en perill l'honor familiar (*izzat*). Això no obstant, des d'algunes faccions religioses, es fa una relectura de l'Islam d'acord amb aquesta tradició cultural conservadora i es legitima el paper de la dona com a actor subjugat a l'home.

“La tradició hindú del Punjab dóna menys drets a la dona, que la religió musulmana. [...] El líder de Minhaj al Quran, si tu el veus a Youtube, sempre parla que la dona ha de ser igual a l'home, que la dona ha d'estudiar, té tot com un discurs. I a més ho diu basant-se en la religió. L'islam els hi dóna un espai social, o una consideració social molt millor que la de la tradició cultural. [...] jo crec que a les dones d'origen panjabi els impedeix més la inserció en l'àmbit laboral, la tradició cultural hindú, que la religió de l'islam. El que passa és que en alguns grups, el que s'ha fet és una relectura d'aquesta tradició, que era molt dolenta per les dones, i se l'ha revestit d'un discurs islàmic. I això és lo pitjor. Perquè és una tradició, que com a tradició cultural per les dones és pitjor que la tradició musulmana. Llavors és com la legitimitat d'aquesta tradició a través d'un discurs religiós islàmic.” [E-IC5]

En canvi, hi ha dones vinculades als oratoris que es consideren fermament musulmanes i defensen la igualtat de gènere, es mostren molt més actives en la defensa dels drets de la dona i s'incorporen més al mercat de treball. Com veurem més endavant, algunes d'aquestes dissenyen estratègies de negociació per a esdevenir més autònomes sota el paraigua del feminisme islàmic. Amb tot, aquestes estratègies sovint no s'articulen des de l'autoproclamació o la reivindicació del feminisme com a tal. La **defensa de la igualtat de gènere es practica i es difon des d'una identitat musulmana** i el compromís d'ajuda mútua amb la comunitat pakistanesa, amb el desig d'esdevenir una referent.

“A l'islam, et diria que tenen més problemes aquelles on l'islam és una patina molt fina, i aquí tornem de nou a l'àmbit rural. El que passa és que clar, tampoc et sé diferenciar per quina raó aquestes tenen menys possibilitats o ho tenen més difícil per entrar a l'àmbit laboral, perquè jo crec que és una barreja de moltes coses: menys coneixement de la llengua, i menys formació laboral, i menys formació escolar, per una banda, això ja és un problema. Una tradició, no sé com dir-li, perquè no és hindú, relatiu a la religió, sinó a la regió. Una tradició que les situa en una situació pitjor, que la tradició islàmica, i després es pot legitimar a través de l'islam. Però jo crec que aquestes tenen menys possibilitats que les que són, les que estan més en contacte amb les mesquites, les que vesteixen amb el *hijab*, les que són més aferrades a la religió més musulmana, i diguem-ne, una mica més urbanes. Jo crec que aquestes tenen més possibilitats de treballar.” [E-IC5]

A nivell de **vestimenta**, es pot establir una diferència que respon a un patró, on les d'origen rural solen vestir més amb la *dupatta*, mentre que les de zones més urbanes i més formades en el coneixement dels textos sagrats de l'Islam solen portar el *hijab*.

“Sovint són més les de les zones rurals les que van amb el mocador de colors amb la *dupatta*, són més de l'àmbit rural que de petites ciutat. És a dir que és en les zones urbanes on hi ha un islam, podríem dir, una mica més arrelat que en les zones més rurals.” [E-IC5]

Des d'una **visió comparada amb altres contextos de recepció** com el Regne Unit, es mostra clarament com el pas de les generacions va associat a un major accés al mercat laboral i a un major nivell educatiu, havent-hi dones que fins i tot opten per emprendre i obrir un negoci (primera cita). En aquest sentit, el fet de tenir referents contribueix a què altres dones segueixin els seus passos. Al Regne Unit, al contrari que a Catalunya, la dona pakistanesa treballadora és més una norma que una excepció.

“Yes, in England is more easy. Because you know, I told you in England is fourth generation, and fifth generation and girls born there and the girls don't feel any

comparison between boys and girls, we are all equals, we are all the same. There are so many girls...most thing, that clothing, and bags are done by the girls. Because the girls feel more easy, for example, a girl wants to buy Pakistani clothes she will go to the shop and the girl can say 'ok, this one is good and this one is good'. The girls need to have more education, need more language, and also have to be the people, more open minded." [FG3-P3]

"In most of the cases women are more active in England than they are here. Because the environment is different, and because they think they can do more because they have more examples." [FG1-P2]

Inclús amb les dones que tenen un baix nivell d'anglès, al Regne Unit s'han fomentat més vies d'incorporació laboral, maximitzant les habilitats manuals que requereixen poc domini lingüístic a través de l'emprenedoria.

"Ahí hay vías de trabajo, o sea, hay líneas de trabajo, por ejemplo, para las mujeres. Y hay mucho empoderamiento entre las mujeres de, por ejemplo, habían venido unas estudiantes de Pakistán y se han montado su propio negocio, allí en Londres, de no sé qué, en temas de *jewelry*, de joyería artificial, de poner collar, y botones y tal. O sea, que las empresas les traen de cosas de... [...] Adornar la ropa con joyas así, de o brillantes, [...] porque eso se hace como algo a mano. Pues eso. Hay mucho trabajo de este estilo. En cambio, aquí esto son... no hay." [E-IC8]

6.3.2. Rols de gènere en les tasques productives i reproductives

Com s'ha mencionat anteriorment, la societat pakistanesa estipula molt clarament quins són els rols dels homes i les dones a través de **pràctiques culturals** entorn del *pardah* (segregació dels espais de socialització en funció del gènere) i l'*izzat* (honor familiar), així com de la **divisió sexual del treball**. Mentre que l'home té la responsabilitat de mantenir la família i aportar ingressos (paper de *breadwinner*), la dona té adjudicat el rol reproductiu de cuidar la família i tot el que gira entorn de la gestió de la llar. Per tant, l'accés de les dones al treball remunerat implica enfrontar-se a un sistema de valors sustentat per unes ideologies de gènere que es reproduïxen en l'àmbit familiar i comunitari. Des d'aquest paradigma, el treball remunerat de la dona es pot interpretar com un atac a l'orgull de l'home el qual no està complint amb la seva principal responsabilitat. En aquest sentit, la incorporació de la dona al treball remunerat s'accepta sempre i quan no afecti a la realització de les seves tasques a la llar i amb la cura dels fills/es.

"Ese concepto que él comenta existe no como... ¿cómo te diría? No como una barrera de que no vayan a trabajar, sino como una ofensa al marido de que "No eres capaz de generar lo suficiente para mantener a tu mujer, que tienes que mandarla a trabajar." Sabes, la ofensa del marido viene en ese concepto. Es por lo que él se siente como en el orgullo propio "Cómo puede ser que yo mande a mi mujer a trabajar. Y prefiero que ella está en casa y yo le traigo todo lo que le haga falta." Eso es una barrera por la opinión social." [FG3-P1]

Davant d'aquest fet, hi ha dones que si bé valoren l'avantatge de la satisfacció emocional i el retorn econòmic, no estan disposades a acceptar aquesta **dobla càrrega** fruit de les dificultats per compatibilitzar les dues feines sense cap ajut extern.

“El beneficio principal [de trabajar], el dinero. Y después también la satisfacción emocional. También que no gastas tu tiempo en pensamientos inútiles, hay menos peleas y discusiones porque no tienes tiempo de pensar en demasiado. La desventaja es que si la mujer trabaja es algo que hace a su cargo personal. Es decir, si optas por trabajar será cosa tuya si tienes pocas energías para las tareas del hogar. Si no cumples con las tareas del hogar o no puedes cuidar adecuadamente de tu hijo, preferirán que te quedes en casa.” [FG2-P5T]

“Hi ha la prioritat aquesta que és estar casada i cuidar dels fills i el marit. [...] jo no he conegut cap dona que m’hagi dit “yo quiero dejar a mis hijos porque me quiero poner a trabajar”, a no ser que sigui una dona que realment es por imperativo que no poden pagar el lloguer. O que el marit està a l’atur. Però si no, no.” [E-IC3]

Precisament per aquesta doble càrrega, la **majoria de dones manifesta que no desitjaria ser un home**. Això està estretament lligat a què els llocs de feina als quals accedeixen molts homes pakistanesos compten amb llargues jornades i unes condicions laborals dures i precàries. També n’hi ha moltes que expressen no voler treballar i estar satisfetes amb les feines de la llar i de cura dels fills/es, i s’autoperceben com a persones lliures pel fet de poder entrar i sortir de casa, realitzar compres de forma autònoma i no haver d’estar sotmeses a una feina diària.

“No m’agradaria [treballar] perquè estic còmoda a casa i m’agraden les coses que faig a casa. I després de treballar 8 o 10 hores... tinc totes les facilitats i tot el respecte. Per tant, no m’agradaria treballar especialment quan em cuido de dos nens. Per tant, és millor per mi si em quedo a casa i ho gaudeixo [...] Tinc tota la llibertat, puc sortir amb les meves amigues, puc fer els plans que vulgui o el que vulgui. M’agrada”. [EE6T]

“Yo no quiero más [independència], creo que no hay más” [EE10]

“No crec, no. Perquè tinc la targeta del banc sempre a sobre així que puc comprar qualsevol cosa.” [EE11T]

Això no obstant, especialment en un context de **crisi** econòmica i a fi de reduir les pressions econòmiques que recauen principalment sobre els homes, **algunes dones s’han vist i es veuen obligades o tenen més motivacions per treballar**.

“M’agradaria poder aportar ingressos, treballar en alguna cosa per poder viure amb una certa comoditat econòmica i anar relaxats. Que no tot el pes caigui en una sola persona.” [EE4T]

Els dispositius de **control social** per **mantenir** aquests **rols de gènere** s’activen dins de la família i en les relacions socials comunitàries. La cita a continuació posa de relleu com tot i en casos excepcionals on l’home exerceix tasques que li pertocarien a la dona (p.e. en cas de malaltia), el més rellevant és que no surti a la llum pública per por a les represàlies per part de la comunitat.

“La última vez que me puse enferma le expliqué a mi marido cuál era la lista de la compra para que fuera a comprar él y le dije que al volver cocinaría él la comida. Y me dijo que de acuerdo pero que no se lo dijera a nadie. Me hizo gracia pero le dije que por qué, porque es algo que el resto de personas verían como algo positivo. Pero él seguía diciendo que no quiere que la gente tenga esa imagen de él. Es un estigma para algunos

hombres el que sean vistos como participativos. Así que eso es una presión familiar, o de la sociedad". [FG2-P5T]

És interessant apuntar que, al contrari del que hom podria pensar, les **dones** mateixes són les que **sovint** exerceixen un **paper més restrictiu** i conservador a l'hora de definir quin és el seu rol en l'esfera reproductiva, en tant que dipositàries de l'honor familiar i observadores del *pardah*. Per tant, les barreres no sempre provenen dels pares o els marits, sinó de les altres dones (tietes, mares, sogres, cunyades, etc.) o d'elles mateixes que s'autolimiten en **no qüestionar aquests rols patriarcals**. El mateix passa en altres àmbits com el model d'educació dels fills i filles. La segona cita mostra com tot i no tenir la pressió de la família extensa per seguir les normes més convencionals al context de recepció, elles mateixes tenen una sèrie de rols i valors tan internalitzats que acaben reproduint-los.

"La principal barrera de las mujeres son las propias mujeres. No hay tantas barreras por parte de los hombres, como las propias mujeres. Por las que hablan a las espaldas de las demás, las que crean opinión sobre las otras son las mujeres. Los hombres no están ni observando, ni persiguiendo, ni diciendo quién hace el qué. Sino las mujeres entre ellas mismas. Yo vivo en un barrio donde la comunidad es bastante importante, y las que persiguen qué hacen las demás o qué está bien, y qué está mal. O las que opinan de una o de la otra, son las mujeres." [FG3-P1]

"Cuando venimos aquí somos como reinas. No tenemos el peso de la familia política, ni sus interferencias en la educación de nuestros hijos ni cosas así. Nosotras podemos hacer las normas, nosotras podemos entrenar a nuestros hijos como queramos. Pero no lo hacemos. Porque mentalmente no acabamos de salir de esa mentalidad." [FG2-P5T]

Ara bé, els **homes** també poden actuar com a **limitadors a l'hora d'empoderar les dones**, per exemple, en l'aprenentatge de la llengua. Tal com exposa aquesta dona, alguns marits temen que el grau més elevat d'estudis unit a un major domini de l'idioma porti a què les dones facin ús dels seus drets o que progressin més que ells. I el sol fet que les dones tinguin més estudis que els seus marits ja pot suposar una amenaça a l'establiment dels rols de gènere, i en definitiva, del *status quo*.

"Actualmente se da la situación que las mujeres que llegan tienen más estudios que sus maridos. Por lo que ellos no tienen consciencia de las capacidades de su mujer. B explica que ella también conoce algunas mujeres cuyos maridos retienen su progreso no dejándolas ir a aprender el idioma. Porque saben que si lo hace descubrirá cuáles son sus derechos o conseguirá llegar más lejos que él." [FG2-P3T]

Un dels àmbits on es manifesta aquesta relació desigual de poder és en la **capacitat de prendre decisions** en qüestions relacionades amb la família, el treball, els estudis, els arranjaments familiars, etc. Cal considerar que aquestes es prenen en clau col·lectiva (i no individual) i que dins de l'estructura familiar, els homes tenen més poder de decisió, i tant en el cas dels homes com el de les dones aquest es distribueix seguint una jerarquia marcada per criteris d'edat: avis, pares, germans grans, etc.

"En Pakistán vivimos en una familia extensa, no es sólo papá y mamá y los hermanos, hay tíos, abuelos, vivimos juntos. Y muchas veces es la familia que toma todas las decisiones, y las jóvenes tienen que estar de acuerdo. No es que no tienen sus opiniones; sí que tienen opiniones y lo dan, pero la decisión final es de la familia. Las cosas están cambiando, despacito, pero no es igual que hace 10 años, 20 años, pero las chicas tienen menos... ¿cómo decir?... opiniones, por ejemplo, tienen menos participación que los

chicos, los hermanos. [...] Siempre ha sido hombre tomando decisiones finales. Pues eso, si está padre, pues seguramente será hermano mayor que seguirá tomando ese poder que hay de familia. Porque el hombre que cuida de sus hijas, de su mujer, trae dinero, trabaja... todo esto. Y las decisiones son, normalmente, de hombres, de maridos y de padres y... si manda hermano, pues hermano, o si manda abuelo, pues abuelo." [E-IC7]

Com que l'home és qui maneja i gestiona el tema econòmic, doncs és ell qui pren les decisions de "no tenim feina aquí..." això ens ha passat moltes vegades ja, se'n van a Anglaterra a buscar feina. [...] El pare decideix que tots se'n van. [...] Però molts cops la noia no vol. I quan hem tocat el tema de la mare què diu, la mare no diu. És el pare el que diu. És el qui porta l'economia, i tenen molt poder, m'atreveixo a dir, que gairebé en tots els aspectes de la família a nivell de decidir escoles, instituts. Sí que hi ha noies que tenim la sort, com la que ara va a la uni, que sí que han pogut escollir elles la uni. En aquest cas que coneixem els pares, sí que es veu molt igualitari el tracte. Dues famílies de 20." [E-IC1]

En **comparació amb altres col·lectius musulmans** on les estructures familiars no estan tan marcades, el poder de decisió i els nivells d'autonomia de les dones d'origen pakistanès aparentment són menors que els de, per exemple, les dones originàries del Marroc.

"Yo pienso que, no sé, puede ser que es mi punto de vista, que la mujer marroquí tiene un poquito más de margen de empezar que la mujer de Pakistán. La mujer de Pakistán es como el tema del marido, del hermano mayor, aún pesa más que en la familia marroquí. Todo lo tiene que preguntar al padre o al marido. La mujer marroquí si ve que esto para ella y para sus hijos está bien, pues lo puede seguir su sueño, aunque el marido diga no, por ejemplo. Es mi punto de vista, a lo mejor estoy un poco equivocada, pero yo veo que esto se ve que la mujer marroquí está más espabilada, o tiene un poquito más de libertad." [E-IC7]

Pel que fa a les **filles reagrupades**, hi ha indicis que aquests rols de gènere se segueixen reproduint, per exemple en la delimitació dels espais d'oci i la pràctica esportiva, i en la necessitat que les nenes i noies vagin acompanyades dels seus germans tot i que a voltes puguin ser més petits que elles. Aquest control social que respon a l'observació del *pardah* es comença a produir quan les noies fan el pas de la infància a l'adolescència. Tal com explica una tècnica del projecte de Ma'isha:

"La majoria de noies no poden quedar a les 6 de la tarda ni per anar al cine. Segurament per anar a comprar roba encara ho tenen més difícil. Potser van amb amigues, però amb les mares. Com nosaltres quan érem més petites. Els nois no. Els nois amb 12, 13, 14 anys van lliurement amb su amigo allà, i van al cine, i queden els diumenges per jugar... [...] el paper del germà gran de les noies és al·lucinant! És que, a vegades, jo crec que té més poder que el pare i tot. I jo a vegades he hagut de batallar perquè, jo abans entrenava el criquet masculí, abans del femení, perquè un dels nanos que entrenava a l'equip de criquet masculí, donés permís per entrenar a la nena al femení. Perquè la nena em deia "mi padre me deja, mi madre me deja, mi hermano no". Com pot ser? I jo parlava amb el germà gran i em deia "yo como hermano mayor no sé si vull que la meva germana faci esport". Vull dir, és clar, aquestes noies jo entenc que diuen "amb aquest noi està l'amic del meu germà, el meu germà, o qui sigui, depèn de qui diu i què faci pot arribar al meu germà de que sóc una mal educada... llavors se senten més fiscalitzades. [E-IC1]

Tot i això, també cal fer menció dels **canvis** que estan havent-hi en les **noves generacions** protagonitzats per dones amb estudis que s'han socialitzat aquí, on la distribució de tasques en clau de gènere és més igualitària.

“Las funciones de la mujer, que son concebidas, hablo de los que vinieron de Pakistán... son concebidos de llevar todas las tareas de casa, coordinar la casa, todo lo que conlleve con eso. Pero con el tiempo hemos visto que las nuevas generaciones, o la primera generación, cuando ellas han ido a universidad, a partir de eso, creo que la tarea o la función, que era la función tradicional de la mujer está cambiando. Ya no es solamente estar en casa, o tener esa distribución de funciones de yo llevo la parte de casa y otra parte llevará la parte de afuera. Ya es una función más distribuida. A lo mejor si yo como yo voy a hacer las tareas de afuera, pues habrá otra parte, mi pareja hará tareas de casa, y alternando. Así es el rol nuevo, el rol más sensato que están teniendo las parejas. [E-IC8]

6.3.3. Gestió de recursos dins la llar

Seguint el que estipula el **marc religiós i cultural**, els ingressos que aporta l'home són per al manteniment de la família i és ell el que ha de vetllar per a què a la dona no li falti de res. En canvi, els ingressos que guanya la dona són per a ella i és ella la que decideix si els vol invertir per a despeses familiars (la qual cosa es concep com un regal), els estalvia, els envia a la seva família d'origen, etc. La cita a continuació es remet a la distribució de tasques domèstiques dins d'una igualtat de gènere defensada per preceptes islàmics, on l'home és co-partícep de les tasques domèstiques i de cura dels fills/es.

“El islam, por ejemplo, la mujer no está obligada a trabajar, es el hombre que tiene que trabajar y cuidar de todos. La mujer es una reina de un Estado que no hace nada, ni lava platos, ni plancha ni nada, ni cuidar niños. Todas las obligaciones son de este marido, y tienes que cuidar de tu mujer, de su salud, sus emociones, de su ropa, su maquillaje, su comida, sus joyas, y si tiene niños tienes que ayudar a cuidar, no dejas ahí. Y tienes que poner de acuerdo, que, si ese trabajo es muy duro, y tantas horas, estarás muy cansado, pedirle, que, por favor, como estoy trabajando fuera “¿puedes cuidar de niños?” Como que participación de los dos, con mucho equilibrio, con mucho amor, con mucho... en islam marido y mujer son dos ruedas de coche. Y hay que ser con equilibrio, pero si mujer quiere trabajar no está prohibido, pero si mujer trabaja su dinero no puedes utilizar; si ella te quiere dar, e invertir en casa, sería un regalo de tu mujer, y tienes que darle gracias que es una buena mujer, que te está ayudando invirtiendo su dinero, su educación, su personalidad.” [E-IC7]

Com s'ha apuntat a la part quantitativa, tot i que la distribució dels rols de gènere implica que els homes són els que solen portar els ingressos, no implica necessàriament que siguin els mateixos homes els que els gestionen. Donat que les dones són les que millor coneixen quines són les necessitats de la llar (p.e. aliments, articles de neteja, productes pels fills, electrodomèstics), sovint solen ser les **encarregades de gestionar la distribució dels recursos**, malgrat que sigui una feina molt invisibilitzada.

“Dentro de casa pienso que tienen poder. Son ellas las que mandan, las que gestionan el dinero, las que hacen la compra, distribuyen el dinero, esto aquí, esto allá. Eso sí. Pienso que sí. Tienen un peso muy grande dentro de casa.” [E-IC3]

“Jo crec que a la pràctica partem el bacalao, com les nostres àvies, però molt molt invisibilitzat, totalment invisibilitzat.” [E-IC6]

“En la comunidad pakistaní la mujer tiene un mandato muy fuerte en la casa, eso no se puede cambiar. Entrando por las puertas, ahí solamente el reinado es de la mujer. [...] Esto se refleja en la organización de la casa, con a función de la casa, todo esto lo tiene que llevar la mujer. Allí sí que el padre cuando viene, vine come, y a dormir. Básicamente así. Allí sí que no tiene mucha función. El padre todo lo que sea externo, fuera de la casa. Esa es la coordinación que tenemos desde la comunidad.” [E-IC8]

Tot i que a vegades depèn de la confiança entre el marit i la dona, i que el context migratori fa que molts homes hagin de gestionar la seva vida sense les seves dones abans d'haver-les reagrupat, es reconeix que són elles les que sovint tenen **més capacitat d'estalvi i per distribuir els ingressos d'una forma més eficaç**.

“FG3-P1: La mujer, al menos dice las prioridades. Y lo que sobra te lo quedas.

FG3-P2: Porque las necesidades reales de la familia las conoce ella. El padre es un robot, ¡venga a trabajar! ¡Trae el dinero!

FG3-P1: [...] hay muchos hombres que se consideran autosuficientes para gestionar muchas cosas, o por la vida real práctica se han preparado mucho, y consideran que su mujer no está capacitada, o no le han dado la confianza de que ella lo gestione, y como la mujer no se ha quejado de nada, prefiere no tener la responsabilidad. Prefiere que le gestione el marido. O, no existe la confianza entre ambos para que ella lo va a gestionar bien y va ahorrar el dinero, sino que considera que él lo puede hacer mejor. Y hay un conocido mío que me dio un consejo dice ‘Si tú quieres ahorrar, realmente quieres ahorrar, lo mejor que puedes hacer es el sueldo entero dárselo a tu mujer, y le dices estos son los gastos. Gestionarlo’”.

Aquesta capacitat té a veure amb **l'educació que reben les dones** per encarregar-se de les tasques domèstiques seguint la divisió tradicional de rols de gènere. Si bé gestionar els ingressos no és una responsabilitat que recaigui sobre elles, està estretament relacionada amb el control de les necessitats de la llar (primera cita). Així mateix, també té a veure amb les **llargues jornades laborals** que fan els **homes** i el poc temps que destinen a les tasques domèstiques que no només inclouen el nucli familiar, sinó la **família extensa** (p.e. comprar regals d'aniversari, rituals del *lena-dena*...) (segona cita).

“En la cultura pakistanesa, en ser noies, hem estat entrenades per saber com gestionar els temes de la casa. Jo sé quant guanya el meu marit i jo sé que totes les despeses s'han de quedar sota els límits d'aquest pressupost.” [EE11T]

“Normalment els homes passen moltes hores fora de casa, moltes més que les dones. Fins i tot quan la dona treballa des de les 9 del matí fins les 9 de la nit a la botiga. I aleshores això també fa per hacer y deshacer, gestionar, bàsicament perquè sinó ho gestiona ella no ho gestiona ningú.[...] Els ingressos els porta l'home majoritàriament, però qui està a casa, no constantment, però moltes més hores que l'home sóc jo, i per tant jo decideixo què és el que fa falta comprar, on, quan, com, etc. Des de les coses de casa més bàsiques, com podrien ser comprar un radiador elèctric o ocupar-se de què les factures es paguin (del llum, aigua, etc.); fins a coses més diàries com comprar el menjar. En aquest sentit sí. Jo ja no sé fins a quin punt l'economia la gestiona sempre l'home, o la gestiona la dona. Els homes treballen més hores. Hi ha molts que tenen dues, tres

feines. Hi ha molts que condueixen un taxi al vespre i a la nit, i durant el dia fan una altra cosa, igual fan de transportistes pels Encants, per dir algo. Segurament a nivell de portar efectiu l'home, sempre porta efectiu bastant més, doncs moltes vegades cobra en efectiu. Però a nivell de decidir el que s'ha de fer a casa com i quan, la dona és la que està moltes més hores a casa. I és la que sap el què falta i té espai i temps per decidir com es fa." [E-IC4]

"FG3-P3: for example, here for me I go to work at 10 o'clock and go home at 10 o'clock, 12 hours work and mostly time I have no much home with my own kids, and wife, so that is why, for example, if something she wants to buy she knows that better, what is required for home and for me I don't know, the husbands don't know, so mostly that is why the preference to give money to the wife and she goes outside and buys whatever she wants to buy.

FG3-P1: Several times, the main issue is also because it is not just the basic costs, the basic requirements of the home, the things that you have to buy, is between your relations, your siblings, you also have to purchase some gifts and this kind of things is best managed for [by] the woman. When is the next anniversary or where do we have to go to buy anything for someone else. So these kind of things the men prefers to be managed by the wife."

Alguns també ho veuen com una manera **d'acontentar a la dona donant-li autonomia** perquè inverteixi els ingressos com ella cregui més convenient.

"El marido, pobre, lo que hace es ganar un dinero, ocuparse de todos los gastos, y ocuparse de todas las peticiones que le hace la mujer para que esté contenta. Entonces dices tú para tener contenta a tu mujer es todo tu sueldo dárselo a ella, todo entero. Y pasarle el listado de los gastos. Y dices 'Cubre estos gastos, y todo lo que sobre para ti.' Y a partir de allí ella gastará mejor." [FG3-P1]

La idea que les dones estiguin més capacitades per gestionar els recursos també és compartida per les mateixes dones, si bé també accentuen la importància de la **confiança entre marit i muller** com a condició necessària.

"I think women is more capable in managing things than men... but men doesn't think that, they don't really trust women... being married, husband thinks 'If I give money to my wife, she is going to send it back home, right? Or some part of it'. It is a reality, I mean, they have this thing in their mind.... or if the wife saves so money apart for times in difficulties or something, automatically she is just like you know, 'where did you get this from?' All of the things it is because, 'how do you think that I can go to someone and ask for it? Can you please help me?' That is not the way, but people do think that... girls can manage well because they have more saving capacity, whereas men, if they have money they will really spend all of it coming home..." [FG1-P1]

"If the man really thinks that she is capable of it, he can handle money to her. If he thinks that the women is capable of doing this but he does not trust her completely he never will do it. Regardless of the aspect of taking care of kids, and shopping...he won't give it to her. " [FG1-P1]

A continuació veiem **casos de tres dones** reagrupades pels seus marits que expliquen com és la gestió dels recursos a casa seva. Totes coincideixen en què elles tenen un **rol actiu** en l'administració de les despeses (si bé al primer cas és una responsabilitat més compartida) i que

els diners que elles guanyen pel seu compte són per les seves pròpies despeses sense tenir l'obligació com té l'home de ser invertits en béns per a la família.

[Fragment no literal traduït de l'urdú al castellà] Dice que su marido se encarga del tema hipoteca, facturas y similares. Que los gastos de casa sí que son cosa suya y el dinero destinado a ello sale del sueldo del marido. Los beneficios que saca ella de su trabajo son para ella y su gasto personal. Según explica, por ejemplo cuando se estropea algo, ella se lo comunica al marido y a partir de allí él ya se encarga de arreglar el problema. [FG2-P5T]

[Fragment no literal traduït de l'urdú al castellà] Explica que en su caso ella tiene fijado un presupuesto y que intenta ajustar los gastos de la compra dentro de esos límites. Su presupuesto es de 300€ al mes y con eso ella planea cómo distribuirlo entre comida y otras necesidades. También de eso intenta ahorrar un poco para tenerlo reservado para imprevistos. Por ejemplo hace unos días se le rompió la televisión y los ahorros sirvieron de ayuda para una nueva. O también sirven por ejemplo para cubrir gastos en viajes a Pakistán, que quieren hacer cada año. Dice que su marido le daría más si ella lo pidiera pero que no pide más. De sus ingresos de la costura no gasta en cosas de necesidad sino en ocio o caprichos. [FG2-P2T]

[Fragment no literal traduït de l'urdú al castellà] Dice que en su casa el dinero lo guarda ella. El dinero que viene del trabajo de los hijos lo tiene ella, y entonces cuando necesitan algo le piden a ella en función de lo que necesiten. Por ejemplo, explica que es de esa manera que pudo distribuir las cosas en tal forma que pudo ahorrar suficiente dinero como para costearse el carnet de conducir del hijo pequeño y la compra de un coche. Y ahora el hijo pequeño también trabaja. Ella tiene un rol activo en la administración económica en su familia, aunque en la entrevista cuando lo explica no lo plantea como una responsabilidad en sí. [FG2-P4T]

En canvi, entre les **famílies d'origen rural**, és més probable que els rols de gènere estiguin més marcats i la **dona no interfereixi** en la gestió dels recursos.

“En los que son de origen rural el marido considera que está más preparado o, la misma mujer quiere no tener esa responsabilidad cuando se le da. Como está viviendo en una comodidad prefiere seguir en la comodidad, y no ocuparse de algo a gestionar.” [FG3-P1]

Independentment del perfil rural-urbà, la informant de Minhaj es mostra més crítica amb la capacitat real de gestió que tenen les dones. Al seu parer, n'hi ha moltes que **no tenen la llibertat per decidir sense coaccions** si el seu marit no està d'acord amb el que elles proposen, de manera que és una capacitat que es queda a mig camí o directament, no tenen la capacitat. Se les pot tenir en compte a l'hora de prendre decisions, però l'última paraula sempre la té l'home.

“No es capacidad. Yo no llamo capacidad. Lo siento. [Tú crees que esto es sólo detectar la necesidad, pero el marido igualmente...] Decidir es que, si tú has decidido, nadie puede decir que eso no deberías hacerlo. Como que ya has tenido eso. Cuando pones decisiones significa que tú tienes libremente como figura. Y no hay. Ponen decisiones, por ejemplo, cuando los niños casan, opinan, ponen de acuerdo. Pero para mí eso no son decisiones. Hay que contar mujer como una figura que si ella dice no hay que hacer algo para que ella diga sí, como para el hombre. Si tu mujer dice no, pues no importa, yo voy a hacer esto.” [E-IC7]

D'altra banda, cal apuntar que tot i que hi ha casos on la dona té més poder de decisió en la gestió dels recursos igualment hi ha una situació generalitzada de **dependència econòmica** respecte els marits. Tal com afirma la informant de Diàlegs de Dona, l'exemple de com les dones han de demanar diners al marit per pagar la quota per a l'organització posa de manifest la condicionalitat sota la qual poden gastar-se'ls i el poc marge de llibertat per decidir de forma completament autònoma.

"la dependència econòmica, en general és absolutament del marit. I el marit els hi deixa... nosaltres fem pagar 6€ a la matrícula i després fem pagar 6€ a l'abril, i nosaltres sabem... elles demanen 6€ al marit." [E-IC3]

6.3.4. Estratègies de negociació per a més autonomia

Els rols de gènere no s'han de concebre de manera estàtica: cal considerar tot un seguit d'estratègies de negociació liderades per les mateixes dones que permeten generar espais que promouen la seva autonomia. Dins del respecte a unes regles i normes determinades i **sense trencar radicalment amb els rols de gènere estipulats**, les dones troben esclatxes per negociar amb els seus marits i respectives famílies certs aspectes que tenen a veure amb el món laboral, l'educació dels fills/es, la gestió de la llar, etc. (primera cita). En aquest sentit, alguns informants opinen que les dones d'origen pakistanès tenen més marge de negociació que altres col·lectius de dones musulmanes (segona cita).

"A la meva família he vist que els homes respecten les seves dones i tenim aquest vincle que quan el marit i la dona han de decidir una cosa, ho decideixen junts. I majoritàriament, si és una cosa de fora de la família, és una cosa sobre la feina, són els homes que decideixen però ens demanen opinió. Però quan és dins la família sempre ha de ser una decisió conjunta." [EE6T]

"Tenen molt marge. Per a mi tenen més marge que d'altres comunitats on quotidianament no hi ha tant de control. No sé si m'explico? Hi ha una comunitat que la controlen molt, i una altra que la controlen menys, però si es donen les condicions perquè surtin, van molt més enllà que aquelles que estan menys controlades, em refereixo, per exemple, a les marroquines. Sembla com si tinguessin molts més drets, però tenen poca mobilitat dins d'això. No coneixes pràcticament ninguna. Els hi costa anar molt lluny. En canvi elles, quan hi ha una raó, i és veu, i està legitimada, pues poden anar" [E-IC5]

Hi ha estratègies que passen per una comunicació intrafamiliar per tal d'**arribar a consensos** dins d'un cert ordre on no hi ha un qüestionament profund o ruptura dels rols de gènere. Per exemple, algunes famílies poden negociar amb el fet que les seves filles treballin sempre i quan es moguin dins d'unes normes determinades que poden passar per l'ús del vel, uns horaris determinats, l'acompanyament al lloc de treball, etc. Si bé per a algunes famílies, com reflecteix la cita a baix, el fet que les filles treballin en un entorn proper a la comunitat dóna una certa garantia de control, per a altres famílies (on potser afecta més el cas de dones reagrupades), el fet d'estar en contacte amb homes pakistanesos causa temor per a la integritat i la dignitat de les dones.

"Porque hay muchas chicas que lo ven están trabajando en Badalona, en San Roque, que es un barrio que hay muchos extranjeros, por ejemplo, pakistani, todo esto. Y las niñas que tienen estudios ya están trabajando y están estudiando en cole, y todo esto. Pero

claro desde familia, a lo mejor van a marcar vestimenta, van a marcar de pañuelo, cositas como esta, pero dejan a trabajar.” [E-IC7]

Els **consensos** que es produeixen **entre matrimonis** també **requereixen el seu temps**, tenint en compte que les unions matrimonials molt sovint responen a processos arranjats entre famílies, la parella no sol tenir espais per conèixer-se abans de casar-se i que la confiança i l'amor de parella es construeix a posteriori (primera cita). D'altra banda, posar-se en contra de la comunitat pot arribar a ser contraproduent per a les mateixes dones; elles han de trobar les esclertes per aconseguir el que volen, sobretot des de l'estratègia de l'allargament de l'educació i el treball amb les institucions educatives (segona cita).

“No digo que hables de todo esto y pretendas hacerle cambiar a los dos días de casarte, pero con el tiempo y cuando ya hay mayor confianza se deben hablar las cosas.” (...) “Simplemente tenemos que evitar faltarles el respeto, si mantienes esa base, los hombres están dispuestos a ayudarnos en lo que puedan. De hecho harán todo lo que les digas”. [FG2-P2T]

“[Me decías que ponerse en contra de la comunidad de alguna forma...] Así no vamos a conseguir nada. Si yo tengo muchas cosas contra de esa cultura. A lo mejor contra de la familia, de mi padre, mi hermano, pero eso a mi no me va servir. Esa rabia no me va... hay que ser [suspira] muy tranquilas, y dibujar lo que queremos. Y el camino vamos consiguiendo. Hay que hablar con las escuelas.” [E-IC7]

El perfil de filles d'immigrants que s'han socialitzat aquí i que més endavant esdevenen **reagrupants** també solen tenir **més marge de negociació que si són reagrupades**. Durant el procés migratori i d'assentament, els rols de gènere s'alteren parcialment: el marit, almenys inicialment, passa a viure amb la família de la dona, al contrari del que estipula la tradició. En termes d'estatus, la dona acaba tenint un major reconeixement: és gràcies a ella que el marit ha aconseguit entrar a Europa i no a l'inrevés. Per requisits d'estrangeria ha d'haver tingut algun contracte laboral i un cert domini de l'idioma, i a més és ella la que coneix millor el context de recepció i el seu funcionament, de manera que això reverteix inevitablement amb un cert grau d'autonomia.

“Normalmente las chicas se están casando, y son ellas que reagrupan a su marido desde Pakistán. Y claro, si viene aquí no tiene tanto poder de este tipo porque es la mujer que tiene mano arriba.” [E-IC7]

Les activitats que tinguin un rendiment econòmic de cara a la família o la comunitat són molt valorades, de manera que tot i que no estiguin inserides al món laboral amb un contracte formal, hi pot haver una **acceptació** i tolerància de **l'entorn familiar i comunitari** si les dones duen a terme **accions** que tenen un **retorn econòmic**, i que de retruc, les empoderi.

“Jo crec que és molt important perquè hi hagi com una mica de deixar anar a les dones que estan molt enganxades, que es vegi alguna cosa material, no necessàriament diners. [...] S'ha de veure algun rendiment de cara a la comunitat o la família”. [E-IC5]

En aquest sentit, el **rol de l'home** pot ser cabdal a l'hora d'afavorir l'autonomia de les dones. En el cas de dues líders comunitàries, els seus marits actuen d'acompanyants i se situen en una posició d'igualtat o en un segon terme. Tot i que exerceixen el seu lideratge des de posicionaments molt diferents, han aconseguit fer-se un lloc dins de la comunitat en un entorn fortament masculinitzat.

“És curiós perquè, per exemple, quan et presenta el seu marit, de vegades ell fa la broma i diu “Ella és mi marida.” Ella té un rol més social, més de sortir. És una broma, però és indicatiu. I a més la Shugra, com que ella és gran i potent, quadra als homes, sense barallar-se, com fa la Huma, però té un caràcter. I quan veus, per exemple, l’actitud del marit de la Huma envers a ella també és com molt d’acompanyar-la, d’estar en un segon terme.” [E-IC5]

Quan s’organitzen **activitats des d’entitats** per a dones d’origen pakistanès, l’estratègia d’explicar als marits què es farà, on s’anirà, etc., inclús amb un document que ho avali des de la pròpia organització dóna **garanties** per tal que les dones participin de la vida social.

“Quan sortim a sortides o fem un pícnic, que fem pícnic al juny, les profes ja ho diem. Demaneu permís, aviseu als marits, fem un paper, expliqueu al marit on anem... és que funcionen així. Inclús les més empoderades sempre con permiso del marido.” [E-IC2]

D’altra banda, hi ha el discurs i l’acció política que s’inscriu dins del **feminisme islàmic**, el qual defensa la igualtat de gènere i els drets de la dona a partir de textos i preceptes islàmics. En aquest sentit, la religió permet dissenyar estratègies de negociació per aquelles dones que tenen un coneixement acurat de l’Islam, les quals solen respondre a un perfil de dones educades, d’origen urbà i de classes socials més benestants.

“Real islam, que conoce un porcentaje muy pequeño, y desde ahí las mujeres serán más fuertes. Ahora mismo las niñas, muchas veces tiene miedo de islam. Miedo, digamos que como un rechazo. ¿Sabes por qué? Porque los hombres han utilizado islam diciendo desde pequeños que islam es esto, que islam es esto, pero realmente no es islam. Tienen que estudiar, dar ese...nadar dentro de ese mar y descubrir realmente qué es islam. Cómo han vivido las mujeres de profeta, las hermanas de sus compañeros, que era mujeres de frente que las otras. No eran sumisas. ¡Qué va! En esta época eran parlamentarias, y daban opiniones. Tenemos derecho de voto que nos dio islam hace 15 siglos. [...] Corán, habla de mujer y hombre. Nunca habla de sólo hombre. Todos los mandamientos y todas las órdenes y decisiones y todo, siempre habla juntos. [...] Tienen que ir a charlas de diferentes opiniones, internet, YouTube... o juntar con las mujeres que están trabajando, que tienen visión muy diferente, [...] Islam te da derecho de casar con quien tú quieres, pero de una manera muy respetuosa. Tú tienes que saber cómo. Es tu deber” [E-IC7]

La informant de Minhaj-ul-Quran apunta a què des d’aquesta organització, d’orientació moderada, la interpretació de l’Islam contempla el feminisme i la igualtat de gènere.

“Camino de la Paz no es nada radical. Es moderado en todos los temas. [...] Y el líder nuestro es una persona conocida global, que tiene 1200 libros escritos por todos los temas de islam. Él habla más de feminismo que los hombres, él habla más feminismo que yo. Esa seguridad que tengo y conocido es por él, porque ha escrito muchos libros sobre la mujer. Eso de que la mujer no tiene la obligación de lavar los platos y todo, es una educación dada por él. Nadie es tan igualitario como él.” [E-IC7]

L’altra gran estratègia i motor d’empoderament personal, econòmic, social i polític és el **paper de l’educació i l’allargament dels estudis**. Segons la mateixa informant, l’educació és l’eina que permet aconseguir més poder de decisió i un estatus de respecte dins de les dinàmiques intrafamiliars i comunitàries en aspectes com l’elecció del matrimoni i el model de convivència, l’entrada al món laboral, una major autoestima i consciència de drets, així com una

major obertura mental. La independència econòmica també és un aspecte clau a l'hora de sortir de situacions de violència domèstica.

“Si estudian, pueden tener ese puesto que pueden tomar sus decisiones. Cuando digo decisiones, son decisiones de casarse con quien quieren, trabajar... Además, si no quieren vivir en familia extensa. La visión y contexto cultural se cambia todo cuando tienen sus estudios. Que tendrán ese poder. Tienen que tener vida laboral con tema económica vale muchísimo, tendrán respeto. Por ejemplo, si una mujer, una chica se casa y se está trabajando y tiene sus dineros nunca va a estar pendiente de su marido y su marido sabe que si lo, cualquier maltrato que hago no sufrirá de tema “Que estoy manteniéndote. Que si...”. Muchas veces violencia de género y de violencia doméstica, por ejemplo, marido y mujer es el tema económico porque los maridos saben muy bien que no tiene estudios, no saben idiomas, tema económico. Aquí no va a salir, si sale ¿dónde va a ir? Nadie va a entender.” [E-IC7]

Des de l'experiència al projecte Ma'isha amb joves adolescents, les noies que han passat per aquest espai solen estudiar batxillerat i algunes d'elles arriben a l'etapa universitària. Si bé no s'han trobat cap cas en què els pares s'hagin negat a què les seves filles continuïn estudiant, s'evidencia que les pràctiques entorn dels matrimonis pactats interrompen trajectòries educatives.

“Jo diria que aquest és el punt més de bloqueig [...] Per això diem que fem un treball de segona generació. Però les que tenim actualment han pogut passar totes a Batxillerat. No tenim cap cas de pare o mare que hagi dit “no estudiarà”. I les de Batxillerat, les que han volgut, a la Uni. Les altres és que són petites i estan cursant ESO.” [E-IC1]

Per tant, cal destinar esforços en l'educació de les dones d'origen pakistanès, i sobretot de les filles reagrupades, perquè dins d'un cert manteniment de les ideologies de gènere, les dones aboguin per aconseguir el grau més elevat d'estudis possible per a un major empoderament personal i econòmic.

“Tienen única salida de cambiar esta cultura son los estudios. Y las chicas tienen que estar conscientes, rebeldía, pedir derecho, poner tu carácter, mostrar tu voluntad “Estoy siguiendo todas vuestras reglas y tengo que estudiar.” [E-IC7]

6.3.5. Les dones d'origen pakistanès i el mercat laboral

Trajectòries laborals Pakistan – Barcelona

Pel que fa a les trajectòries laborals de les dones de primera generació que han estat reagrupades pels marits, es poden identificar dos grans tendències²¹:

- **trajectòria continuista**: dones que havien treballat a Pakistan i segueixen treballant a Barcelona. Per a algunes, la trajectòria s'ha mantingut gràcies al desenvolupament de feines manuals que no depenen del lloc de residència, i s'han sabut guanyar una clientela

²¹ Cal tenir en compte que aquestes trajectòries emergeixen principalment de les entrevistes estructurades, on no hi ha hagut espai per aprofundir en els elements que han determinat un camí o un altre, i per tant, tenen un caràcter més exploratiu. També cal considerar que són tendències i que dins de cada tipus de trajectòria hi ha discontinuïtats marcades per episodis de treball i no treball. Pel que fa a les trajectòries de les dones que s'han escolaritzat a Barcelona (generació 1,5 o 2a), no ha passat prou temps per definir clarament quins patrons emergeixen i a què responen.

amb altres dones d'origen pakistanès de Barcelona tot i les possibles objeccions inicials del marit.

[Fragment no literal traduït de l'urdú al castellà] Ella en Pakistán era costurera. Y que su marido ya cuando aún estaba ella allí le decía que no hacía falta que lo hiciera (en el sentido de que él ya la proveería en lo que hiciera falta). Pero a ella le gustaba ese trabajo así que no hizo mucho caso y continuó haciéndolo. Y al llegar aquí lo mismo, el marido le dijo de nuevo que no hacía falta pero ella empezó con a coser aquí también. Y con ello no sólo conseguía algún dinero sino que le ha ido tan bien que tiene muchos clientes. Su marido no puso ninguna objeción viendo que eso era lo que ella quería pero insiste en que hizo oídos sordos a sus palabras iniciales y que hizo bien en dar más peso a sus reflexiones personales sobre lo que creía que sería mejor para ella. [FG2-P2T]

"En Pakistán era diseñadora de moda y entonces claro, el nivel de vida era diferente. Y aquí como en principio soy camarera, que voy progresando y llegué como cajera (...), y después como sub-gerente, que se encarga del fried chicken, pero al final nada. Y ahora activamente soy taxista" [EE10]

- **trajectòria truncada:** dones que treballaven a Pakistan i que han deixat de treballar a Barcelona. Per a aquestes dones no només juga el factor econòmic, sinó també el psicològic i la pèrdua d'estatus. Respecte el país d'origen, almenys a nivell individual per a la dona, pot suposar un procés de desclassament, tot i que en el conjunt de la unitat domèstica, si l'home aconseguix una estabilitat econòmica, es pugui aconseguir una mobilitat social ascendent. Els motius d'aquest trencament es poden deure a les dificultats d'adaptació al nou context de recepció (llengua, etc.) i amb el fet de casar-se i tenir criatures.

"Estuve trabajando 10 años como profesora universitaria en Pakistán. Cuando llegas aquí las cosas cambian. Allí tienes un reconocimiento y recibes un respeto que alimenta tu ego, confianza y autoestima. Pero al llegar a otro país estás en otro estado mental. Tienes que empezar de cero. Especialmente si no conoces el idioma, que es un elemento básico. Y no todo el mundo se puede permitir el aprender todo lo necesario. Alguna gente tiene niños y una vida familiar a la que atender y para ellas no es fácil. También hay temas psicológicos y emocionales, es fácil frustrarse si tienes que depender económicamente de otra persona. Trabajar no solo alivia la situación financiera sino también la psicológica. Cuando sales de casa eres reconocida y respetada. Cuando no trabajas eso es algo que te pierdes." [FG2-P5T]

"Ella era profe, y había trabajado toda su vida como 24 años de su vida como profe. Tenía... ahí ser profe es como ser de otra clase social, para así decir. Y más si trabajas para el gobierno que es aquí como los funcionarios. Pues ser funcionario allí también tiene su... [¿Estatus?] Sí. Estatus y privilegios y tal. En cambio, aquí no era nadie. Y tuvo que buscar la vida". [E-IC8]

"Jo era la directora d'una escola molt gran a Faisalabad, i també vaig treballar com a *freelance* en un taller de formació de professorat. Estava fent moltes coses per la comunitat d'allà, també era una espècie de treballadora social *freelance*. Però quan vaig arribar aquí, pel canvi d'idioma i perquè no coneixia el català ni el castellà vaig passar a ser un zero. Jo era un zero aquí. Amb el temps estic aprenent l'idioma i ara el conec més, però poc encara. [En quina professió o lloc de treball ha treballat a Barcelona?] No puc treballar aquí perquè encara no sé prou castellà. Vull fer-ho perquè l'ensenyança és la meva vocació i sento la necessitat de fer-ho, però encara no puc. A on sí que ho faig és

per via privada, per compte propi. Tinc coneixements d'anglès i d'àrab així que ensenyo a uns 30 nens diàriament a casa meva. Dono com classes particulars i també cada diumenge faig classes sobre el Corà." [EE3T]

"A Pakistan jo treballava com a professora en un institut. Ho gaudia molt, tenia una molt bona feina. Ho gaudia perquè és la meva professió preferida. Aquí a vegades la vida m'avorreix. Perquè vull treballar, em fa mandra estar a casa. M'agradaria fer alguna cosa més, per mi i també per la meva família. [...] És una espècie de sacrifici. A causa dels meus fills, crec que haurien de poder viure amb els seus dos pares al mateix lloc i per això he de sacrificar aquella part de la meva vida, per ells. Potser si m'hagués quedat allà (a Pakistan) hagués estat millor per mi professionalment, tenia moltes oportunitats, però per mi és més important el progrés dels meus fills." [EE4T]

"A Pakistan he estat treballant en l'ensenyança per uns mesos. I a Anglaterra he estat dependent a dues botigues per uns anys, i després també he treballat per un temps en una joieria. I després m'he mudat aquí. [...] El motiu de deixar la feina ha estat que m'he casat". [EE19T]

En d'altres casos, hi ha algunes dones que han interromput la seva trajectòria laboral, però amb el procés migratori (com a dona reagrupada) i la maternitat, estan satisfetes de no treballar, almenys durant els primers anys d'infància dels fills/es. Tampoc senten que el món laboral sigui una prioritat vital, sobretot tenint en compte les dificultats derivades de les barreres lingüístiques.

"Vaig treballar al meu país com a advocada junior, vaig practicar durant un any. I estava bé però jo no em sento una persona treballadora,estic a gust a casa, no m'agrada treballar fora. I després vaig treballar aquí durant 3 mesos. Era un treball voluntari a una escola ensenyant anglès als infants. Però un altre cop, aquí em trobava que no connectava amb la gent, em sentia que no podia estar integrada per... la primera cosa era la barrera lingüística (...) no parlava massa castellà i em sentia fora de lloc. Per això ho vaig deixar." [EE6T]

També cal mencionar els casos de dones que no treballaven a Pakistan i han seguit portant un estil de vida molt similar un cop s'instal·len a Barcelona. Per a aquestes, la sensació d'aïllament no és tan gran com per les que tenien una vida activa i la deixen de tenir (trajectòria truncada).

[Fragment no literal traduït de l'urdú al castellà] Las dificultades más grandes las tienen aquellas mujeres que estaban acostumbradas a trabajar también en Pakistán, porque están acostumbradas a un tipo de vida que hace que al llegar aquí se sienten más solas y aisladas. No es así en cambio para las mujeres que, hayan estudiado o no, se quedaban en casa. Para ellas, dice, el cambio no es tan drástico. Comenta que conoce algunas mujeres que le cuentan que tampoco han notado una diferencia tan grande entre el vivir allí y el vivir aquí, un cambio de casa principalmente. [FG2-P4T]

"No he treballat a Pakistan. Bé, a casa he treballat. Anava a estudiar però em vaig casar als 17 anys i després hi havia la família del marit, les feines de casa... Allà també treballava a les terres de la família. [...] Aquí és el mateix que a Pakistan. Recollir i portar els nens, cuinar i les feines de casa." [EE30T]

D'altra banda, també cal contemplar altres trajectòries de dones que (quasi) no han treballat a Pakistan tot i estar en edat de treballar i en emigrar a Barcelona han tingut alguna experiència laboral o estan treballant actualment, algunes d'elles per pressions econòmiques.

“En Pakistán yo no he trabajado, empiezo a trabajar aquí, sí. Bueno, antes yo estaba trabajando y es mi primer trabajo. Yo estoy muy contenta con el trabajo. [...] en comercio, atención al cliente.” [EE24]

“No, a Pakistan no he treballat de res, era mestressa de casa. Però aquí he començat a treballar com a autònoma. [...] M’he fet esteticista. Vaig fer un curs aquí. Faig jornada completa. [...] La causa de que treballi aquí és bàsicament la situació a casa, o sigui la necessitat econòmica em va forçar a sortir a treballar.” [EE26T]

Pel que fa a les **projeccions de futur** de les noies joves escolaritzades a Barcelona en relació a les seves perspectives laborals, la gran majoria tendeix a visualitzar-se com a dones autònomes, treballant, viatjant i combinant-ho al mateix temps amb la vida familiar. Aquestes aspiracions, però, es visualitzen sense renunciar a la voluntat de ser mares.

“Feina, vull ser... vull fer moltes coses. Metgessa però també m’agradaria directora d’un centre sanitari. Coses grans, no treballar en un treball mediocre i quedar-me allí tota la vida estancada. Fer coses molt grans. Sí directora d’hospital, alguna cosa així. I també, la família, doncs... cassar-me, tenir fills, coses així? Sí, sí. Casar-me, tenir molts fills” [EE1T]

“Me gustaría poder viajar por el mundo, tener un trabajo que yo disfrute, defender a la justicia [...] Me gustaría adoptar un niño. Me gustaría tener a alguien, un niño o una niña. Eso es lo único que tengo claro. Ya está.” [EE2]

“A nivell de feina m’agradaria tenir una consulta, una clínica de nutrició. I a nivell de família doncs m’agradaria estar amb la meva família, no que estigui sola o en un altre pis.” [EE12T]

“M’agradaria treballar. Jo sóc d’aquestes persones que opina que s’està molt en el que faig, per després poder treure-ho, saps? Poder alliberar-me. I en tema de família jo sóc una persona familiar, jo sóc de les que es vol casar, vol tenir fills, vol viatjar... Però vull compaginar.” [EE21T]

“Pues no lo sé. Aún no lo he pensado... (...) Pues eso, como todas las chicas, como lo normal. Tener familia ¿sabes? Hijos... y trabajar también. Trabajar también. Si no hay trabajo no me caso, porque me gusta.” [EE23]

“Que estudiïn. Que vagin tan lluny com puguin. Que demostrin el que són convertint-se en algú. I que no depenguin de ningú altre, que estudiïn tant que no necessitin res dels altres. Això és el que els hi diria.” [EE28T]

Accés al mercat laboral a Barcelona

Són múltiples els **obstacles** als quals s’enfronten les dones d’origen pakistanès a l’hora d’accedir al món laboral. Aquí distingim entre aquells que tenen a veure més amb la pròpia comunitat (de caràcter intern) i aquells relacionats amb l’estructura d’oportunitats de la societat de recepció (de caràcter extern).

En primer lloc, cal mencionar les **dificultats derivades del procés migratori** relatives a l’**aprenentatge de la llengua i la distància cultural** que afecten no només en les competències i habilitats individuals, sinó també en l’autoestima i la confiança en una mateixa. Des d’algunes entitats com Diàlegs de Dona o Barcelona Activa s’organitzen cursos de formació

en català o castellà, però les limitacions lingüístiques fan que n'hi hagi molt poques que els puguin seguir. En aquest sentit, hi ha dones que no és que no trobin feines, sinó que ni les busquen per la manca de capacitats i la suma de tots els obstacles, tant interns com externs.

“Hi ha alguns cursos de formació, aquí Impulsem, fan cursos de formació, però clar, què passa? El problema és la llengua. Llavors clar, tot es fa en català, jo ho entenc, però encara que es fes en castellà, molt poques dones podrien seguir.” [E-IC3]

Les dificultats lingüístiques suposen, per tant, una barrera molt important. Però a més a més, moltes dones es troben desorientades en el procés de cerca de feina, ja que **no tenen referents** de quin tipus d'ocupacions podrien fer i no saben a qui recórrer. Com a dones musulmanes i immigrants, perceben que si els homes ja tenen obstacles per inserir-se al món laboral, elles encara ho tenen més difícil; i és aquest cercle viciós que fa que algunes ja no tinguin la motivació per aprendre l'idioma.

“L'obstacle principal és que no tenim fluïdesa en l'idioma. No ens podem comunicar amb la gent normal amb prou fluïdesa. La nostra comunitat és molt treballadora però l'únic problema és que no aconseguim trobar la via adequada per on avançar o assolir els nostres objectius. No trobem una via clara a poder seguir. Inclús aquells que aprenen l'idioma, no sempre saben com moure's després i sovint es queden estancats. Quan algú que no l'ha après encara veu aquests casos es desanima encara més, perd el sentit aprendre'l si resulta que no serveix de res.” [EE4T]

La **reducció** del seu **capital social** basat en vincles forts amb la família extensa en una societat col·lectivista com la pakistanesa i les fortes dificultats per establir vincles amb la societat de recepció també afecta directament en l'autopercepció d'elles mateixes com a dones poc autònomes i poc capaces d'introduir-se al mercat de treball. En aquest sentit, moltes de les narratives de les dones apelen a aquesta manca de confiança i inseguretat que té a veure amb el poder interior. Seguint el que proposen Murguialday i Vázquez (2005), l'àmbit subjectiu, doncs, és el primer on cal incidir a l'hora d'empoderar les dones, i sense aquest és difícil transcendir en els altres àmbits (econòmic, polític i social).

“Hay mucha gente que tiene falta de confianza, porque el cambio cultural es muy grande, entonces hay mucha gente que ya de entrada le cuesta aprender el idioma, si además de falta de aprender el idioma hay desconfianza y no hay alguien que anime o le haga creer que puede hacer algo más es que se quedará allí.” [FG1-P4]

Els **rols i les ideologies de gènere** en un sistema patriarcal també són aspectes interns que dificulten l'accés laboral de les dones d'origen pakistanès. En aquest sentit, el **recolzament de la família resulta cabdal** i aquesta sovint té posicions enfrontades. Mentre que algunes afirmen que els pares (o marits) donen suport, hi ha altres membres de la família extensa (alguns d'ells ubicats a Pakistan) que tenen més reticències. En funció del grau d'influència que puguin exercir altres membres de la família extensa i la determinació personal de cada dona a l'hora d'enfrontar-se a posicions conservadores farà que les noies/dones se sentin més o menys empoderades. L'última cita posa de manifest com algunes noies han trencat amb la tradició familiar respecte les mares i les germanes grans i després de negociacions, en aquest cas amb el pare, han aconseguit l'acceptació perquè treballi, gràcies al seu esperit lluitador.

“Es verdad que el ambiente familiar es un elemento clave, si no tienes el soporte de la familia es muy difícil que una mujer trabaje fuera de casa.” [FG2-P3]

"Jo ja treballava abans de casar-me i ho vaig seguir fent també després, i ell [el meu marit] sempre n'ha estat content, mai hi ha hagut cap problema." [EE4T]

"Quan li vaig dir que volia preparar les oposicions per jutge em va oferir que si volia podríem contractar algú per fer-se càrrec de la nena. Si veig que no ens en sortim potser ho consideraré. [...] És un home sensible i em va valora i em respecta. Per tant, qualsevol cosa raonable, ell hi estarà d'acord." [EE6T]

"Hay familiares que me apoyan, hay otras que no apoyarían. Depende de la persona. Algunos sí i altres no [...] A veure jo sé que hi ha persones que em dirien que no pel fet que no troben lògic que estigui treballant ara mateix" [EE2]

"Yo veo que mi tía, a ella no... [no lo acepta]. Ella piensa que soy mala, que llevo pantalones y esas cosas ¿sabes?. Ella sí que, a veces habla con mi padre también "que ella no lleva *hijab*" y esas cosas [...] A mi hermano sí que le parece bien, siempre ma ha ayudado ¿sabes? Que hago esto, saco el carnet de conducir, todo lo que puedes hacer tú ¿sabes? Pero hay algunos que no están contentos porque ellos piensan que tengo muy, mucho power [riures] y no está bien y hay algunos que dicen que sí está bien. A las chicas sí que les gusta, les ha gustado muchísimo, ellas también están mirando..." [EE5]

"Bueno, en principio no, no le parecía bien porque ¿sabes? A la [germana] no le dejaba. O sea que, antes era muy fatal. Esto de llevar *hijab* y todas las cosas, y no han dejado a mi hermana tampoco estudiar aquí, en España. Pero yo era muy estricta [decidida], desde pequeña. Yo sí, me voy a hacer y todo. Ahora se ha cambiado todo por mi [...] Porque no me gustaba estas cosas ¿sabes? Que las chicas siempre se quedan en casa, no salen fuera y no saben nada de fuera, y no estudian y no trabajan, siempre están dependiente de un hombre. Esto no me gusta [...] Él [mi padre] ha cambiado muy difícil ¿eh? [...] Estoy contenta, por eso también. Mi hermana y mi madre han ayudado mucho porque ellas no querían que lo que ha pasado con ellas me pase a mi." [EE5]

En alguns **casos** (més **minoritaris**), la **incorporació** de la dona al treball es viu amb total **normalitat**. La presència de dones referents a la família és un element que ho facilita molt (primera cita) i en altres casos on no hi ha referents, hi ha alguns pares que volen que les seves filles treballin com una forma de **materialitzar** tot l'**esforç dipositat en la seva educació** (segona cita). Aquí altre cop, hi ha diferències en funció de la classe social, el nivell educatiu de la família, la generació, etc.

"Inclús les dones de la meva família de la generació anterior a la meva ja treballaven. La meva tieta, la cunyada del meu pare... i ella ara és professora de física. Així que no és res nou per la meva família. Les dones han estat educades i han estat treballant. La germana del meu pare ha estat treballant tota la seva vida per exemple." [EE13T]

"[el meu pare] m'obligaria a treballar com sigui. És que després d'estudiar tants anys si m'hagués de quedar a casa seria injust, per això. No li agradaria que després de tant esforç em passés això." [EE12T]

Un altre tema cabdal són les dificultats per a **conciliar les responsabilitats laborals i familiars**, que si per a moltes dones locals ja suposen un repte, quan ens fixem amb la realitat de les dones immigrants, les barreres es multipliquen. Això es manifesta especialment en aquells grups socials que provenen de països regits per sistemes de parentiu basats en la família extensa, on les dones (cunyades, sogres, etc.) proporcionen un suport cabdal, a més a més de poder disposar d'un servei domèstic a un cost molt més baix que el que suposa per a

una unitat domèstica a Espanya. Així, en un context de fortes dificultats econòmiques on no es poden assumir despeses per a l'externalització de la cura dels fills/es, algunes dones poden veure truncades les seves trajectòries laborals en casar-se i tenir descendència.

"I think pregnancy and marriage issues are... it is a problem in Spanish society and in Pakistani society. I think is more an issue in Pakistani society because women can't work in their dream job because they will have kids or because they have to move on or they have to marry. And that is an issue and in the general situation in Spain." [FG1-P3]

Per a la majoria de dones, aquelles que defensen que l'Islam no permet que les dones treballin és degut a un desconeixement o a una **mala interpretació de la religió**. Com s'ha mencionat, les dones amb un coneixement més acurat de l'Islam són les que solen defensar més la igualtat de gènere. Tot i això, depenent de la branca de l'Islam i dels tipus d'espais on es relacionen (oratoris), també hi ha diferències: mentre que l'ambient de Minhaj-ul-Quran aparentment té una orientació més moderada i oberta, el de Faisane Medina és més conservador i tancat (primera cita). D'altra banda, des d'altres moviments religiosos com els *tabliqhs*, sembla que les dones estan més incorporades al món laboral. Segons un dels experts entrevistats, hi podria haver una certa connexió entre l'activisme religiós, l'accés al món laboral i la participació social (segona cita).

"Faisane Medina, queda molt clar que és un grup en el qual el control... [...] és molt més difícil per les noies que treballen amb elles, que surtin de l'espai de l'oratori i just un parell de carrers a la vuelta que les Minhaj al Quran. Però res a veure, per exemple. I són dos moviments religiosos. De tal manera que en realitat, per exemple, les de Minhaj, que és les que jo conec més, lo que els hi passa a les que van molt a la mesquita és que tenen problemes per casar-se perquè estan massa empoderades respecte a les que no van a la mesquita." [E-IC5]

"Són dones [tabliqhs] que entren a la comunitat pakistanesa o índia de parla urdú de Barcelona tenen, dins del context religiós, tenen un rol important. Totes tenen reunions, normalment a casa de gent, o sigui, d'elles. [...] Fan una feina proselitista, amb un context només femení. Intenten saber qui és qui, sobretot les noies joves o les recent vingudes. Fan classes de castellà, també, per exemple." [E-IC4]

En canvi, tal com s'ha mencionat anteriorment i com reflecteix el següent diàleg entre dues dones joves, el **bagatge cultural** hereu de l'Índia és el que posa més obstacles a la incorporació laboral de la dona.

FG1-P2: I think that people interpretate religion badly,... coz sometimes they say things that our religion does not say, I know people who says that in our religion women can't work because they have to talk with men, and that is not true [...] I think people needs to know more what religion is saying and people also confuse religion and cultural things.

FG1-P3: There is a cultural impact in religious things...

FG1-P2: Religion is always an excuse when you debate with someone

FG1-P3: Because our culture is based in Indian culture, is not the same, our religion is Muslim, our culture is Indian, they are different things".

Part d'aquest bagatge cultural també es pot veure expressat en el fet que hi ha homes que no volen que les seves dones o filles treballin en un entorn dominat per homes pakistanesos, especialment d'origen rural i amb poca formació, com una mesura per a **protegir la seva**

dignitat i integritat, entenent que la dignitat de la dona equival a la dignitat de la família. En canvi, des d'aquest punt de vista, no hi ha tants problemes si l'entorn laboral és amb persones locals on se suposa que hi ha més respecte quant a la igualtat de gènere.

"Es una opinión que he oído de muchas chicas, 'que, si estoy con chicos españoles, con hombres españoles, en un trabajo con españoles, no pasa nada que sean chicas o hombres. Pero si es con pakistanís mi marido tiene problemas.' [...] porque creen que el hombre pakistaní no respeta tanto la dignidad de la mujer. Y por eso prefieren que su mujer no se vea en una situación comprometida, en un trabajo donde tiene que compartir espacios con otros hombres pakistanís. [...] Si son chicos con educación, o si son hombres con educación, preparados, no hay tanto problema. Pero si son hombres que no tienen ninguna preparación, ninguna formación, que tienen un origen rural, esos tienen una personalidad que consideran en algún momento, aunque por mucho que la respeten, pueden llegar a crear algún momento de abuso; sea verbal, no hace falta que sea físico. Pero prefieren evitar esta situación. Que su mujer tenga que sufrir algo en presencia de otros hombres no cultos. Y por eso evitan esos espacios. Y es una barrera, también, para la mujer hacer este trabajo. Y es una barrera que le pondría el marido si estuviese casada. Si no está casada, sería a lo mejor el padre que no querría." [FG3-P1]

Pel que fa als **aspectes externs** que tenen a veure amb **l'estructura d'oportunitats**, cal considerar les dificultats derivades del procés d'homologació de títols, el qual suposa una forma de discriminació institucional (primera i segona cites); la islamofòbia vinculada a l'ús del vel i la vestimenta tradicional; i el context de crisi econòmica de l'última dècada, entre d'altres.

A Pakistan, es dóna molta importància en l'educació de les dones i cada cop més, i sobretot en entorns urbans, les taxes d'incorporació de les dones a les universitats són cada cop majors. Aquest comportament també s'observa en l'esforç que fan els pares perquè les seves filles (a vegades més que els fills) treguin bones notes i continuïn la seva educació fins a etapes post-obligatòries. El fet que moltes noies i dones tinguin **dificultats per homologar** els seus **títols** fa que es vegin abocades a ocupar feines del mercat de treball secundari o directament deixin de treballar.

"I can't work because the degree equivalence, the language, and then you have to find a suitable job. I can work elsewhere other than my field anywhere, but the thing is that being professional I really want to do something in my own career" [FG1-P1]

"Aquí hay muchas barreras para poder empezar a entrar en la normalidad. A parte de que hay una barrera idiomática y una barrera documental, digámosle de convalidaciones... entonces, esas barreras tanto son a nivel de estudios, porque muchas personas que vienen con estudios de allí, preparadas, no consiguen seguir sus estudios aquí porque no se les facilita." [FG3-P1]

"La raó principal de no treballar ara mateix és la barrera de l'idioma i l'altra raó és que el meu títol universitari encara no ha estat homologat per part del Ministeri d'Educació d'aquí." [EE15T]

El **problema de les equivalències** no es limita tan sols als graus universitaris, sinó en **etapes post-obligatòries prèvies com el batxillerat**, ja que el procés per homologar el graduat escolar (que a Pakistan rep el nom de Matric i seria l'equivalent a l'ESO) pot trigar fins a dos anys. Això afecta directament al truncament de les trajectòries educatives de les joves (i molt probablement a les trajectòries laborals en anys posteriors), deixant-les en un "limbo" que pot desencadenar en problemes per a la seva inserció social. Tenint en compte que com a

recent arribades les competències lingüístiques són nul·les o molt baixes, la inserció laboral fora de l'economia ètnica és molt difícil. A més, moltes desconeixen aquestes traves institucionals i afecten a les seves expectatives vitals, a més a més dels problemes de salut mental que tal situació els pot causar.

"Conozco muchísimas chicas que vinieron con un graduado escolar acabado, no acabado, estando en un Bachillerato, estudiando en un país donde tenían intención de hacer una carrera, y eran estudios superiores, y al haber venido con la reagrupación se han quedado estancadas porque no pueden formar parte del sistema." [FG3-P1]

L'ús del vel (*hijab, dupatta, o niqab*) en particular és una constant en les narratives tant de dones joves com grans que relaten haver estat exposades a la condició de treure-se'l per accedir a una feina (primera, segona i tercera cita), independentment de la generació i el grau de qualificacions (quarta cita). Inclús també amb altres parts de la vestimenta, com el *kameez* (camisa tradicional), on hi ha dones que manifesten que se'ls ha obligat a treure-se'l (cinquena cita). I això passa tant al sector públic com al privat (sisena cita). El vel s'associa a una dona poc empoderada (setena cita) i s'alteritza amb binomis com la submissió, la dependència, la procedència d'un país poc desenvolupat, etc.

"How we dress is a problem for some people. I don't use the veil but there are women who are forced to take it off" [FG1-P3]

"Aquí el gran problema que tenim de les dones, el gran problema, és el vel. Està claríssim, però claríssim. No hi ha ningú, ningú, a no ser que sigui del seu col·lectiu, como cajera de un DIA, que les agafi. Ningú." [E-IC2]

"Tinc una amiga que ha estat buscant feina, i ho necessita desesperadament. Però a tot arreu on ha aplicat li han demanat que deixi el hijab. Diuen que si no deixa el hijab no podrà treballar amb llibertat perquè haurà d'estar massa pendent de mantenir-lo en el seu lloc." [EE4T]

"Sí he tingut dificultats per ser estrangera i musulmana perquè vaig trobar una escola prop de casa, que era bona i tenia els horaris que buscava. Però quan hi vaig anar no em van donar plaça a causa del meu *niqab*. Hi havia un senyor molt gran, d'uns 70 anys que deia que jo no hi podia anar si no m'ho treia. I a on sigui que vagi amb *niqab* no em donen feina directament tampoc." [EE11T]

"Ella portava... com vaig vestida jo ara, que o sigui, portava pantalons apretats, però a sobre portava el nostre kameez (camisa tradicional de la vestimenta paquistanesa), saps? I li havien dit que no, que s'ho tragués. Tot per la vestimenta." [EE21T]

"I think that if you are qualified you have more opportunities, but still limited opportunities, [...] you are not able to stand the same way as [an]other person. Or you are told that you are perfect, you are good, you should be here, but I want you to just take out the hijab, or I want you to... because your Muslim thing, you are being perceived in a way and you suffer discrimination, even if you are qualified." [FG1-P4]

"Conec una noia que estudia amb mi que és del Marroc i porta el *hijab*. I a l'hora de buscar feina quan posa al currículum la seva foto, no la deixen. Diuen que no. Sobretot les companyies que són privades. I ara que estem de pràctiques, hi ha molts hospitals que no ens accepten sobretot per això, per el tema del *hijab*. I també per el *dupatta*." [EE12T]

"There was another lady and she was working in the Ajuntament and she said 'I have received messages from people literally telling that you are working in a government office and now you have to take off this thing that oppresses you. They didn't even ask me, 'why are you wearing it?'. They don't think that I am empowered, they don't see me as an empowered woman. I can be as much as empowered as I can, and I can be more empowered than any other woman in the whole world but because of my hijab there is an image of mine that I am unable to work, people want me to perceive the way they want me to perceive. And they are not asking what should be my perception of you'". [FG1-P4]

La **manca de referents de dones musulmanes** als espais públics, laborals, acadèmics i mediàtics també s'apunta com un reflex de la poca normalització que té encara a dia d'avui a casa nostra, on sovint, els debats que incumbeixen la dona i la comunitat musulmana i immigrant encara estan protagonitzats per dones *no* musulmanes i en aquells casos on participen, queden relegades a qüestions que afecten només la seva comunitat.

"I have a friend and she appeared in the TV multiple times when the Barcelona attack happened and she was invited all over again and again and I was with her in some conferences and she said 'I was invited to all these places and my phone was ringing for days and days and people were calling from TV, from newspapers and I chose some specific places, but I felt so sad when the phone never rings during all the year except for that moment. People want me to talk only about the topics they want me to talk. I cannot give my voice, my voice disappears, and still I am being discriminated." [FG1-P4]

Davant de la prohibició o no tolerància en l'ús del vel, **algunes opten per treure-se'l** (primera i segona cita) **i altres directament renuncien a (buscar) feines** en aquells llocs on saben o perceben que se'ls pot obligar a no portar-lo (tercera i quarta cita). La necessitat econòmica pot fer que algunes s'inclinin més cap a la renúncia, mentre que segons un jove d'origen pakistanès (cinquena cita), les segones i terceres generacions, amb el temps, tindran més marge de negociació fent valer les seves qualificacions i competències lingüístiques.

"Hay una chica que trabaja de limpieza en Abacus y entra sin velo. Ella al principio ya entró sin velo por una limitación suya "Que no me van a... No me van a querer dar el trabajo si..." [...] Lo quita antes de entrar a trabajar y lo pone al salir." [E-IC3]

"Conec una noia pakistanesa, una noia molt religiosa, que estava treballant. Però a la feina li deien que no podia portar res (al cap) si volia treballar. I per conveniència s'ho treia tot a la feina però tan aviat en sortia es posava tot lo seu tan aviat com podia. No em vull imaginar les dificultats per les que deuria estar passant per acceptar aquesta feina a pesar de tot sent lo religiosa que és." [EE7T]

"En una feina em van dir que m'agafaven però si no portava el *dupatta*, llavors no ho vaig agafar." [EE14T]

"La meva filla va tenir un problema. En una empresa crec que quasi ja l'havien agafada per l'oferta però li van posar la pega del dubatta. Li van ficar la condició que no el portés, que si no el portava millor. [...] aleshores ella no va agafar aquella feina i ho va deixar. Només li van ficar aquesta trava, per tot lo altre tot anava bé." [EE28T]

"Toda aquella mujer que decide salir a trabajar fuera, sale ya predispuesta a hacer todos los cambios que el mercado le exija. La segunda generación sí que exigirá, y la tercera generación sí que exigirá. 'Yo tengo unas bases, tengo mi cultura, tengo una forma de vestir y yo voy a venir con mi vestimenta, porque yo tengo unas cualidades que es

requerida por el puesto, y para que ejerza esa labor no necesita que yo tenga que cambiar mis bases.' Pero una mujer que va por necesidad, ya va con esa predisposición que yo tendré que modificar algo para que está aceptada y que haga ese trabajo." [FG3-P1]

D'altra banda, hi ha altres **formes de racisme** que transcendeixen els aspectes més visibles associats a la vestimenta. Hi ha dones que sí que han passat per un procés de cerca de feina exhaustiu i davant de negatives reiterades de no ser acceptades, la percepció és que al darrera hi ha una discriminació per raó d'origen ètnic (o interseccional). I a vegades (tot i que sigui una minoria de casos, almenys pel que fa a les dones reagrupades de primera generació) són més els **prejudicis** de la societat de recepció els que impossibiliten que les dones d'origen pakistanès duguin a terme certs tipus d'ocupacions que les barreres internes de la comunitat (segona cita).

"Muchas dificultades. Que no te cogen... porque no sé, que son racistas... o cómo te digo la palabra correcta... Pero porque en la propaganda dicen que no necesitan experiencia, no influye estudios, que lo que necesitan es personas que puedan dedicar su tiempo. Vale, muy bien. Entonces cuando tu echas tu curriculum 16 veces al mes - que quiere decir cada dos días un curriculum - y al final no te cogen, y cogen cuatro personas más pero no te cogen a ti, entonces, ¿qué quieren? Cuando voy a preguntar es una lucha pequeña, pero sí que voy a luchar con ellos. No tienen ningún motivo para no cogerme. Te dicen que "no lo sé, no lo sé". Pues claro. [¿Piensas que es por ser de otro país?] Yo lo pienso, lo pienso porque claro cuando una persona está tan agotada, entonces claro, con tantas cosas piensas las cosas negativas. Y entonces yo también, claro." [EE10]

"Ellos [los locales] se piensan que las mujeres paquistaníes no pueden trabajar, tienen muchas responsabilidades, están siempre abajo de su marido, entonces no se pueden cumplir los horarios, no se pueden cumplir las cosas y entonces no te dejan. Por ejemplo el trabajo de noche, una mujer chica paquistaní musulmana no se pueden dejar porque se piensan que ella no se puede dejar este tiempo fuera de casa. Pero realmente es mentira porque estoy (estuve) trabajando en KFC hasta las 3 de la madrugada, y nadie me ha dicho nada." [EE10]

Altres són **formes de racisme molt més indirectes i simbòliques** que s'expressen en **múltiples espais i esferes de la quotidianitat**, com per exemple el fet de veure's exposat a revelar l'origen ètnic/nacional constantment tot i haver nascut o haver-se socialitzat la major part de la vida a la societat catalana. També ho és el simple fet de tenir un nom estranger, especialment vinculat a la religió musulmana, tot i haver nascut a Catalunya.

"Y luego otra de las barreras, otra de las cosas que sufriría es... hemos dicho aspectos de la islamofobia, como discriminación de racismo, que eso también son problemas que por muy integrado que estés y lleves toda tu vida aquí, y por muy mezclado que estés, y por muy español que te sientas, tú puedes tener ese sentimiento, pero la sociedad, con los que compartes el espacio, nunca te considerarán al 100% español. Y tardaremos un tiempo largo para crear esa mentalidad de ellos y nosotros. Porque yo que llevo 25 años, y que mis compañeros que todos son gente universitaria, con estudios, preparados, y por mucho que en muchos aspectos te consideran como un español o un catalán, siempre habrá algún comentario que marcará tu origen." [FG3-P1]

“El pañuelo y el apellido de musulmana y extranjera. No importa si han nacido aquí, también te juzgan. Ni si quiera te dejan hacer prácticas, trabajar, mucho menos...” [E-IC7]

En el context de **crisi econòmica**, hi ha famílies que s'han vist obligades a buscar estratègies per augmentar els ingressos de la llar i intentar evitar un procés de mobilitat social descendent (o un desclassament respecte la posició a origen). Això ha portat a algunes dones a incorporar-se al món laboral com una necessitat o una obligació, la qual cosa difereix molt del perfil de dones que treballen per pròpia voluntat. Amb tot, també es valoren els avantatges de tenir dos sous de cara a proporcionar una millor educació als fills/es i poder disposar de més temps d'oci.

“There are women who are working for financial pressures, I mean if they are financially stable they are not supposed to work or neither the family members wants them to work. If they are under some certain crisis they are oppressed to do work.” [FG1-P1]

“Es una necesidad que la mujer trabaje. Porque la economía obliga a que los dos trabajen. Y es uno de los problemas que tenían la mayoría de las familias. ¿Por qué muchas de las familias han sido reagrupadas y han vuelto? Porque un solo sueldo no permite mantener a toda una familia aquí. Pagar un alquiler de media, en Barcelona, está por 700- 800€. Pagar un alquiler de 700- 800€ más todos sus gastos y la manutención de sus hijos, con un sueldo de una persona no cualificada de sueldo medio de 1000€ es imposible. Entonces es una necesidad, y muchísimas mujeres quieren trabajar.” [FG3-P1]

Tot i això, també hi ha dones que en temps de crisi **no han pogut accedir** a una feina per la **conjuntura econòmica** del moment. La cita a baix il·lustra un cas d'una dona que estava fent unes pràctiques a una escola com a professora d'anglès i quan va demanar una feina amb unes condicions laborals més estables, se li va denegar. Com a dona musulmana, creu que l'ús de la vestimenta tradicional també va contribuir a què no es donés aquesta possibilitat.

“Quan estava treballant a l'escola vaig dir que volia tenir una feina permanent allí, amb un sou i em va dir que "són temps de crisis i no tenim feina per la nostra pròpia gent i per tant no podem donar-te feina. Perquè la nostra pròpia gent no té feina i no podem donar-te prioritat. (...) Ningú més m'ha explicat res així però, és clar, si porto aquest vestit ningú em donarà feina, és evident.” [EE6T]

Tipus d'ocupacions a les quals accedeixen

Pel que fa al tipus d'ocupacions, hi ha un **imaginari** molt clar respecte quines són les feines més o menys desitjables per a una dona. Aquestes estan marcades clarament per la classe social i la casta de la família extensa al país d'origen, i per la concepció sociocultural d'aquelles ocupacions més feminitzades que tenen a veure sobretot amb la cura, com per exemple, mestres, professores, metges, infermeres, etc. Per tant, parlem de **feines condicionades per la intersecció dels biaixos principalment de gènere i de classe** (*gendered and classed occupations*). També juga un paper l'ambient del lloc de treball, en funció de si està més o menys masculinitzat, i alhora, de si està més o menys en contacte amb la societat en general. En aquest sentit, hi ha dones que també tenen ocupacions com a gestores o comptables en oficines les quals no estan exposades al tracte amb el públic, com s'explica més endavant.

“Se dice que, a la mujer, el trabajo que le pega más es o ser doctora o ser profesora. Siempre que estén relacionadas con el perfil de madre. Como profesora también hace un poquito de madre. Doctora está cuidando a los pacientes. O sea, trabajos así que les pegan más.” [FG3-P1]

“En realitat hi ha bastantes feines que elles no poden fer. Està ben vist feines relatives a la cura. Això suposo... em sembla que també al Pakistan és així, poden ser metgesses, per exemple, tot i que tinguin un home que és un pacient. La medicina es pot. [...] Mestres, una mica el treball social, mediadores, un tema amb una escola, coses una mica de caire social, de les cures etc. O que realment tinguin una idea d'un negoci i els hi vagi bé.” [E-IC5]

“La mayoría de hombres pakistanís van a trabajar de peón en trabajos forzados de carga. La mujer, por sus limitaciones físicas, ya de por sí, no está preparada para ir a trabajar, ni se lo planteará a no ser que esté en una situación muy dificultosa económicamente a ir en una obra. ¿Dónde trabajan los pakistanís? En locales de alimentación en los que se han establecido y se han hecho y se han hecho los suyos. Pero la mayoría, en restaurantes, en hostelería, o en construcción.” [FG3-P1]

Tot i això, la **forta necessitat econòmica** i les dificultats estructurals d'inserir-se en aquelles ocupacions que gaudeixen de més estatus, fa que algunes dones treballin en feines de menys categoria social i que a Pakistan mai haurien fet (p.e. treballar en una botiga d'alimentació com a caixera). Si bé és cert que a Barcelona, la comunitat també exerceix un control social que “recorda” quins són els valors culturals i les obligacions de les dones, hi ha un cert marge d'adaptació i negociació on les dones s'acaben inserint en ocupacions que segons els codis pakistansesos no serien desitjables, però que a Barcelona es redefeixen amb un major grau d'acceptació d'acord amb l'estructura d'oportunitats de la ciutat.

“I think it depends on the context, because I have familiars who can work in Pakistan... for example I have an aunt, she can't work in a shop because it is not something respectful for a women to work in a shop where my family is from [...] for example if I wanted to work in a shop here I won't have any problem, I can't do the same there. So I think it depends on the context” [FG1-P2]

El tipus d'ocupacions també ve determinat pels **condicionants de la societat de recepció**. Com hem dit, les traves per a l'homologació de títols fa que no puguin accedir a feines qualificades, i la islamofòbia derivada de l'ús del *hijab* també impedeix que certes dones accedeixin a determinats llocs de treball, sobretot al sector privat i aquelles que impliquen atenció al públic. El color de la pell, i per tant, aspectes que tenen a veure més amb la raça a voltes també suposen un obstacle i motiu de discriminació als llocs de treball, sobretot per a les filles reagrupades.

“I think skin colour is an issue, because where I work there are a lot of partners who are teachers and they all curious to ask 'what did you do? Are you like that?' there is people who treat me like an alien, and I am not like that, I am born in Europe and I have been raised here all my life” [FG1-P3]

D'altra banda, les **competències lingüístiques i culturals** faciliten les oportunitats en el sector de la mediació, la interpretació, la traducció, o com a professores d'urdú i anglès per a infants i joves socialitzats a Barcelona, a on les famílies tenen interès perquè els seus fills i filles aprenguin o millorin la lectoescriptura de la seva llengua materna o rebin classes de repàs d'altres matèries fent ús dels dos idiomes (urdú i castellà). A més a més, hi ha una doctora en

psicologia que es dedica a fer un procés d'acompanyament a famílies que inclou temes lingüístics (traducció de documents), educatius (classes de repàs) i *coaching* personal. Inclús està intentant establir connexions amb universitats pakistaneses perquè s'obri algun centre a Barcelona per aquells joves que volen continuar els estudis que han iniciat a Pakistan i que es veuen interromputs amb el procés migratori. Aquest suport en l'educació també el dona en l'etapa dels estudis secundaris, ja que és força recurrent que les trajectòries educatives dels fills i les filles es vegin afectades per interrupcions fruit de les llargues estades al país d'origen. Això sovint respon al fet que les famílies prefereixen el sistema educatiu de Pakistan perquè consideren que és més rigorós, i en alguns casos perquè s'adhereix més als seus cànons culturals i religiosos. Especialment en l'etapa adolescent, també hi ha una por especial a què siguin occidentalitzats i perdin la identitat del país d'origen, i en el cas de les noies, a què no respectin les normes del *purdah*.

"Muchas de la primera generación que sí que tenía una base de estudios, lo que ha hecho es empezar a trabajar de mediadoras. Una oportunidad que han tenido gente preparada de primera generación, es que a la que han podido aprender el idioma han podido empezar a trabajar de mediadoras en ayuntamientos, en centros sanitarios, en centros penitenciarios" [FG3-P1]

L'economia ètnica formal, la qual integra el conjunt de negocis regentats per població pakistanesa a la ciutat de Barcelona, també ofereix oportunitats laborals. I en un context de crisi econòmica on també hi ha la percepció d'una certa prioritització per a la població local i on el capital social de la població immigrada és molt menor, per a algunes famílies d'origen pakistanès, obrir una botiga ha estat l'única alternativa.

"Només donen feina als seus i a més que una tampoc té aquell tipus de connexions que faciliten trobar feina. I em vaig afartar de tot això, i vaig dir que obrísim un forn de pa. Ser estranger és el que fa tot més difícil, si els d'aquí tampoc troben feina. Si ells no troben, com en trobarem nosaltres? Abans els contractaran a ells." [EE22T]

A diferència d'altres col·lectius musulmans com les dones procedents del Marroc les quals sovint són discriminades com les dones d'origen pakistanès, no compten amb aquest teixit comercial com a opció laboral. Aquest tipus d'iniciatives comercials en mans de pakistanesos, suposen, per tant, una **oportunitat** per a tenir **primeres experiències laborals** sense patir discriminació per part de la societat de recepció. D'una banda, hi ha algunes dones reagrupades en edats més adultes que donen suport als seus marits a l'hora de gestionar el negoci (p.e. petites botigues d'alimentació) cobrint algunes hores quan els seus marits descansen o en feines específiques com de caixeres o ajudant en la compra de productes. D'altra banda, l'aparició de les franquícies de supermercat (p.e. Condis, SUMA) i empreses pakistaneses que es dediquen a la venda al major de productes alimentaris (p.e. Ali Baba) estan empleant a noies joves que solen estar estudiant o just han acabat, no tenen càrregues familiars i tenen un major domini lingüístic, condicions que no es donen en les primeres generacions (primera cita). Aquestes ocupen feines de caixeres, reposadores, o a les oficines d'empreses pakistaneses gestionant comandes i factures. Amb tot, moltes es queixen de les **condicions laborals**: salaris molt precaris i llargues jornades que sovint excedeixen les que estipula el contracte (segona cita). Inclús en certs casos es parla d'assetjament i algunes famílies prefereixen que les seves filles no treballin amb homes pakistanesos i així evitar també situacions que qualifiquen d'explotació laboral (tercera cita).

[Fragment no literal traduït de l'urdú al castellà] los negocios pakistaníes cuando contratan piden demasiadas horas de trabajo. No les sale a cuenta. Apuntan a que les convendría una

jornada parcial pero que la mayoría de esos negocios no ofrecen esta opción porque a ellos tampoco les sale a cuenta. Además, dicen que cuando contratan mujeres son mujeres jóvenes, chicas que tienen más fuerza y vitalidad que ellas. Y además algunas de esas chicas ya han sido educadas aquí. Dicen que su educación y edad las predispone más que a ellos". [FG2]

"Young girls who are working in supermarkets funded by Pakistani men and they are being paid very little and they work for more than 12 hours and I know so many girls. I know a family of four sisters and all four are working in four different places and still they are not getting what a normal worker should get. Still they have more money than they had before because before only men were used to work, and now women are also working. So, they do have more money and they are so happy because they say 'Oh my god, my reality has changed'. But they don't realize that they are being used." [FG1-P3]

[Fragment no literal traduït de l'urdú al castellà] No siempre pero en no pocos casos, cuando mujeres pakistaníes trabajan con ellos se aprovechan, o hay casos de acoso, *harassment*. Por eso las familias pakistaníes prefieren que sus mujeres no trabajen con ellos, porque las explotan. [...] FG2-P3 cuestiona que "¿cómo puede ser que nos sintamos más seguras trabajando para españoles que trabajando para pakistaníes?" Dice que es consciente de que el acoso es algo que puede darse en cualquier lugar, pero que hay un sistema más rígido en otros casos. En el caso de los pakistaníes, dice, coinciden las dos cosas: hay acoso y también explotación laboral. "Trabajas un número de horas, te pagan otra cosa." Y añade que ha conocido sobre algunos casos de este tipo. Y que esta es una de las razones por las que la mayoría de mujeres no quieran trabajar para pakistaníes. "Si encuentras un buen jefe pakistaní, has tenido suerte". [FG2]

Algunes d'aquestes noies recent casades també tenen la necessitat de trobar una feina per tal de poder reagrupar els seus marits des de Pakistan. Tenint en compte les múltiples barreres a les quals s'enfronten al mercat laboral general, **l'economia ètnica pot suposar una oportunitat que faciliti els tràmits de reagrupament** fent ús del negoci familiar com a plataforma des d'on expedir un contracte de treball.

"They need to reunite the families and it is not easy to get the contract. If you have parents who have their own businesses because my father had a shop so he got my sisters' contract in her shop so she could bring her husband. But if your family does not have his own offices or your family does not have your own empresa you have to work for someone else and then they are going to exploit you..." [FG1-P4]

Si sumem les pressions econòmiques amb les derivades del procés de reagrupament, trobem casos de dones que s'han de posar a treballar, però fins i tot renunciïn al permís de maternitat per tal de no retrassar els tràmits.

"She needs to feed the baby but they were so desperate, the situation economically was so desperate that she had to get out of the house and she had to work and even when she was trying to get somehow a maternity leave, she could not even get the maternity leave because if she gets it and she asks the baja, oh impossible, your husband is not coming for the next three years and they have to wait a lot more." [FG1-P4]

L'emprenedoria en el cas de les dones d'origen pakistanès encara és un fet **purament residual**. Tret de casos aïllats, com la presidenta d'ACESOP que compta amb agències de viatges juntament amb el seu marit o un parell de dones que tenen un saló de bellesa al Raval, hi ha molt poques dones que reuneixin les condicions per obrir un negoci. Els rols com a mares i les responsabilitats familiars molt sovint són incompatibles amb la gestió d'un comerç o una

empresa. Amb tot, n'hi ha algunes (poques) que tot i no ser titulars d'una empresa, exerceixen de gestores amb un fort lideratge en negocis impulsats pels seus marits, com aquesta gestoria que es dedica a traduir documents oficials d'estrangeria. Aquest tipus de feines romanen del tot invisibles a ulls de la societat receptora.

[Fragment no literal traduït de l'urdú al castellà] FG2-P3 dice que en su localidad hay una oficina de traducción. Traducen documentos oficiales y la gente va para traducir documentos relacionados con papeleo de inmigración. "Imran Malik se llama, pero de hecho su mujer es quien está a cargo de la oficina. Y ella es la que tuvo la idea, y es la que lo domina, he oído muchas historias sobre ella. Ella es realmente la jefa." [FG2]

D'altra banda, existeixen més iniciatives que entrarien dins de **l'economia ètnica informal** relacionades amb la costura i la confecció de vestits tradicionals, la cuina i la preparació de plats per emportar, tot tipus d'arranjaments per a la bellesa i l'estètica per a events especials (p.e. casaments, celebracions), etc. (primera cita). Amb el suport de l'administració i la comunitat aquest tipus d'iniciatives poden tenir potencial per a la seva formalització, tot i que es corre el risc que l'encariment del producte no s'ajusti al perfil de moltes famílies d'un nivell socioeconòmic baix (segona cita). D'altra banda, n'hi ha algunes que també participen en mercats tradicionals amb una parada de venda de teles a Badalona, la qual cosa suposa una forma de **venda ambulant** reglamentada, que serveix per a aquelles que es dediquen a la confecció de vestits i la costura (tercera cita).

"Pakistani women they can't leave without clothes, make-up, shoes... so these are the necessities of live so these things is very popular. You know, at home, who has not got a job or something but they know the skill you just sew the clothes and just sell it for 10 or 20 euros" [FG1-P1]

"Yo conozco en Besòs Mar, hay dos mujeres que tienen boutiques en casa. Sabes es como boutiques en casa, tienen una habitación que es libre. [...] Entonces esta habitación sólo tiene armarios y unos asientos para sentarse como si fuera una tienda pakistani. Y te abren el armario y tienen todo colgado como con piezas y tal. Y ahora mi madre, que es mucho más avanzada... su hija la ayuda, porque a lo mejor no sabría. Hacen fotos de los vestidos, ponen el precio encima, como con papel, está puesto allí. Van haciendo fotos y va mandando por WhatsApp. Y va rulando en WhatsApp. Así que hay maneras y maneras de hacer. [...] Legalmente no es viable por ahora [formalizarlo]. Primero porque si se hiciera un proyecto aquí de costura, los precios serían elevados. En el momento en que los precios son elevados, la mayoría de familias lo que piensan es "ostras! Si aquí me va acostar 90€ o 100€ un vestido, prefiero comprarlo en Pakistán por 40€ y traerlo." Sí que cambiaría esta mentalidad en el momento que las nuevas generaciones que han estudiado aquí, tendrán un poder adquisitivo mucho mejor que ahora." [E-IC8]

"Ya hay unas mujeres en Badalona que participan en el mercado tradicional de Badalona. El que se pone debajo del puente. Que tienen un *stand*, que es... no sé cómo han conseguido el permiso y tal. Pero que venden telas y ropas de Pakistán. Sí. Y también incluso los adornos que utiliza con la ropa. Pues también, o botones. Lo vende para las mujeres pakistanies para que puedan fabricar sus vestidos aquí." [E-IC8]

El fet de disposar d'una àmplia comunitat pakistanesa a la ciutat de Barcelona suposa un actiu econòmic que proporciona oportunitats per dur a terme iniciatives comercials i econòmiques dirigides a la pròpia comunitat. Si bé la tendència general dels negocis regentats per homes d'origen pakistanès (p.e. botigues de mòbils i d'alimentació, fruiteries, etc.) en les últimes dues

o tres dècades ha estat passar d'una clientela (principalment) ètnica a una clientela generalista, les **iniciatives econòmiques** que *a dia d'avui* són més **assequibles** per a les dones reagrupades s'inscriuen **dins de la pròpia comunitat**.

"Hagan lo que hagan serán labores en las que sus clientes serán personas de su propia comunidad. Es difícil tener acceso a opciones que se salgan del ámbito de tu comunidad. Raramente la mujer pakistani encuentra algún trabajo que trascienda su comunidad."
[FG2-P1]

Des d'un **punt de vista intergeneracional**, l'imaginari que predomina entre els fills i filles d'immigrants que han participat dels grups focals és que **podran accedir a les feines que desitgin**, d'acord amb les seves qualificacions, de manera que no hi ha una percepció que en un futur es puguin veure exposades a situacions de discriminació (primera i segona cita). Tot i això, algunes també opinen que només troben feines on poden explotar el seu *background* cultural i lingüístic, i experimenten dificultats per entrar al mercat laboral general en igualtat de condicions que una persona local (tercera cita).

"La segunda [generación] donde quieran. Para lo que ellas se propongan. Pueden ir al trabajo que quieran porque cumplen lo mínimo necesario para acceder al puesto. Entonces ya es la valía de cada persona, de cómo buscárselo". [FG1-P2]

"Feina, vull ser... vull fer moltes coses. Metgessa però també m'agradaria directora d'un centre sanitari. Coses grans, no treballar en un treball mediocre i quedar-me allí tota la vida estancada. Fer coses molt grans. Sí directora d'hospital, alguna cosa així." [EE-1]

"Ha estat bé perquè les feines buscaven un perfil musulmà, saps? Això és el que em fa... em fa molt fàstic perquè només puc treballar a llocs on em busquen a mi per la meua cultura, pels idiomes que tinc". [FG1-P4]

En canvi, el perfil de dones reagrupades són les que es veuen més subjectes als codis culturals de la comunitat i les que poden experimentar més barreres internes que tinguin a veure amb **l'honor familiar**.

"La primera generación quieren un trabajo digno y bien visto por la sociedad. Que les honre. La primera generación quiere un trabajo que puedan exponer y decir con orgullo lo que están haciendo." [FG1-P1]

En aquest sentit, hi ha molt poques dones d'origen pakistanès que treballin en el **sector de la neteja i el servei domèstic**, ja que a Pakistan aquesta és una feina que està estretament lligada a les classes baixes. I en aquells casos en què es produeix per una situació de necessitat, es porta en secret davant de la comunitat, de manera que un cop més, l'aparença del manteniment del *status quo* importa més que el propi manteniment (doble estàndard).

"Yo al menos nunca he oído de ninguna mujer pakistani trabajando en limpieza. Mujeres índias sí pero no pakistanies. Es porque somos muy egoistas. Tenemos una autoestima muy alta y nos quedaremos sin comida antes que trabajar en eso. A las familias tampoco les parecería bien, sería como perder la dignidad." [FG2-P4]

"Conozco chicas que sí que han conseguido un trabajo de limpieza, pero... en algún momento me han dicho que 'No digas a nadie que estoy trabajando en esto'." [E-IC3]

"Ya hay esta tradición de estos trabajos de limpieza y tal, pero son muy clandestinos." [E-IC8]

A més a més de la qüestió de la classe social, el **sistema de castes** també està relacionat amb el tipus d'ocupacions. I en un país fortament marcat pel feudalisme, treballar per una altra persona està pitjor vist que ser autònom; és per això que l'esperit emprenedor és un valor cultural molt arrelat a la cultura pakistanesa (Güell 2017b). Seguint la conversa de dos nois d'origen pakistanès (FG3), es posa de manifest com el treball domèstic està associat a castes de rangs inferiors, i com tothom aspira a ser terratinent i amo de sí mateix; estatus associat a la casta del *choudry*. Amb altres tipus de feines, el paper de la casta no sembla tenir una incidència directa, si bé trobem algun exemple força il·lustratiu, en aquest cas associat al gremi dels barbers.

“FG3-P2: Porque la cultura o la costumbre que hay en Pakistán es esto. O sea, tu si dices que estoy trabajando de limpieza en una casa está muy mal visto.

FG3-P1: La realidad del Pakistán es que venimos de un territorio que hemos sido esclavos durante 200 años, y todos creemos que somos herederos de las coronas de allí. Que fuimos invadidas. Entonces todos, en nuestras casas, ante todos los demás decimos “somos los príncipes, somos los terratenientes.” Sabes allí el concepto de *choudry*, yo soy bien estable, yo tengo mi...

FG3-P2: Els burgesos.

FG3-P1: Todos quieren sentirse burgesos, de clase media alta. Aunque yo sea muy pobre nadie vendrá diciéndome ‘Es que yo soy muy pobre. Me estoy muriendo, soy...’ no, no. Todos querrán demostrar que mi abuelo era un que... Aunque yo me esté muriendo de hambre ‘mi abuelo era el que tenía ese mercado, todo era suyo. Yo soy de esa familia. Y mi padre tenía un chófer que lo tuvo tanto tiempo’ y quieren quedar bien delante de los demás, y no quieren que venga nadie y ‘he visto que tu mujer estaba trabajando de limpieza. ¿Ahora habéis empezado a trabajar de limpieza?’ Aquello que les pueda dejar mal ante los demás no querrán hacerlo.”

“I have a friend, who she wanted to be a hairdresser but her mum didn't allow her... because there is a cast [discussió de grup on es diu que la casta en aquest cas es pot traduir com un gremi] So she wanted to study that and she wanted to do that badly, and now she is the home doing nothing, because her mum said ‘no, we are not *nais* [babers]” [FG1-P1]

07

7. Recomanacions per a un major empoderament de les dones d'origen pakistanès

En aquest apartat es proposen algunes línies d'actuació que afavoreixin l'autonomia econòmica de les dones barcelonines d'origen pakistanès, i que permetin ajudar a revertir situacions de desigualtat social que els dificulta el seu empoderament.

Aquestes recomanacions tenen present l'Estratègia contra la Feminització de la Pobresa (EFPP), dins de la qual s'emmarca aquest informe, i els seus dos principis rectors; la interseccionalitat de gènere, i l'empoderament i la participació sociopolítica de les dones (Ajuntament de Barcelona, 2016: 6). Pel que fa al primer, s'ha mantingut una mirada interseccional, que reconeix la diversitat interna del grup de dones d'origen pakistanès i la combinació de factors i eixos de desigualtat, distingint especialment entre les dones reagrupades (joves i grans) i les filles reagrupades escolaritzades a Catalunya²². Així, tal com també s'ha detallat especialment a les anàlisis quantitativa i qualitativa, no es poden homogeneïtzar les dones d'origen pakistanès sota una mateixa categoria, sinó que hi ha una àmplia heterogeneïtat en termes d'edat, nivell d'estudis, classe social i trajectòries migratòries i familiars, que cal tenir en compte a l'hora de dissenyar les línies d'actuació.

Pel que fa al segon principi, les recomanacions pretenen potenciar l'empoderament i la participació sociopolítica de les dones, no només considerant-les com a grup objectiu, sinó també fent-les partícips del procés dins d'un marc d'investigació acció participativa. Així, el llistat de recomanacions es basa en les demandes realitzades per les pròpies dones d'origen pakistanès, ja sigui mitjançant les entrevistes tancades o els grups focals, així com pels i les informants clau. Aquesta metodologia respon a un dels objectius concrets de l'EFPP que

²² En posteriors estudis seria interessant aprofundir en la diferència entre filles reagrupades escolaritzades i no escolaritzades a Catalunya, a fi d'identificar factors que marquin trajectòries educatives i laborals diferenciades.

consisteix a recollir la veu de les dones, juntament amb la de les entitats expertes, i integrar-les en línies d'actuació que no estiguin desconnectades dels interessos i les necessitats de les pròpies dones.

La primera recomanació que es vol fer és de caràcter transversal a les diferents temàtiques que es tractaran seguidament en aquest apartat i consisteix en la **necessitat d'explicar i acostar els serveis municipals a les dones de les comunitats pakistaneses**. Tal com es desprèn de l'anàlisi quantitativa de la mostra, un 74,2% de les dones no coneix ni ha participat dels serveis d'acollida oferts per l'Ajuntament de Barcelona. Per això, és important apropar aquest tipus de serveis a les dones per tal que els coneguin i puguin fer-ne ús. És el cas dels **PIAD's**²³ (Punt d'Informació i Atenció a les Dones), els quals faciliten l'accés a diferents recursos de la ciutat i ofereixen formacions, tallers i sessions informatives tant a nivell individual com grupal. Un altre servei d'interès per a les dones és el **SAIER**²⁴ (Servei d'Atenció a Inmigrants, Emigrants i Refugiats) que ofereix informació i assessorament sobre immigració, emigració, retorn i refugi a qualsevol ciutadà o ciutadana de Barcelona.

Aquests serveis s'haurien de donar a conèixer entre les dones de la comunitat pakistanesa a partir de material informatiu en diverses llengües com l'úrdú²⁵ i distribuint-lo en espais on les dones més es socialitzen, com ara associacions, oratoris, escoles d'idiomes i centres escolars. També es podrien donar a conèixer a través dels mitjans de comunicació en què l'úrdú és la principal llengua de comunicació, com el diari "El mirador dels Inmigrants", escrit majoritàriament en úrdú i amb una publicació setmanal i gratuïta. Una altra via no exclouent és mitjançant la contractació de personal amb competències lingüístiques que incloguin les llengües dels principals col·lectius d'immigrants (com l'úrdú) als serveis municipals. Una altra alternativa podria ser la contractació d'un servei puntual de traducció, interpretació i mediació per fer acompanyament i seguiment de casos.

La resta de les recomanacions es divideixen per eixos temàtics: la primera part se centra en propostes per potenciar l'accés al mercat laboral i el conseqüent empoderament econòmic de les dones, tenint en compte els diferents perfils identificats a l'anàlisi qualitativa. Dins del segon eix, es fa un recull de propostes centrades a potenciar la formació i educació de les dones, entenent-la, no només com un pas previ per accedir al mercat laboral, sinó també com una forma d'empoderar-les en els àmbits social i personal. Finalment, es presenten propostes per promoure la participació sociopolítica de les dones, i hi ha un quart eix dedicat a l'empoderament subjectiu i emocional. Si bé les propostes estan estructurades en aquests quatre àmbits, s'entén que tots són interdependents i es retroalimenten entre ells.

7.1. Propostes per potenciar l'accés al mercat laboral i l'empoderament econòmic

Abans d'entrar en mesures específiques per potenciar l'accés de les dones d'origen pakistanès al mercat laboral, cal tenir en compte que no es pot produir un canvi substancial si no s'adrecen problemes de caràcter més estructural que tenen a veure amb la coresponsabilitat de les parelles i de l'Estat en la cura dels fills/es i de la llar. La manca d'un Estat del Benestar que pugui proveir d'uns espais de cura dels fills/es (p.e. escoles bressols públiques, extraescolars) assequibles i accessibles per a famílies de rendes baixes, i la manca d'oferta de treballs amb

²³ Més informació a: <http://ajuntament.barcelona.cat/dones/es/canal/informacio-piads> (últim accés 21/05/2018)

²⁴ Més informació a: <http://www.bcn.cat/novaciutadania/arees/ca/saier/saier.html> (últim accés 21/05/2018)

²⁵ El fulltò de SAIER sí que està disponible en úrdú.

jornada reduïda o flexible compatible amb la cura dels fills/es són factors que obstaculitzen l'entrada de la dona al mercat laboral. A més, les llargues jornades laborals i la precarietat de les condicions laborals dels homes pakistanesos són un obstacle molt gran per a què les dones d'origen pakistanès treballin, més enllà de la divisió tradicional dels rols de gènere. En aquest sentit, caldria dissenyar polítiques i mesures que tot i tenir una projecció i un resultat a més llarg termini i escapar-se en certa mesura del domini del poder local, tinguin com a horitzó aquests aspectes de caràcter més estructural.

Tot seguit es presenten propostes més tangibles que es relacionen amb els nivells d'empoderament definits a la introducció com el "poder de" relatiu a la possibilitat d'accedir i controlar els mitjans de producció, i amb el "tenir", un aspecte d'empoderament que fomenta la possessió de beneficis i recursos materials. Aquestes mesures segueixen les línies d'actuacions de l'EFPP que pretenen promocionar la inserció laboral de les dones i combatre la segregació ocupacional i les línies d'actuació 3.16 i 3.17, en les que es proposa la creació d'un programa d'emprenedoria social i solidària per a les dones que treballen en sectors més feminitzats, per tal d'afavorir que les dones tinguin un treball digne i no hagin de recórrer a l'economia submergida (Ajuntament de Barcelona, 2016: 23 i 24).

a) Millorar l'accessibilitat dels serveis públics amb borses de treball ja existents

Les dones sovint expressen una falta de coneixement sobre els serveis d'ocupació i les ofertes laborals que els podrien interessar, sobretot en aquells casos que compten amb poca formació acadèmica i/o han cursat la seva trajectòria educativa a Pakistan. Des d'una perspectiva comparada, aquelles que han viscut a altres països com per exemple el Regne Unit o Alemanya fan menció de serveis públics molt més accessibles. En canvi, a Barcelona, moltes dones asseguren que quan arriben a la ciutat volen treballar però no saben a on adreçar-se. Davant d'aquest escenari es planteja la necessitat de millorar l'accessibilitat a les borses de treball dels serveis d'ocupació genèrics com el SOC i Barcelona Activa. Tal com s'ha mencionat a la primera recomanació transversal, això es pot aconseguir amb la traducció de material informatiu i d'assessorament en més llengües estrangeres com l'urdú en format digital (web) i/o amb la distribució de fulletons als principals espais de socialització de les dones d'origen pakistanès. A més, també es podria fer arribar aquesta informació mitjançant canals de difusió destinats principalment a la comunitat pakistanesa i que utilitzen la llengua urdú com a principal llengua de comunicació. Altres vies no excloents podrien consistir en la contractació de personal amb competències lingüístiques diverses als serveis d'ocupació o la contractació d'un servei puntual de traducció, interpretació i mediació per fer acompanyament i seguiment de casos.

b) Promocionar la creació de cooperatives per a dones d'origen pakistanès

Pels casos de dones reagrupades, amb poc domini de l'idioma i eventualment poca formació acadèmica, es recomana promocionar la creació de cooperatives que potenciïn les seves habilitats manuals d'acord amb les seves preferències i necessitats. També es podrien potenciar programes dins de cooperatives que ja existeixen com ara Labcoop²⁶, des d'on s'impulsen projectes d'emprenedoria social cooperativa amb una vocació transformadora de la realitat social, econòmica, política, cultural i ambiental. A més, aquesta cooperativa ja ha ofert assessorament en la creació de dues cooperatives amb col·lectius vulnerables: Alencop²⁷, formada per 15 nois d'origen subsaharià que ofereix un servei gratuït de recollida de ferralla, i Diomcoop²⁸, també formada per persones d'origen subsaharià que es dedica a vendre

²⁶ Més informació a : <http://labcoop.coop/> (últim accés 16/03/2018)

²⁷ Més informació a: <http://alencop.coop/> (últim accés 16/03/2018)

²⁸ Més informació a : <http://www.cooperativest treball.coop/cooperatives/diomcoop-scc/> (últim accés 16/03/2018)

productes de comerç just, artesanals i de proximitat en mercats i fires. Una altra cooperativa que pot servir de referent és l'anomenada 'Anem per feina'²⁹, la qual ofereix un servei de tutorització i de cerca de treball per a persones vulnerables dins del mercat laboral.

Tenint presents les necessitats, característiques i demandes de les dones d'origen pakistanès, aquestes cooperatives podrien explotar tres línies principals:

- **Serveis de càtering i/o plats preparats de cuina (indo)pakistanesa** elaborada per dones del col·lectiu. Eventualment aquests també podrien col·laborar amb empreses o altres cooperatives de servei a domicili fent ús de vehicles sostenibles com ara bicicletes o vehicles elèctrics. Aquest tipus de feina no requereix habilitats idiomàtiques i podria suposar una novetat respecte altres serveis de càtering i menjar preparat que ja existeixen a la ciutat explotant la gastronomia pròpia de la seva cultura. En aquesta línia, un projecte de referència és Food Makers³⁰, que consisteixen en un co-working gastronòmic on s'ofereix un espai amb una cuina que pot ser d'ús per a aquelles persones que encara no poden assumir les despeses d'un local i condicionar-lo per incloure una cuina. Un projecte semblant és del de Mescladís³¹, una escola de cuina que ofereix formació a persones amb poques oportunitats d'inclusió al mercat laboral. A més, a partir del 2019, el nou Mercat de Sant Antoni, amb una ubicació molt cèntrica i a prop dels principals barris de residència de la comunitat pakistanesa, disposarà d'una cuina comunitària als baixos del mercat que també podria ser d'utilitat. En una línia similar, es podria potenciar la creació d'esdeveniments culturals com ara Festivals de Menjar, on les dones podrien cuinar i col·laborar en l'organització de l'esdeveniment.
- **Costura i confecció:** fomentar cooperatives que es dediquin a arranjaments de roba per al públic en general i a confeccionar vestits pakistanesos, especialment destinats a la comunitat. Un referent podria ser l'empresa Upcycling,³² en la que reciclen roba i dissenyen vestits nous, i fan petits cursos, que en alguna ocasió ja s'han adaptat a col·lectius migrats i dels quals se'n podrien beneficiar també les dones d'origen pakistanès.
- **Venda de cosmètics o serveis de bellesa a domicili:** vendre cosmètics o efectuar serveis de bellesa adreçant-se a cases d'altres dones, tant de la seva comunitat com d'altres. Així, aquesta feina podria respondre a les necessitats d'aquelles dones que prefereixen no treballar de cara al públic i que a més els permet flexibilitat horària per organitzar-se amb la resta de tasques domèstiques.

c) Promocionar l'emprenedoria amb l'obertura de negocis protagonitzats per dones

Tot i que l'emprenedoria és un fenomen molt estès en el col·lectiu d'origen pakistanès, les dones encara en són molt poc protagonistes, sobretot en el sector de l'economia formal. Com s'ha dit a l'apartat dels resultats, això respon a patrons culturals patriarcals, a una divisió sexual del treball i a ideologies de gènere determinades del col·lectiu, que estan en diàleg amb les pràctiques patriarcals i racistes de la societat receptora que sovint lluny de qüestionar-les, les reforça. Això fa necessària la creació de mesures que afavoreixin l'emprenedoria femenina i que contrarestin les pràctiques discriminatòries que es produeixen al mercat laboral i a la societat en general. Si bé aquesta mesura va molt en la línia de la promoció de les cooperatives, es planteja com una mesura independent destinada a crear sinèrgies amb la xarxa del teixit comercial

²⁹ Més informació a : <http://anemperfeina.org/> (últim accés 01/04/2018)

³¹ Més informació a: <http://mescladis.org/> (últim accés 16/03/2018)

³² Més informació a : www.facebook.com/elmitjodesaparellat/ o a upcyclingbarcelona@gmail.com

pakistanès ja existent i aprofitar dinàmiques intrafamiliars i comunitàries que puguin afavorir l'emergència de negocis on les dones hi tinguin un paper rellevant.

- **Adaptar el programa d'activació econòmica per persones de col·lectius diversos i/o vulnerables impulsat per l'Ajuntament a les necessitats de les dones d'origen pakistanès que vulguin emprendre.**

Aquest programa de recent creació arran de la diagnosi sobre el comerç pakistanès al Raval (Güell 2017a) està centrat en treballar amb les necessitats dels empresaris d'origen immigrant (principalment procedents de Pakistà), avançar en la línia d'una major interacció entre teixit comercial i administració pública, i fomentar la diversificació empresarial a fi d'ajustar millor oferta i demanda. Tenint en compte que hi ha un perfil de dones que busquen feines formals i estables, i com una opció per a aquelles més joves i sense càrregues familiars, es podria promocionar l'obertura de negocis. Aquests podrien adoptar un caràcter més genèric i/o bé dirigir-los a les necessitats de la comunitat pakistanesa. Un primer pas per facilitar l'emprenedoria podria ser mitjançant l'adaptació d'aquest programa d'activació econòmica a les demandes de les dones d'origen pakistanès creant sessions de treball i buscar aliances amb Barcelona Activa o altres organitzacions com l'ONG Voluntaris en Assessoria Empresarial (VAE)³³ per proporcionar un suport en formació, elaboració de plans d'empresa i programes de micro-finançament. Aquestes iniciatives, a més de tenir un impacte evident en l'empoderament i l'autonomia econòmica de les dones, també podria beneficiar la seva socialització i ampliar els espais de trobada on es puguin generar relacions de confiança en un ambient protagonitzat per dones, així com potenciar i visibilitzar dones referents dins de la comunitat.

- **Formalitzar iniciatives econòmiques que ja existeixen al sector informal**

L'emprenedoria liderada per dones d'origen pakistanès existeix en menor mesura al sector de l'economia ètnica informal, integrada fonamentalment per activitats que estan dirigides sobretot a altres dones i membres de la comunitat. Amb el progressiu assentament de famílies d'origen pakistanès i una cada cop més nombrosa presència de noies i dones barcelonines d'aquesta procedència, s'ha generat demanda d'alguns serveis i productes, com per exemple, botigues de roba i confecció de vestits tradicionals, cuina i restauració, serveis matrimonials, salons de bellesa per a bodes i esdeveniments especials, etc. Davant d'aquestes necessitats, algunes dones estan duent a terme activitats informals a casa seva o al carrer que, amb el suport de l'administració i capital financer, es podrien formalitzar. Això requeriria un suport i acompanyament integral per part de l'administració en termes d'assessorament de normativa, finançament, formació, etc. que es podria integrar dins dels plans socioeconòmics dels districtes. Una altra opció seria la promoció de parades en mercats i fires ambulants, com és el cas d'un grup de dones de Badalona que ven teles al mercat municipal d'aquesta ciutat.

d) Facilitar el procés d'homologació de títols, donant a conèixer el Servei d'Acompanyament al Reconeixement Universitari i simplificant els tràmits

Existeix una demanda per part de les dones a l'hora d'accedir als serveis d'assessorament i suport en qüestions d'homologacions en els casos d'aquelles dones que han desenvolupat la seva trajectòria educativa a Pakistan i presenten greus dificultats per accedir a feines (en general) i sobretot a llocs de treball qualificats. Aquests tràmits solen ser lents (poden trigar dos anys o més) i això els afecta psicològicament en la seva autoestima i en una pèrdua d'habilitats

³³ Més informació a <http://www.vaeassessoriaempresarial.org/> (últim accés 17/04/2018). Aquesta ONG té una àmplia experiència assessorant a persones d'origen immigrant a iniciar negocis des del 2005.

professionals adquirides al país d'origen (*deskilling*), que alhora, per a la societat de recepció, implica malbaratar un capital humà (*brain waste*). Aquesta realitat també afecta noies joves que poden veure truncades les seves trajectòries educatives en haver d'esperar anys a què s'homologui el seu graduat escolar obtingut a Pakistan i que per tant, no poden continuar amb la seva formació a Barcelona.

En aquest sentit, es fan necessàries actuacions que facilitin el procés d'homologació de títols. D'una banda, caldria fer més difusió de serveis com el Servei d'Acompanyament al Reconeixement Universitari - SARU (o d'altres serveis exercits per altres entitats). Aquest servei és fruit d'un conveni entre la Generalitat de Catalunya, el Ministeri d'Educació, l'Obra Social 'la Caixa' i l'Associació Atlàntida i ofereix a les persones amb titulacions universitàries estrangeres orientació i assessorament en els processos de reconeixement de la seva qualificació professional i acadèmica.³⁴ Convindria fer aquesta difusió en diferents idiomes (incloent urdú) i fer-lo arribar al col·lectiu de dones d'origen pakistanès a través dels espais que més freqüenten (p.e. associacions, oratoris, escoles, CAPs). Això pretén afavorir la seva incorporació i acreditació al món laboral, tal com marca l'actuació 1.11 plantejada a l'EFPP (Ajuntament de Barcelona, 2016: 23). D'altra banda, tot i ser una mesura de caràcter més estructural i a llarg termini, caldria revisar els protocols que se segueixen a nivell català i espanyol en el procés d'homologacions a fi de fer-los més àgils i simples.

e) Accions de sensibilització i lluita contra la islamofòbia i discriminació als llocs de treball del sector públic i privat

Sovint les dones denuncien que la seva vestimenta i l'elecció de portar vel els dificulta l'accés a l'ocupació. Per tant, es fa necessària la facilitació de mesures que promociïn l'acceptació de la diversitat religiosa i la lluita contra la islamofòbia al mercat laboral. Això es podria traduir en accions de sensibilització, activació de protocols i bones pràctiques orientades a gestionar conflictes derivats de la islamofòbia entre companys/es i entre càrrecs directius i treballadors. Aquestes accions es podrien adreçar tant a personal de recursos humans, que es dediquen a fer el procés de contractació de personal, com a treballadors d'empreses públiques i privades, que podrien ser potencials companys de feina d'aquestes dones. Aquestes actuacions estan en consonància amb el Pla Municipal contra la Islamofòbia, una mesura de govern que es va iniciar l'any 2017. Entre els seus objectius, es troben les actuacions destinades a "afavorir una gestió no discriminatòria de la diversitat religiosa als centres de treball de la ciutat" (Mesura de Govern Pla Islamofòbia), i es tradueix en la creació d'una guia de bones pràctiques i recomanacions per al respecte de la diversitat de creences en l'àmbit laboral (Ajuntament de Barcelona, 2017: 26).

7.2. Propostes d'accions per potenciar la formació i l'educació

Entenent la formació no només com un pas previ a l'accés al mercat laboral, sinó també com una manera de beneficiar l'autonomia social i personal de les dones, es proposen actuacions per potenciar la formació de les dones en diferents àmbits. Aquest tipus de propostes interessen especialment als casos de dones que han emigrat en edat adulta i no han pogut incorporar-se al sistema educatiu català. També podrien interessar als casos de noies que, tot i haver emigrat en una edat jove i haver-se incorporat al sistema educatiu català, no han pogut completar la seva trajectòria educativa per qüestions com el desconeixement de la llengua i del

³⁴ Per a més informació vegeu: http://treballiaferssocials.gencat.cat/ca/ambits_tematics/immigracio/saru/

sistema educatiu i les baixes expectatives que sovint perceben de professorat que els orienta a itineraris més professionalitzadors. Els casos de dones que o bé van arribar de molt petites o bé han nascut a Barcelona, no presenten demandes específiques en aquest àmbit, ja que han pogut seguir el sistema formal educatiu i, fins i tot, algunes han accedit ja al sistema universitari català. Aquestes actuacions poden tenir un impacte en dos nivells d'empoderament: "el poder de" i "el poder interior", ja que l'accés a la formació i a cursos millora les capacitats intel·lectuals i la capacitat de prendre decisions, a la vegada que beneficia l'autoestima i la força psicològica de les dones.

a) Classes de conversa i de llengua

Tenint en compte que el domini de la llengua beneficia no només l'accés laboral sinó la socialització del col·lectiu de dones d'origen pakistanès, es recomana potenciar les classes de conversa i llengua castellana i catalana. Aquests cursos han d'estar pensats d'acord amb les necessitats de les dones, sobretot d'aquelles en edat adulta que no busquen feina, però que es volen sentir més realitzades en la seva vida diària i socialitzar-se amb més persones que no pertanyen a la comunitat d'origen. És per això que, malgrat l'existència de molts serveis de normalització lingüístiques, les dones reclamen l'oferta de classes que se centrin més en la conversa basades en temàtiques del seu interès i que serveixin com a punt de trobada i per establir vincles. Les classes també s'haurien d'adaptar als seus horaris, ampliant l'oferta de cursos als matins, on les dones que tenen fills/es hi puguin assistir mentre aquests estan a l'escola. Una altra opció és la d'oferir cursos fora d'horari escolar amb l'opció que hi hagi un espai de cura habilitat per als fills i filles i/o hagi servei d'acollida. En aquesta línia, també es podria potenciar la creació de projectes com el del Districte de Ciutat Vella, on nens i nenes aprenen urdú mentre les seves mares aprenen català.

b) Cursos i formació laboral

Per a aquelles dones que no han pogut seguir una trajectòria educativa a Barcelona o bé han interromput els seus estudis, es recomana potenciar l'oferta de cursos de formació laboral. De manera similar al que succeeix amb els serveis d'ocupació del SOC, s'haurien d'apropar-los més a la comunitat o adaptar-los a les necessitats i característiques de les dones d'aquesta comunitat. En aquest sentit, aquests cursos haurien de ser sensibles a qüestions com les barreres lingüístiques, el desconeixement del funcionament del món laboral a Barcelona, les responsabilitats domèstiques i les franges horàries. Haurien d'estar, per tant, molt enfocats a les necessitats dels diferents perfils de dones d'origen pakistanès, tenir una curta durada i estar vinculats a borses de treball. També haurien d'incloure formació en alfabetització digital, per tal que les dones poguessin dominar els programes informàtics bàsics com el Pack Office. Això és important tant per la cerca de feina com per poder elaborar bons CV. Seguint aquesta línia, també es podria potenciar la formació en la preparació d'entrevistes de feina que tinguin en compte les característiques específiques dels diferents perfils de dones d'origen pakistanès i potenciar els seus punts forts, com ara les seves competències lingüístiques.

Els sectors que a priori podrien interessar més a les dones són aquells que a Pakistan gaudeixen de més estatus social, com els del món de l'educació i la sanitat. Amb tot, també cal tenir en compte la introducció de dones a altres sectors laborals, de manera que a mig termini s'ampliï l'oferta de cursos en aquells sectors més emergents. A fi de maximitzar el domini de varis idiomes que tenen moltes dones d'origen pakistanès (p.e. urdú i anglès), es podria emfasitzar el camp de la formació en traducció i interpretació, tant al sector públic com al privat. A més, també es podria potenciar el fet que les pròpies dones d'origen pakistanès, un cop formades,

siguin les dinamitzadores i formadores d'aquest tipus de cursos destinats a altres dones, com una manera també d'incorporar-les al sistema d'ensenyament tant públic com privat.

7.3. Propostes d'acció de promoció sociocultural i de participació sociopolítica

Tot seguit, es plantegen un parell de propostes que reforcen el "poder amb", és a dir, aquell nivell de poder social i polític que posa èmfasi en la noció de solidaritat i en la capacitat d'organitzar-se per negociar i defensar un objectiu comú, així com superar la seva situació de vulnerabilitat. Aquestes propostes alhora es circumscriuen dins de les mesures 67-71 de l'EFPP sota l'objectiu de "Promoure les condicions socials bàsiques, l'empoderament i la participació sociopolítica de les dones en situació de major vulnerabilitat" (Ajuntament de Barcelona, 2016: 31).

a) Xerrades o projectes formatius per potenciar referents culturals

Per tal de visibilitzar i normalitzar la presència de dones d'origen pakistanès en diferents tipus de feines i sectors laborals, es recomana potenciar programes socials que emfasitzin la figura de les referents. Aquestes poden servir d'exemple per a què altres dones en situacions similars es decideixin a estudiar i/o a accedir al mercat laboral. Així, es podrien organitzar xerrades o altres projectes de formació en què dones de diferents edats i amb diferents trajectòries puguin compartir les seves experiències, per exemple, al voltant de la conciliació familiar i les negociacions en els rols de gènere i intrafamiliars. Aquestes xerrades també podrien tenir lloc a escoles, per tal que aquestes referents poguessin ser conegudes per nenes des de ben petites. A més, és una manera d'emfatitzar una visió plural i interseccional de les dones des de la mateixa institució escolar.

Dins del programa de BCN Interculturalitat, hi ha un projecte que segueix una línia semblant anomenat "Jo, també, sóc un referent". Aquest projecte posa l'èmfasi en la formació de joves de diferents contextos culturals, per tal que puguin aprendre a dinamitzar projectes d'acció intercultural. En el cas de la comunitat pakistanesa, es podria desenvolupar un projecte similar que posi l'èmfasi en diferents tipus de trajectòries laborals i educatives protagonitzats no només per dones joves, sinó també per dones que hagin desenvolupat la seva trajectòria d'assentament en una edat més adulta. A més, caldria visibilitzar els casos de dones que han accedit a sectors menys habituals, com el sector del taxi, la medicina i el dret, per tal de trencar amb estereotips lligats a la feminització del treball on sovint s'espera que les dones ocupin feines de sectors assistencials o inclús de mediació intercultural.

b) Xerrades per fomentar la participació políticsocial

La participació sociopolítica de les dones es podria materialitzar amb l'organització de xerrades i projectes liderats per d'origen pakistanès des d'espais associatius, educatius i religiosos (tenint en compte les veus que s'inscriuen dins del feminisme islàmic). És a dir, les dones s'haurien de tenir en compte com a organitzadores i com a destinatàries, evitant el paternalisme i el verticalisme. A tall d'exemple, haurien de ser elles les que decideixin si aquests espais haurien de ser només per dones i les temàtiques que més les commouen d'acord amb les seves necessitats i els seus anhels. Aquestes xerrades també podrien ser un bon format on poder presentar 'referents culturals'. A més, a través d'aquestes xerrades també es podria fomentar la vinculació de les dones amb sindicats i moviments de lluita pels drets dels treballadors i les treballadores, per tal que les dones poguessin conèixer millor els seus drets

laborals i, fins i tot, es poguessin sumar a les mobilitzacions i fer-se més visibles. Tot això és a fi de contribuir a normalitzar la seva presència no només en l'àmbit de l'activisme social, sinó també el polític, i normalitzar la seva presència a l'espai públic.

7.4. Propostes d'accions d'empoderament subjectiu i emocional

En últim lloc, tot i que no menys important, incloem una proposta que va enfocada a potenciar el "poder interior" de les dones, un nivell d'empoderament essencial per tal que es puguin donar els altres (econòmic, polític, social).

a) Tallers d'educació emocional i treball personal

Moltes dones destaquen la manca de confiança en elles mateixes com un dels factors principals que dificulten la presa de decisions en aspectes on se senten més insegures, com per exemple l'entrada al mercat laboral, o a l'hora de realitzar gestions quotidianes soles, com anar al metge, al banc o a fer la compra. En aquest sentit, és molt recomanable la promoció de tallers d'educació emocional i treball personal, on les dones puguin desenvolupar la seva confiança i autoestima, i puguin superar els possibles temors i inseguretats que els dificulta la presa de decisions. També pot ser un espai per tractar aquelles qüestions que més els preocupen, com l'educació dels seus fills i filles (sobretot en els casos d'adolescents els quals sovint es troben amb problemes d'identitat cultural), o el dol migratori.

Per al desenvolupament d'aquest tipus de tallers, el projecte Ma'isha pot ser un bon referent, en tant que a través de les classes de llengua s'ha incorporat el treball emocional en grup i amb el pas del temps i la generació de vincles i confiança entre elles han sorgit iniciatives com per exemple el primer equip femení de criquet a Espanya. Alguns dels espais on es podrien dur a terme aquests tallers són els Punts d'Informació i Atenció a les Dones de l'Ajuntament de Barcelona, Centres Cívics, centres escolars o associacions. Un altre tipus d'iniciativa a explotar seria el teatre social, a on a Badalona ja es compta amb alguna experiència amb un grup de dones del Punjab. Exemples d'entitats que treballen amb aquest tipus d'activitats a Barcelona són Forn de Teatre Pa'tothom³⁵ o la Xixa Teatre³⁶.

³⁵ Més informació a <http://www.patathom.org/> (últim accés 17/04/2018).

³⁶ Més informació a <http://www.laxixateatre.org/> (últim accés 17/04/2018).

08

8. Referències bibliogràfiques

- Agarwal, B. 1994. Gender and command over property: A critical gap in economic analysis and policy in South Asia. *World development*, 22(10): 1455-1478.
- Ajuntament de Barcelona. 2015. "Estratègia contra la feminització de la pobresa i la precarietat a Barcelona. 2016-2024", disponible a:
<http://ajuntament.barcelona.cat/premsa/wp-content/uploads/2016/06/Estrat%C3%A8gia-contra-la-feminitzaci%C3%B3-de-la-pobresa-DEF.pdf> [Consultat el 17 d'Abril de 2018].
- Ajuntament de Barcelona. 2017. La població estrangera a Barcelona. Gener 2017. Disponible a <http://www.bcn.cat/estadistica/catala/dades/inf/pobest/pobest17/pobest17.pdf> [Consultat el 18 d'Abril de 2018].
- Arrasate Hierro-Olavarría, Marina. 2017. "Comunicación y acceso a los servicios públicos: estudio de la perspectiva de las mujeres pakistaniés de Barcelona", *Lengua y migración*, 9(1): 39-63.
- Ballesteros, Ana. 2009. "L'Índia i el Pakistan, o allò que tenen en comú. Musulmans de l'Àsia Meridional". *DCIDOB*, 109: 32-37.
- Beltrán Antolín, Joaquín i Amelia Sáiz López. 2007. "La comunidad pakistani en España". *Anuario Asia-Pacífico*, 2007(1): 407-416.
- Beltrán, Joaquín, Laura Oso, i Natalia Ribas. 2007. "Un campo de estudio para el empresariado étnico en España", a Joaquín Beltrán, Laura Oso i Natalia Ribas (coord.) *Empresariado étnico en España*. Documentos del Observatorio Permanente de la Inmigración. Madrid: Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales i CIDOB, p- 13-40.
- Brah, Avtar. 1993. "'Race' and 'culture' in the gendering of labour markets: South Asian young Muslim women and the labour market". *New Community*, 19(3): 441-458.
- Butt, K. M. i Shahid, J. 2012. Position of Pakistani Women in 21st Century: A Long Way to Go. *The Journal of Political Science*, 30, 69.

- Callejo Gallego, M. J. i Viedma Rojas, A. 2010. *Proyectos y estrategias de investigación social. La perspectiva de la intervención*. Mc Graw Hill: Barcelona.
- CCOO. 2017. "La pobreza amb perspectiva de gènere: conceptes, indicadors i situació a Catalunya", Secretaria de la dona i de la cohesió social, disponible a: https://www.ccoo.cat/pdf_documents/2017/pobresa_perspectiva_genere.pdf [Consultat el 17 d'Abril de 2018]
- Comisión Mujeres y Desarrollo. 2007. *El proceso de empoderamiento de las mujeres. Guía metodológica*. Comisión de Mujeres y Desarrollo, Bruxelles.
- Crenshaw, K. 1989. "Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics", *University of Chicago Legal Forum*: 1989, Article 8.
Disponible a: <https://chicagounbound.uchicago.edu/uclf/vol1989/iss1/8> [Consultat el 17 d'Abril de 2018]
- Critelli, Filomena. 2010. "Beyond the Veil in Pakistan". *Affilia: Journal of Women and Social Work*, 25 (3): 236-249.
- Dean, B.L. 2007. *The state of civic education in Pakistan*. Research report, Aga Khan University, Institute for Educational Development (AKU-IED), August.
http://www.akdn.org/publications/civil_society_pakistan_edu_civic.pdf
- Deere, C.D. i León, M. 2002. *Género, propiedad y empoderamiento: tierra, Estado y mercado en América Latina*. México, Bogotá: PEUG y FLACSO-Ecuador.
- García Borrego, I. 2003. "Los hijos de inmigrantes como tema sociológico: la cuestión de "la segunda generación." *Anduli: Revista Andaluza de Ciencias Sociales*, 3: 27-46.
- Güell, Berta (Coord). 2017a. *Resum de la diagnosi del comerç pakistanès al barri del Raval*. Equip de treball: Marina Arrasate, Berta Güell, Eva Maciocco i Sònia Parella. Disponible a https://media-edg.barcelona.cat/wp-content/uploads/2017/07/27151852/Resum-comerc_%CC%A7-pakistane%CC%80s_FINAL.pdf
- Güell, Berta 2017b. *L'empresariat ètnic des de l'enfocament del mixed embeddedness: els negocis pakistanesos a la ciutat de Barcelona*. Tesi Doctoral, Departament de Sociologia: Universitat Autònoma de Barcelona.
- Güell, Berta. 2016. "The backstage of Pakistani businesses in Barcelona: unravelling strategies from the ground". *South Asian Diaspora*, 8(1), 15-30
- Hooper, E. (2009). Estructures socials al Pakistan. Impacte sobre la reducció de la pobresa. *DCIDOB 109*: 26-31.
- Kemmis, S. i R. MacTaggart. 2000. Participatory action research. En DENZIN, N. Y LINCOLN, Y. (eds.), *Handbook of qualitative research* (567-606). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Light, Ivan, y Gold, Steven J. *Ethnic economies*. San Diego: Academic Press, 2000.
- Malik, S. y K. Courtney. 2011. "Higher education and women's empowerment in Pakistan". *Gender and Education*, 23(1): 29-45.
- Modood, Tariq i Richard Berthoud (eds). 1997. *Ethnic minorities in Britain: diversity and disadvantage*. London: Policy Studies Institute

- Moreras, Jordi. 2005. "¿Ravalistán? Islam y configuración comunitaria entre los paquistanies en Barcelona". *Revista CIDOB d'Afers Internacionals*, 68: 119-132.
- Mumtaz, Khawar i Farida Shaheed. 1987. *Women of Pakistan Two Steps Forward, One Step Back*. London: Zed Books Ltd,
- Murguialday, C. i N. Norma Vázquez. 2005. *Un paso más: evaluación del impacto de género*. Barcelona: Cooperacció.
- Narayan, Deepa (2005) *Measuring empowerment: cross-disciplinary perspectives*. Washington: World Bank.
- Pal, M. S. 2000. *Women in Pakistan: Country Briefing Paper. Gender Issues*, Asian Development Bank Programs, Department (West) and Office of Environment and Social Development.
- Sen, A. 1999. *Development as freedom*. Oxford: Oxford University Press.
- Shaw, A. 2000. *Kinship and Continuity: Pakistani Families in Britain*. London: Routledge.
- Shehrbano Zia, Afiya. 2009. "The reinvention of feminism in Pakistan". *Feminist review*, 91: 29-46.
- Solé, Montserrat i Josep Rodríguez. 2005. "Pakistanies en España: un estudio basado en el colectivo de la ciudad de Barcelona". *Revista CIDOB d'Afers Internacionals*, 68. 97-118.
- Soni, Sangeeta. 2012. "Izzat" and the Shaping of the Lives of Young Asians in Britain in the 21st century. Tesi doctoral, University of Birmingham
- Tolsanas, Mònica. 2007. "Las calles de Barcelona, las casas de Paquistán. Transnacionalismo y generación posmigratoria". *Revista CIDOB d'Afers Internacionals*, 78: 33-56.
- Valenzuela, Hugo. 2009. *Desigualtats Socioeconòmiques i Diferència Cultural a l'Àmbit de la Salut a Barris d'Actuació Prioritària de Catalunya* (Monogràfic del colectivo pakistani). Documento de trabajo interno inédito.
- Valenzuela, Hugo. 2010. "Pecunia Ex Machina, el emprendedor pakistani en la ciudad de Barcelona". *Revista CIDOB d'Afers Internacionals*, 92: 185-206.
- Vehí, M. i C. Alsina, 2013. "Diagnòstic participatiu de necessitats amb dones pakitaneses". Centre d'Estudis Africans, disponible a <http://centrestudisaficans.org/wp-content/uploads/2013/01/diagnostic%20participatiu%20dones%20pakitaneses.pdf> [Consultat el 18 d'Abril de 2018]
- Zhou, Min. 2004. Revisiting Ethnic Entrepreneurship: Convergencies, Controversies, and Conceptual Advancements. *International Migration Review*, 38 (3): 1040–1074.

09

9. Índex de figures, mapes, taules i gràfics

Índex de figures

<i>Figura 1. Marc conceptual de l'empoderament</i>	13
--	----

Índex de mapes

<i>Mapa 1. Barris de residència de les dones entrevistades</i>	21
<i>Mapa 2. Distribució de la població pakistanesa a les seccions censals (2017)</i>	31
<i>Mapa 3. Mapa polític de Pakistan</i>	33

Índex de taules

<i>Taula 1. Relació de dimensions i indicadors al voltant de l'empoderament (econòmic) de les dones d'origen pakistanès</i>	18
<i>Taula 2. Entrevistes a informants clau</i>	20
<i>Taula 3. Caseller tipològic per a les entrevistes estructurades</i>	21
<i>Taula 4. Participants al grup focal amb dones joves</i>	22
<i>Taula 5. Participants al grup focal amb dones grans</i>	22
<i>Taula 6. Participants al grup focal amb homes</i>	23
<i>Taula 7. Evolució de la població pakistanesa per districtes 2013-2017</i>	30
<i>Taula 8. Proporció relativa d'homes i dones entre els anys 2008-2017</i>	31
<i>Taula 9. Nivell d'estudis de les dones, dels seus pares i de les seves mares</i>	43
<i>Taula 11. Capacitat de decisió en recursos concrets familiars</i>	57
<i>Taula 12. Persones que realitzen les tasques domèstiques dins la llar</i>	60
<i>Taula 13. Autonomia de les dones en les gestions quotidianes</i>	66

Índex de gràfics

Gràfic 1. Evolució del pakistanesos empadronats a la província de Barcelona entre l'any 2000 i 2017	29
Gràfic 2. Població pakistanesa per sexe i edat quinquennal (2017)	32
Gràfic 3. Població pakistanesa contractada i registrada a les oficines del SOC, 2015	34
Gràfic 4. Barri de residència a Barcelona	39
Gràfic 5. Grups d'edat	40
Gràfic 6. Estat civil	40
Gràfic 7. Persones amb les que resideix	41
Gràfic 8. Règim de tinença d'habitatge	41
Gràfic 9. Nivell d'estudis finalitzats	42
Gràfic 10. Tipus d'estudi que està realitzant actualment	42
Gràfic 11. Expressió religiosa	43
Gràfic 12. Tipus de vestimenta que duu habitualment	44
Gràfic 13. Percepció del grau de llibertat per escollir la forma de vestir	44
Gràfic 14. Lloc de naixement	45
Gràfic 15. Distribució per població d'origen del Pakistan	45
Gràfic 16. Distribució de dones en 1a i 2a Generació	46
Gràfic 17. Any d'arribada a Barcelona	46
Gràfic 18. Persones que han influït en la decisió migratòria	47
Gràfic 19. Vies d'entrada a Barcelona	47
Gràfic 20. Experiència laboral al Pakistan	48
Gràfic 21. Tipus de treball realitzat a Pakistan	48
Gràfic 22. Experiència laboral a Barcelona, en relació a l'experiència anterior a Pakistan	49
Gràfic 23. Tipus d'experiència laboral a Barcelona, en relació amb l'experiència a Pakistan	49
Gràfic 24. Tipus de jornada en l'experiència laboral a Barcelona	50
Gràfic 25. Trajectòries laborals en funció dels grups d'edat	50
Gràfic 26. Dones que estan treballant actualment, en relació al nivell d'estudis finalitzats	51
Gràfic 27. Dones que estan treballant actualment, en relació a si estan estudiant actualment	52
Gràfic 28. Dones que estan treballant actualment, en relació al seu estat civil	52
Gràfic 29. Dificultats a l'hora de troba feina	53
Gràfic 30. Factors identitaris lligats a les dificultats per trobar feina	53
Gràfic 31. Familiars amb qui conviu i que treballen actualment	54
Gràfic 32. Capacitat per fer front a les despeses familiars a partir dels ingressos	55
Gràfic 33. Capacitat per fer front a les despeses imprevistes	56
Gràfic 34. Capacitat per fer front a les despeses familiars a partir dels ingressos, en relació a si les	56
Gràfic 35. Destinació dels ingressos de les dones	57
Gràfic 36. Destinataris de les remeses que envien a Pakistan	58
Gràfic 37. Capacitat de decisió sobre la quantitat i les persones destinatàries de les remeses	58
Gràfic 38. Dones que tenen un compte corrent al seu nom	59
Gràfic 39. Dones que comparteixen la titularitat del compte corrent amb un altre familiar	59
Gràfic 40. Persones que cuinen, en relació a la situació laboral de les dones	60
Gràfic 41. Persones que netegen, en relació a la situació laboral de les dones	61
Gràfic 42. Acceptació amb la distribució de feines	61
Gràfic 43. Opinió sobre si els homes amb qui conviu haurien d'assumir tasques que ara no fan	62
Gràfic 44. Opinió sobre si els homes amb qui conviu haurien d'assumir tasques que ara no fan, en funció	62
Gràfic 45. Opinió sobre l'impacte de la incorporació laboral de les dones en l'honor familiar	63
Gràfic 46. Opinió sobre si el fet que les dones treballin està d'acord amb ensenyaments de l'Islam	63
Gràfic 47. Coneixença d'altres dones de l'entorn que treballen habitualment fora de casa	64
Gràfic 48. Opinió sobre si les dones de la seva casta treballen habitualment fora de casa	64
Gràfic 49. Opinió sobre si la dot que va pagar la seva família va ser una despesa important	65
Gràfic 50. Opinió sobre si la seva família pagarà una dot si es casa en el futur proper	65
Gràfic 51. Raons per les quals les dones necessiten anar acompanyades	67
Gràfic 52. Dones que porten els seus fills/es a l'escola o escola bressol	67
Gràfic 53. Coneixement de recursos per la cura dels fills/es a part de l'escola	68
Gràfic 54. Coneixement o participació dels serveis d'acollida que ofereix l'Ajuntament en cas de reagrupament	68
Gràfic 55. Opinió sobre si té amigues a les que veu sovint	69
Gràfic 56. Relació social habitual amb dones que no siguin d'origen pakistanès	69
Gràfic 57. Dones que formen part d'alguna associació	70
Gràfic 58. Dones que formen part d'alguna associació de dones	70
Gràfic 59. Dones que tenen fills en edat escolar i formen part de l'AMPA	71
Gràfic 60. Opinió sobre si tenen llibertat per prendre decisions importants sobre la seva vida	71
Gràfic 61. Opinió sobre si la seva vida hauria estat més fàcil si fossin un home	71

10

10. Annexos

10.1. Guió entrevistes informants clau

Projectes i iniciatives de l'organització

- Descripció i valoració projectes i iniciatives dirigides a la comunitat, i en especial, a les dones pakistaneses
- Programa acollida dones reagrupades
- Educació
- Llengua
- Formació en altres habilitats

Rols de gènere

- Com creu que els rols i les ideologies de gènere habituals dins la comunitat pakistanesa afecten l'empoderament de les dones? I la seva situació econòmica?
- Amb quins reptes es troba la dona pakistanesa a l'hora de voler tenir una independència econòmica i una capacitat de decisió en la gestió de la llar?
- En quina mesura creus que hi incideixen aspectes com el nivell educatiu, les creences religioses, els valors culturals (temes d'honor), el capital social, la casta o la classe social, i la interrelació entre tots ells? (Factors interns de la pròpia comunitat)
- En quina mesura creus que hi incideixen aspectes com la disponibilitat d'espais de cura dels fills per a famílies amb menys recursos, programes d'acollida i inserció laboral per a dones immigrades, disponibilitat d'espais de lleure per a nens i adolescents, polítiques migratòries i llei d'estrangeria (en termes de reagrupament d'ascendents, per exemple), recursos lingüístics (cursos de llengua i disponibilitat de mediadors als serveis públics)...? (Factors externs de la societat de recepció)
- Fins a quin punt creus que la dona pakistanesa té capacitat de decisió sobre els recursos familiars? (què gastar, quan i amb què; remeses, gestions bancàries)

Accés al mercat laboral

- Quins són els patrons d'incorporació laboral més habituals entre les dones pakistaneses? Creu que hi ha diferències entre les dones més joves i les més grans?
- Com creus que es valora des de la comunitat pakistanesa el fet que la dona pakistanesa treballi?
- Quina influència exerceix l'Islam de cara a la incorporació laboral de les dones musulmanes? (especialment per líders religiosos)
- Quines són les principals dificultats per a les dones pakistaneses a l'hora d'accedir al mercat laboral?
- En quina mesura creus que hi incideixen aspectes com l'edat, la situació familiar, el nivell educatiu, les creences religioses, els valors culturals (temes d'honor), el capital social, la casta o la classe social, i la interrelació entre tots ells? (Factors interns de la pròpia comunitat)
- En quina mesura creus que hi incideixen aspectes com la discriminació, la segmentació del mercat laboral, la cultura i els costums al voltant de la feina (p.e. sortides extra-laborals amb companys), convalidació de títols,...? (Factors externs de la societat de recepció)

Formes d'organització col·lectiva

- Fins a quin punt les dones pakistaneses estan organitzades col·lectivament (associacionisme)?
- De quina manera les associacions promouen la independència de les dones? O quines d'elles i de quina manera?
- Quines accions i/o aproximacions són les més efectives?
- Creus que el *kameti* suposa una forma d'empoderament? Per què i quines implicacions té?

Recomanacions

- Quin tipus d'iniciatives i polítiques creus que podrien fomentar l'empoderament econòmic de la dona pakistanesa a Barcelona? (pensar en l'abordament de factors interns i externs que ho dificulten)
- Entre les dones adultes? Les joves?
- Qui creus que les hauria d'implementar i com?
- Com es podria promocionar la inserció laboral de la dona pakistanesa? (pensar en mesures transversals més enllà de la feina i la formació)
- Quines formes d'organització col·lectiva podrien ajudar a l'empoderament econòmic de les dones pakistaneses?

10.2. Guió entrevistes estructurades

CODI:

Part 1. Dades socio-demogràfiques

- Barri de residència a Barcelona:
- Edat:
- Població d'origen:
- Origen rural / urbà: rural urbà
- Situació familiar:
- o Estat civil: soltera casada divorciada vídua
- o Nombre de fills:
- o Persones amb qui resideix: _____
- Habitatge on viu: Lloguer Propietat Altres
- Temps de residència a Espanya:
- Nivell estudis:
- Nivell estudis pares:
- Domini català / castellà *A OMLIR PER LES ENQUESTADORES
- Situació administrativa: Nacionalitat espanyola Residència de llarga duració Residència temporal
- Es considera una persona religiosa?

Gens	Poc	Bastant	Molt

- o Islam sunnita Islam xiïta Altres
- Vesteix habitualment amb mocador islàmic?
- o No
- o Sí Quin tipus?
 - *Hijab*
 - *Dupatta*
 - *Niqab*
 - *Chador*
 - *Burka*
 - Altres

Part 2. Procés migratori

- Per quins motius va venir a Barcelona (motius familiars, econòmics, etc.)?

- Quines persones van influir en la seva decisió (marit, pare, mare, sogres, etc.) ?

- Recorregut: ha viscut en altres països abans d'arribar a Barcelona?
- o Sí Quins? _____
- o No
- Via entrada: Reagrupament Visat turisme Irregular Altres

Part 3. Experiència laboral

- Expliqui resumidament quina és la seva trajectòria laboral (tant a Pakistan com a Barcelona)?

- Experiència laboral en origen:
- o A Pakistan, havia treballat? Sí No *NO APLICABLE A NOIES ARRIBADES EN LA INFÀNCIA
 - Per comte aliè Per compte propi
 - Feina en el sector formal Informal
 - Participació negoci familiar
 - Remunerada No remunerada
- Experiència laboral a Barcelona:
- o Ha treballat? Sí No
 - Per comte aliè Per compte propi
 - Jornada completa Jornada parcial
 - Feina en el sector formal Informal
 - Professió/lloc de treball _____

- Participació negoci familiar
- Remunerada No remunerada
- Situació laboral actual:
 - Treballa? Sí No
 - Per comte aliè / Per comte propi
 - Jornada completa / Jornada parcial
 - Professió/lloc de treball _____
- Quins motius t'han fet treballar en un sector o un altre, no treballar o deixar una feina? (casament, fills, nivell d'estudis, situació administrativa etc.)

- Ha tingut dificultats a l'hora de buscar o trobar feina?

- Vostè o alguna dona que coneix ha tingut dificultats a la feina pel fet de ser estrangera o musulmana?

- Pel fet ser musulmana?

- Pel fet de ser dona?

- Pel fet de ser dona musulmana?

- Si ha treballat o treballa actualment, com és o ha estat la relació amb els companys/es de feina?

Part 4. Recursos econòmics

- Quins ingressos entren a casa seva?

	Ingressos mensuals o percentatge aproximat que representa respecte als ingressos familiars
Feina o negoci propi:	
Feina o negoci marit: Per comte aliè ☐ Per comte propi: ☐ Professió / lloc de treball:	
Feina remunerada altres familiars: Quins?	
Lloguers o rentes derivades de propietats (Barcelona o Pakistan): Quins?	
Pensions: Quines? De qui?	
Ajudes socials: Quines?	
Altres:	

- Aquests ingressos li permeten fer front a les despeses familiars?
- Recentment ha hagut de postergar els pagaments del seu habitatge (lloguer / hipoteca)? Sí No

En absolut	No sempre	Sí, però amb dificultat	Còmodament

- Pot assumir el pagament de despeses imprevistes? Sí No
- Si està en una situació difícil, creu que vostè pot fer alguna cosa per a què millori en el futur? Sí No
- o Què? _____

Part 5. Capacitat de decisió sobre els recursos familiars

- Qui gestiona els recursos a la llar? En general, pot decidir en què gastar aquests diners? Sí No
- Decideix quan gastar en:
 - o Aliments i productes de primera necessitat? Sí No
 - o Roba per als fills? Sí No
 - o Material escolar? Sí No
 - o Habitatge? Sí No
 - o Electrodomèstics o mobles? Sí No
 - o Festes (festa del xai, regals en casaments, etc.)? Sí No
 - o *Lena-dena*? Sí No
- Envia diners regularment a Pakistan? Sí No
- o A qui? Família marit Seva família Altres _____
- o Decideix quants diners enviar i a qui? Sí No
- Si té ingressos propis: a què destina els diners que vostè guanya?
 - o Despeses familiars
 - o Despeses dels fills/es
 - o Despeses personals
 - o Altres
- Ocasionalment, es pot comprar algun capritx (vestit o joia)? Sí No
- Té un compte corrent al seu nom? Sí No
- És titular d'un compte corrent compartit amb algun familiar? Sí No
- Si està casada, la dot que va pagar la seva família va ser una despesa important? Sí No
- o En què va consistir? _____
- Participa en algun *kamet*? Sí No Més d'un
- o Amb quina quantitat periòdica? _____
- Li agradaria tenir més independència econòmica?

Part 6. Rols de gènere

- Responsabilitats familiars? Qui s'ocupa a casa seva de:
 - o Cuinar? _____
 - o Netejar la casa? _____
 - o Portar els fills/es (o altres menors a càrrec) a l'escola? _____
 - o Fer les compres habituals? _____
 - o Cuidar de les persones grans (o altres persones a càrrec)? _____
- En general, està d'acord amb aquesta distribució de feines? Sí No
- Creus que el seu marit/pare/germà hauria d'assumir algunes tasques que ara no fa? Sí No Quines?

- Creu que la seva comunitat i la família valoren aquestes tasques que fa vostè?

- Les dones del seu entorn, treballen habitualment fora de casa?

- Creu que el fet que les dones treballin està d'acord amb les ensenyances de l'islam? Sí No
- El seu marit/pare està d'acord en què treballis? Si no ho fas, ho estaria si treballés? Sí No
- o Si ho accepta, per quin motiu?

o Si no, per què?

- Se sent/sentiria avergonyit o sentiria que això ataca el seu honor (*izzat*)? Sí No
- La seva casta influeix en la decisió de treballar? Sí No
- Què en pensen altres membres de la família directa? Mare? Sogra? Germans grans? Cunyades?

- Cura dels fills:
 - o Si tens fills, van a l'escola o escola bressol? Sí No
 - o Si treballes, algú cuida dels teus fills quan estàs treballant? Sí No
 - Qui? _____
 - o En cas que treballassis, amb qui deixaries els fills?
 - Familiar? Sí No
 - Cuidador/a remunerat? Sí No
 - Escola? Sí No
 - Coneixes altres recursos (centres oberts, casals, esplai, etc.)? Sí No

Part 7. Altres aspectes lligats a l'empoderament

- Quin tipus de gestions fas pel teu compte?
 - o Treure diners banc?
 - No ho faig
 - Ho faig sola
 - Sempre acompanyada De qui? _____
 - o Anar al CAP?
 - No ho faig
 - Ho faig sola
 - Sempre acompanyada De qui? _____
 - o Portar els fills/es a l'escola?
 - No ho faig
 - Ho faig sola
 - Sempre acompanyada De qui? _____
 - o Assistir a reunions escolars?
 - No ho faig
 - Ho faig sola
 - Sempre acompanyada De qui? _____
 - o Anar a comprar?
 - No ho faig
 - Ho faig sola
 - Sempre acompanyada De qui? _____
 - o Desplaçar-se en transport públic?
 - No ho faig
 - Ho faig sola
 - Sempre acompanyada De qui? _____
 - o Assistir a actes religiosos?
 - No ho faig
 - Ho faig sola
 - Sempre acompanyada De qui? _____
 - o Trobar-se amb altres dones al parc o la plaça?
 - No ho faig
 - Ho faig sola
 - Sempre acompanyada De qui? _____
 - o Anar al centre d'estudis (universitat, cicle formatiu, etc.)?
 - No ho faig
 - Ho faig sola
 - Sempre acompanyada De qui? _____
 - o Fer gestions administratives (serveis socials, OAC, etc.)?
 - No ho faig

- Ho faig sola
- Sempre acompanyada De qui? _____

– Per quina raó necessita que l'acompanyin (idioma, seguretat, està mal vist, etc.)?

- Ha fet algun curs de català o castellà? Sí No
- o Quins? Hores? _____
- Coneix o ha participat dels serveis d'acollida que ofereix l'Ajuntament en cas de reagrupament familiar? Sí No
- o Li han resultat útils? Sí No
- Té amigues a les que veu sovint? Sí No
- Es relaciona habitualment amb dones que no siguin d'origen pakistanès? Sí No
- Si no, li agradaria fer-ho més? Sí No
- Què fa en el seu temps lliure (per ex. caps de setmana)?

- Forma part d'alguna associació? Sí No
- o Quina? _____
- Forma part d'alguna associació de dones? Sí No
- o Quina? _____
- o Des de quan? _____
- o Quin rol hi té? Membre Part de la junta
- En quina mesura l'ajuda a satisfer les seves necessitats?

- A Pakistan havia format part d'alguna associació?
- Si té fills en edat escolar, forma part de l'AMPA? Sí No

Part 8. Valoracions finals

- Com li Creu que la seva vida hauria set més fàcil si hagués nascut home? Per què?

- Pot citar alguna dona a la que admiri i per què?

- Pot citar alguna dona pakistanesa a la que admiri i per què?

- agradaria que fos el seu futur a nivell de feina i família?

10.3. Guió grup focal amb dones

Presentacions

Temps: 10'

- Breu presentació de l'estudi i membres de l'equip
- Breu presentació del grup focal i indicacions per al seu correcte funcionament (estructura guió, respecte torns de paraula, fitxa al final, idioma).
- Ronda de presentacions: breu presentació de cada informant (nom, temps de residència a Barcelona, ocupació actual).

Moderació: Berta Güell i Komal Naz

Bloc 1. Valoració inicial de l'autonomia de les dones pakistaneses en perspectiva comparada (origen i destí)

Temps: 15'

- Com **valoreu** la vostra **situació** com a dones pakistaneses i d'altres que coneixeu al vostre voltant? Fins a quin punt creieu que són **autònomes** les dones pakistaneses? I per què?
- En quins **àmbits** creieu que es manifesta aquesta autonomia? (distribució de tasques a casa, al mercat laboral, en les trajectòries educatives i l'accés a l'educació, en el reconeixement públic, en la participació en activitats / associacionisme, en l'autonomia individual i personal –autoestima, presa decisions, assumir responsabilitats...)
- Quines **diferències** observeu entre la dona pakistanesa a **Pakistan** i la dona pakistanesa a **Barcelona**?
 - Fins a quin punt creieu que la vida de la dona pakistanesa aquí i a Pakistan és diferent? Quines coses fan les dones que coneixeu aquí i allà? I per què creieu que hi ha aquestes diferències? (manca de suport familiar fa que es quedi més a casa, barreres culturals i lingüístiques, pressió comunitat i família)
- Quines **diferències** observeu entre:
 - EDAT i GENERACIÓ: les dones pakistaneses més grans o que han arribat a Barcelona de més grans (esposes reagrupades) i les dones pakistaneses més joves (nascudes aquí o reagrupades com a filles)?
 - SITUACIÓ FAMILIAR: tenir fills (o altres persones a càrrec) o no
 - CLASSE SOCIAL: les dones amb un estatus socioeconòmic més alt o més baix?
 - CASTA: les dones d'una casta més alta o baixa?
 - ORIGEN RURAL / URBÀ
 - CREENCES RELIGIOSES: dones més o menys practicants?

Bloc 2: Discurs al voltant de l'accés al món laboral

Temps: 15'

- Com **valoreu** el fet que les dones pakistaneses vulguin treballar o treballin?
- Quins són els principals **avantatges**? (econòmics, estatus social, independència...) I els **desavantatges**? (discurs...)
- **Si fóssiu homes**, quin tipus de vida us agradaria portar? Quin tipus de coses us agradaria fer? Us agradaria treballar?
- **Per què** penseu que les dones de la comunitat pakistanesa prenen la **decisió** d'incorporar-se al mercat de treball?
- De quina manera **influeixen** els següents **elements** a l'hora de prendre la decisió de treballar o no treballar:
 - Nivell educatiu
 - Edat (distingir entre 1a i 2a generació)
 - Classe social
 - Experiència laboral a origen
 - Experiència laboral d'altres dones dins la família (mares, cosines, germanes...)
 - Viure en una ciutat on la dona occidental està molt més inserida al món laboral
 - "Pressió" comunitat/família a la societat receptora per mantenir rols de gènere
- Què opineu de la **proporció de dones pakistaneses** que treballen (és gran, petita, adequada)? Per què creieu que és així? Penseu que aquesta proporció està canviant? Per què?

- Quines són les principals **dificultats** que tenen a l'hora **d'accedir** al mercat de treball? (distingir entre les més internes -responsabilitats familiars, pressió comunitat, dificultats idioma- i les més externes – discriminació laboral, situació MT, etc.)

Bloc 3. Sobre les característiques del món laboral al que accedeixen

Temps: 15'

- Penseu que les **oportunitats d'accés** al mercat de treball són diferents per als homes i per a les dones pakistaneses? En quin sentit? I en comparació amb les dones migrades d'altres grups? I en comparació amb les dones locals/autòctones?
- En base a la vostra experiència personal i d'altres coneguts, quines **feines** considereu que són les **més accessibles** per a les dones pakistaneses a Barcelona /Catalunya? Detecteu diferències en funció de l'edat (1^a / 2ª generació)? I les més **desitjables**? (p.e. rebuig a netejar cases dels altres, preferència pels negocis, o professions més respectades tipus professores, advocades o metges)?
- Coneixeu dones que **treballin en negocis pakistanesos**? I dones que **ajudin** als seus marits o familiars a tirar endavant els **negocis**? Quin tipus d'ajut donen? (cuinar menjar i portar-lo a la botiga, ajudar a la caixa o amb altres tasques concretes, cobrir hores mentre el marit descansa...)
- Coneixeu **dones empresàries**? En cas afirmatiu **com** creieu que ho han **aconseguit**? I en cas negatiu, **per què** creieu que n'hi ha **tant poques**?
- Un cop dins del mercat laboral, quines penseu que són les principals **dificultats** a les que s'enfronta la dona pakistanesa en els tipus de **feines** que desenvolupa?
- Penseu que és possible **combinar** la feina amb les **responsabilitats familiars**?

Bloc 4: Rols de gènere en la distribució de tasques reproductives i domèstiques

Temps: 20'

- A casa vostra, **qui s'ocupa** de les **responsabilitats familiars** a casa? (cuinar, netejar, portar els fills a l'escola, fer compres habituals, cura de familiars...)?
 - **Esteu d'acord** amb aquesta distribució de feines?
- Com creieu que **es valoren** des de la **família** i la **comunitat** aquestes tasques? (En cas que les faci la dona o l'home)
- Per què creieu que aquestes tasques recauen **majoritàriament** cap a les **dones**? (factors culturals, religiosos, manca de suport d'altres membres de la família en context migratori,...)
 - Creieu que el fet que les dones treballin està d'acord amb les ensenyances de l'Islam?
 - Creieu que el fet que les dones treballin està d'acord amb la cultura pakistanesa? Pot afectar l'honor familiar? (en funció de la casta o classe social)
- Com **valoreu** que la **dona s'encarregui** de fer **gestions** com per exemple: anar al banc, anar al CAP, portar els fills a l'escola, assistir a reunions escolars, anar a comprar, desplaçar-se en transport públic, assistir a actes religiosos, trobar-se amb altres dones al parc o a la plaça, anar a l'escola o la universitat, fer gestions administratives (serveis socials, OAC...)?
 - Creieu que en algunes d'aquestes gestions és millor que vagi **acompanyada**?

Bloc 5: Capacitat de decisió sobre la gestió dels recursos familiars

Temps: 20'

- **Qui** s'ocupa normalment a casa de **gestionar** els **recursos a la llar**?
- **Qui decideix** quant i en què gastar els diners? (remeses, alimentació, roba pels fills, material escolar, habitatge, electrodomèstics, festes, rituals com el *Jena-dena*...)
- En cas que sigui normalment l'home qui porta els diners a casa, la **dona** normalment **pot decidir quan i en què gastar els diners**?
- Creieu que aquesta **distribució** és **justa**? I òptima (pràctica)?
- Com creieu que es **valoren** des de la **família** i la **comunitat** aquestes tasques? (en cas que les faci la dona o l'home)

Bloc 6. Recomanacions

Temps: 20'

- **Si fóssiu homes**, com us agradaria que fos la vostra vida? **Què canviaríeu**?
- Creieu que seria **desitjable** que les **dones** pakistaneses **fossin més autònomes**? Per què?
- **Com** creieu que es podria **promocionar** més **l'autonomia** de les dones pakistaneses? En la generació d'ingressos (incorporació al mercat laboral) i en la gestió dels mateixos (dins la llar)
- Creieu que **l'autonomia econòmica** ha d'anar **vinculada** a l'autonomia en **altres esferes**? (personal, política –associacionisme-, intel·lectual/cognitiva,...) Com es podria potenciar l'autonomia des d'una manera més àmplia?
- **Qui** creieu que pot contribuir més a **liderar aquest canvi**? (pròpia comunitat amb referents femenins i masculins, administracions públiques, empreses i altres agents privats...)
- **Què** creieu que **poden fer els homes** pakistanesos perquè les **dones** esdevinguin més autònomes? (convidar-los a les activitats, sessions de treball específiques, mediadors, referents masculins...)

10.4. Guió grup focal amb homes

Presentacions

Temps: 10'

- Breu presentació de l'estudi i membres de l'equip
- Breu presentació del grup focal i indicacions per al seu correcte funcionament (estructura guió, respecte torns de paraula, fitxa al final, idioma).
- Ronda de presentacions: breu presentació de cada informant (nom, temps de residència a Barcelona, ocupació actual).

Moderació: Berta Güell i Komal Naz

Bloc 1. Valoració inicial de l'autonomia de les dones pakistaneses en perspectiva comparada (origen i destí)

Temps: 15'

- Com **valoreu** la **situació** de les dones pakistaneses que coneixeu al vostre voltant? Fins a quin punt creieu que són **autònomes** les dones pakistaneses? I per què?

- En quins **àmbits** creieu que es manifesta aquesta autonomia? (distribució de tasques a casa, al mercat laboral, en les trajectòries educatives i l'accés a l'educació, en el reconeixement públic, en la participació en activitats / associacionisme, en l'autonomia individual i personal –autoestima, presa decisions, assumir responsabilitats...)
- Quines **diferències** observeu entre la dona pakistanesa a **Pakistan** i la dona pakistanesa a **Barcelona**?
 - Fins a quin punt creieu que la vida de la dona pakistanesa aquí i a Pakistan és diferent? Quines coses fan les dones que coneixeu aquí i allà? I per què creieu que hi ha aquestes diferències? (manca de suport familiar fa que es quedi més a casa, barreres culturals i lingüístiques, pressió comunitat i família)
- Quines **diferències** observeu entre:
 - EDAT i GENERACIÓ: les dones pakistaneses més grans o que han arribat a Barcelona de més grans (esposes reagrupades) i les dones pakistaneses més joves (nascudes aquí o reagrupades com a filles)?
 - SITUACIÓ FAMILIAR: tenir fills (o altres persones a càrrec) o no
 - CLASSE SOCIAL: les dones amb un estatus socioeconòmic més alt o més baix?
 - CASTA: les dones d'una casta més alta o baixa?
 - ORIGEN RURAL / URBÀ
 - CREENCES RELIGIOSES: dones més o menys practicants?

Bloc 2: Discurs al voltant de l'accés al món laboral

Temps: 15'

- Com **valoreu** el fet que les dones pakistaneses vulguin treballar o treballin?
- Quins són els principals **avantatges**? (econòmics, estatus social, independència...) I els **desavantatges**? (discurs...)
- **Si fóssiu dones**, quin tipus de vida us agradaria portar? Quin tipus de coses us agradaria fer? Us agradaria treballar?
- **Per què** penseu que les dones de la comunitat pakistanesa prenen la **decisió** d'incorporar-se al mercat de treball?
- De quina manera **influeixen** els següents **elements** a l'hora de prendre la decisió de treballar o no treballar:
 - Nivell educatiu
 - Edat (distingir entre 1a i 2a generació)
 - Classe social
 - Experiència laboral a origen
 - Experiència laboral d'altres dones dins la família (mares, cosines, germanes...)
 - Viure en una ciutat on la dona occidental està molt més inserida al món laboral
 - "Pressió" comunitat/família a la societat receptora per mantenir rols de gènere
- Què opineu de la **proporció de dones pakistaneses** que treballen (és gran, petita, adequada)? Per què creieu que és així? Penseu que aquesta proporció està canviant? Per què?
- Quines són les principals **dificultats** que tenen a l'hora **d'accedir** al mercat de treball? (distingir entre les més internes -responsabilitats familiars, pressió comunitat, dificultats idioma- i les més externes – discriminació laboral, situació MT, etc.)

Bloc 3. Sobre les característiques del món laboral al que accedeixen

Temps: 15'

- Penseu que les **oportunitats d'accés** al mercat de treball són diferents per als homes i per a les dones pakistaneses? En quin sentit? I en comparació amb les dones migrades d'altres grups? I en comparació amb les dones locals/autòctones?
- En base a la vostra experiència personal i d'altres coneguts, quines **feines** considereu que són les **més accessibles** per a les dones pakistaneses a Barcelona /Catalunya? Detecteu diferències en funció de l'edat (1^a / 2ª generació)? I les més **desitjables**? (p.e. rebuig a netejar cases dels altres, preferència pels negocis, o professions més respectades tipus professores, advocades o metges)?
- Coneixeu dones que **treballin en negocis pakistanesos**? I dones que **ajudin** als seus marits o familiars a tirar endavant els **negocis**? Quin tipus d'ajut donen? (cuinar menjar i portar-lo a la botiga, ajudar a la caixa o amb altres tasques concretes, cobrir hores mentre el marit descansa...)
- Coneixeu **dones empresàries**? En cas afirmatiu **com** creieu que ho han **aconseguit**? I en cas negatiu, **per què** creieu que n'hi ha **tant poques**?
- Un cop dins del mercat laboral, quines penseu que són les principals **dificultats** a les que s'enfronta la dona pakistanesa en els tipus de **feines** que desenvolupa?
- Penseu que és possible **combinar** la feina amb les **responsabilitats familiars**?

Bloc 4: Rols de gènere en la distribució de tasques reproductives i domèstiques

Temps: 20'

- A casa vostra, **qui s'ocupa** de les **responsabilitats familiars** a casa? (cuinar, netejar, portar els fills a l'escola, fer compres habituals, cura de familiars...)?
 - **Esteu d'acord** amb aquesta distribució de feines?
- Com creieu que **es valoren** des de la **família** i la **comunitat** aquestes tasques? (En cas que les faci la dona o l'home)
- Per què creieu que aquestes tasques recauen **majoritàriament** cap a les **dones**? (factors culturals, religiosos, manca de suport d'altres membres de la família en context migratori,...)
 - Creieu que el fet que les dones treballin està d'acord amb les ensenyances de l'Islam?
 - Creieu que el fet que les dones treballin està d'acord amb la cultura pakistanesa? Pot afectar l'honor familiar? (en funció de la casta o classe social)
- Com **valoreu** que la **dona s'encarregui** de fer **gestions** com per exemple: anar al banc, anar al CAP, portar els fills a l'escola, assistir a reunions escolars, anar a comprar, desplaçar-se en transport públic, assistir a actes religiosos, trobar-se amb altres dones al parc o a la plaça, anar a l'escola o la universitat, fer gestions administratives (serveis socials, OAC...)?
 - Creieu que en algunes d'aquestes gestions és millor que vagi **acompanyada**?

Bloc 5: Capacitat de decisió sobre la gestió dels recursos familiars

Temps: 20'

- **Qui** s'ocupa normalment a casa de **gestionar** els **recursos a la llar**?
- **Qui decideix** quant i en què gastar els diners? (remeses, alimentació, roba pels fills, material escolar, habitatge, electrodomèstics, festes, rituals com el *Jena-dena*...)
- En cas que sigui normalment l'home qui porta els diners a casa, la **dona** normalment **pot decidir quan i en què gastar els diners**?

- Creieu que aquesta **distribució** és **justa**? I òptima (pràctica)?
- Com creieu que es **valoren** des de la **família** i la **comunitat** aquestes tasques? (en cas que les faci la dona o l'home)

Bloc 6. Recomanacions

Temps: 20'

- **Si fóssiu dones**, com us agradaria que fos la vostra vida? **Què canviaríeu**?
- Creieu que seria **desitjable** que les **dones** pakistaneses **fossin més autònomes**? Per què?
- **Com** creieu que es podria **promocionar** més **l'autonomia** de les dones pakistaneses? En la generació d'ingressos (incorporació al mercat laboral) i en la gestió dels mateixos (dins la llar)
- Creieu que **l'autonomia econòmica** ha d'anar **vinculada** a l'autonomia en **altres esferes**? (personal, política –associacionisme-, intel·lectual/cognitiva,...) Com es podria potenciar l'autonomia des d'una manera més àmplia?
- **Qui** creieu que pot contribuir més a **liderar aquest canvi**? (pròpia comunitat amb referents femenins i masculins, administracions públiques, empreses i altres agents privats...)
- **Què** creieu que **poden fer els homes** pakistanesos perquè les **dones** esdevinguin més autònomes? (convidar-los a les activitats, sessions de treball específiques, mediadors, referents masculins...)